

Tartalom

LXVII. évfolyam, 5. szám / 2013. május

KORPA TAMÁS	a Völgy erdőkerület	3
BARTÓK IMRE	A patkány éve (regényrészlet)	5
ISKY ANDRÁS	Átszállások (Hét repülőtéri feljegyzés)	18
DEBRECZENY GYÖRGY	Variációk botra, lányomra és repülésre; megszabadulás	21
TURCZI ISTVÁN	Mindent a szemnek	23
GELLU NAUM	Ütközés; Boldog gyümölcs; Éjjelente néha (<i>Balázs Imre József</i> fordításai)	34
KLAUS MERZ	Jakob alszik (Voltaképp egy regény) <i>Rácz Péter</i> fordítása	36
AYHAN GÖKHAN	Oláh Gábor: Napló; Széchenyi; Inkubátor-dal; Requiem	43
V. D. NICULESCU	A tégl (Fordította <i>László Szabolcs</i>)	47
MARKÓ BÉLA	Ami nincs; Áram; Grammatikai változások; Nevet; Szétszakad	56
KÖRÖSSI P. JÓZSEF	„...politika és irodalom közül az irodalmat választottam” (Beszélgetés <i>Markó Bélával</i>)	61
J. G. FICHTE	Az igazság iránti tiszta vonzalom élenkítéséről és fokozásáról (Fordította <i>Hankovszky Tamás</i>)	72
HANKOVSZKY TAMÁS	Fichte esszéje az igazságról	78
RADNÓTI SÁNDOR	Hozzá tartozás az elutasított kultúrához – a fiatal Lukács vakfoltja	84
MISKOLCZY ÁMBRUS	Mircea Eliade nyilvános rejtőzködése	92

mérlegen

KOLOZSI ORSOLYA	Lejtmenet (Kerékgyártó István: Rükverc) 101
BÉKÉS IZABELLA	Meseregény a durvábbik fajtából (Sopotnik Zoltán: Saját perzsa) 104
FLEISZ KATALIN	Hallgatás és magánybeszéd (Darida Veronika: Filozófiai vallomások) 106
BAGI ANITA	„Tavaszz, nyár, ősz, tél... és tavasz” (Észt költők verses beszélgetése) 110
CSÁKI NELLI	A Pluralica második Hangolás-kötete (Lee Gil Won: Napfénypalást) 113
ÉLES ÁRPÁD	Haláltól születésig (Maurice Blanchot: Kafkától Kafkáig) 117
SZUROMI PÁL	Méhek, madarak és asszonyok (Miró meséi) 119
ILLUSZTRÁCIÓK	FÜRJESI CSABA festménye a címlapon és a hátsó borítón. (Fürjesi Csaba kiállítása a REÖK-ben látható május 5-ig. Szabó Noémi kiállítás-megnyitója a <i>tiszatajonline.hu</i> oldalon olvasható.) RETÍ SAKS észt grafikuspérvész alkotásai, a 33., 60., 71., 83., 109., 116. oldalon, a belső borítón.
DIÁKMELLÉKLET	SINKA ANNAMÁRIA: Valóban régimódi a Régimódi? (archi-, inter- és intratextuális viszonyok Szabó Magda Régimódi történetében)

Köszönjük olvasóinknak, a Tiszatáj folyóirat barátainak,
hogy 2012-ben is följánlották jövedelemadójuk 1%-át
alapítványunk támogatására!
Kérjük, ha tehetik, 2013-ban sem feledkezzenek meg rólunk.
A Tiszatáj Alapítvány adószáma:
19082349-2-06

KORPA TAMÁS

a Völgy erdőkerület

(I)

a völgy szájából ömlő köd lehúti a délután
felforrósodott köveket az almazöld színű
pagoda lépcsőjében
de talán csak addig a pillanatig
míg beljük hasal és közjük ragad
(előbb kopó szemébe a fény
a fény az elemlámpát tartó kézbe)
az erdősáv lombkoronái kitakarják
majd benövik a turistautat a völgy
bordái közé fúrt szénbányák külső telepeit
finom háló ereszkedik az előkertek
veteményeire s mikor már azt hinnéd átcsörtetett
az este s a bérházak fölött jár a viharcellák ajtaját
bedöntve találod megkéselve a cseresznyefák
lombjait hiszen úgy mozog egymás elől
a völgy és az előkert mint mágnes hatására
a vasreszelék s eldönthetetlen hogy a folyón
úszó törzsek végül is apró vérrögök
vagy a fákat kicsontozó fűrésztelepeké a felelősség
fél hét van csütörtök évül a völgy kiszáradt
pagoda a szájából ömlő köd lehúti a délután
felforrósodott köveket aztán valamiért
az erdő alatti szénrétegek mégis hevülni kezdenek
a folyó megmozdítja könyökét behajlik lassan a meder
s rácsuklik mint a napernyő egy délutáni zápor

(II)

régi vágású mentaillat ereszkedik a Közömbös
Szent oszlopára. a vodka forró, éhes virágként
nyílik a palackban. negyven napos eső és
kimossa a farmunk az évszak. a Völgy erdőkerület
pára-csadorban, mint aki egy szűk folyosón szokatlanul
int, ne közelítsetek. gyűlni kezd az adrenalin

a térkép lassú peremén, ahol partot mos a hullám.
egy olyan hely szaga, ahol a bűn vakmerő érzékszervvé
vállik. megüt, mielőtt megszelídül. puhára főtt belvíz
a dodzsempálya körül. a fűvön kinő három robbanás
szokatlan akusztikával, lebilincseli a szélcsend geometriáját.
opál és jáspisfényű postavonat, mint egy tartós
lágymonás húz át az alvóváros ölén. rivális fények.
mintha az Én úgy érne véget, ahogyan elkezdődött
ma délután, hangtalan. egy évszázados nappali és
a benne villogó notebook ökonómiája, egy pillanat
két alibi. felépíteni egy zongorát a hegykúpra és
játszani, dominanciaharcot.

(III)

six o'clock, október huszonnégy. a grundról
hozott szövődmény lesújt egy domináns
pontra, korhű kontúrjaitól fosztva meg. tiszteli
ösztöneit a tér, hajszálvékonyan összefér
a kerület dramaturgiájában finom körömpassz
a rakparttól a múzeumsziget, veleszületett tabukkal,
gyanús értékrenddel – mint egy gyanús idegen
az idegengyűlölő vidéki fiúkollégiumban. séta:
kényes mentalitások elegye. GPS-ként pittyegő nemi szervek
figyelnek a lapszoknyákon átütő kanálisokra.
akvamarinkék illatgyertya ég az áramvonalas balkon
alkalmas ablakán. egy illat, ahol történni kezd
valami. a havazás például úgy érkezik el hozzánk, mint
egy konkrét név.

(IV)

az útnak útonálló hajlamai vannak. paplaknyi
bűntudata a völgynek. ez oly tisztán félreérthető
mint egy kitett pont a Hangsúly vakmerő vékony
fátyla alatt. még nem értünk véget, de kézfogásunkon
mint szeizmográfon leolvasható a viszony: séta
ellentétes irányban a kicsiny jáde-híd dupla ívén.
a légzés ritmikája körbejár a vércseformájú parton.
aki lélegzik, ingerlékeny az érintettség miatt.
ingerlékeny, mint egy kelet-európai óvodán megülő
örökös, oroszos este.

BARTÓK IMRE

A patkány éve*

(REGÉNYRÉSZLET)

A délelőtti nyugalomhoz képest a Metropolitanben minden más volt. Bár senki sem figyelte az időt, mindenki odaért a megbeszélt találkozóra. A múzeum a múlt geril-laharca, kétes eredetű emlékképek palimpszesztje, a különböző korok dadogó pár-beszéde. Az enyészet belülről támadta a falra aggatott tájképeket. A természet fel-falta a gyermekeit, és elégedetten visszahányta őket a ventilált terekbe.

Ők ötven odakint gyülekeztek. Martin elégedetten hümmögött a dór oszlopok ár-nyékában. Ludwig éppen egy papírt hajtogatott finom ujjai között. Már igen korán valószerűtlenül messzire jutott az origami mesterségében. Új alkotása púpos hátú bálnára emlékeztetett, amelyik, bár vajúdott éppen, az éneklést a kínok között is folytatta.

– Martin, engedd meg, hogy felhívjam a figyelmed rá: ez itt nem eredeti – jegyez-te meg epésen Karl, és az oszlopok felé bökött.

– Ó, Karl... Kicsi szívem, engedd meg, hogy röviden reagáljak éles elméjű meglá-tásodra... *Nincs eredet* – felelte Martin merengve, miközben igyekezett úgy helyez-kegni, hogy az oszlop egyik kitüremkedését a farpofái közé foghassa. Megpróbálta elterelni a gondolatait a délután eseményeiről.

– Azt hiszem, igen magas létrára volna szükség, hogy megmásszuk az épületet...

– dűnnyögött magában Ludwig. – Úgy értem, mi lehet odafönt?

– Odafönt nincs semmi – sóhajtott fel a fiú.

– Nem azért jöttünk, hogy megmásszuk – vetette oda Karl.

– Fejezd már be! – figyelmeztette Martin. – Nem tudom, mi bajod van, de nem kell folyton másokat piszkálni. Nem kaptál fagyit a gyárosoktól, vagy mi?

Karl arca megrándult, akár egy vihar által megcibált elektromos vezeték, mikor felidézte, milyen élmények érték az elmúlt órákban. Igyekezett hallgatni róluk, mi-közben arcvonásai esetleges árulása aggodalommal töltötte el. A gyengeség semmi-lyen jelét nem szabad mutatnia. Rettentően zavarta, hogy Martin állandóan ilyen fö-lényes vele szemben. Még hogy *nincsen eredet*... Hiszen ne ő lett volna az, aki meg-tanította neki, hogy a történelem ismétli önmagát? Persze, hogy nincs eredet, csak az ismétlés van, és a *madarak röpte mindig ugyanaz*, a párhuzamos kiáltások össze-érnek a végtelenben, és minden gyufaszál is ugyanolyan.

* Részlet a Libri kiadónál a Könyvhétre megjelenő kötetből.

Nincs eredet, vagyis nincsen folytatás sem. Egyszer születünk, és az eszményi pillanat máris elillant. A madarak röpte mindig ugyanaz, és mi hiába igyekszünk egyensúlyozni a boldogság ujjbegyén.

Vajon miért ilyen fölényes Martin? Szörnyű, hogy ennek az embernek láthatóan nincsenek érzései, amíg ő... Persze Ludwig sem sokkal jobb, aki folyton az eget kémleli, noha odafönt semmi, Karl ebben egészen biztos volt, *semmi* sincsen. A fiúnak igaza volt.

Odafönt nincs semmi.

De odalent sincs sok. Esetleg zúgás, tompa, mélyről jövő zúgás, ahogy a magmából távozó gázok utat törnek maguknak az irtózatosságot keltő kőzetrétegeken keresztül. Valamivel feljebb eltemetett varjak. Salak, higannyal teli közlekedőedények. A talajvízzel elkeveredett mustárgáz. Titkos barlangok, ismeretlen népek stukkókkal teli, vad nyakszirtjei.

Odafent semmi, odalent semmi, mi pedig idepréslődtünk erre a lakmuszpapírra, a jelennek erre a hajszálvékony korcsolyapályájára, és még azt is elvárják valahol, hogy elégedettek legyünk.

Amikor Cynthia jelzésére elindultak befelé, a lépcsők, a teremőrök figyelme és a látogatók pillantásai, mind-mind megannyi jel volt fontos és rejtélyekkel teli küldetésük számára. Az épület előterének oszlopai félelmetes erővel vájtak a kőpadlóba. „Mintha szögeként verték volna őket egy élő, pulzáló testbe” – gondolta Ludwig. Egy távoli sarokban, láthatatlan messzeségben, hálójának közepén egy keresztes pók éppen kisegítette tojásukból a kicsinyeit. Mindhárman arra néztek. A homloklebe-nyük alatt rejlő térfelügyelő rendszerhez csatlakoztatott szemgolyóikkal világosan látták, amint az anyapók megejtő gyöngédséggel apróságaihoz érinti hosszú, ragacsos lábait. „Nem kell félnetek. A világ nem ismeri a félelmet” – üzentek nekik, aztán lelökte őket a turisták esőkabátjainak redőibe.

Ők ötven feltűnés nélkül haladtak előre, miközben minden lépésüket hallhatatlan jajsikoly kísérte. Karl, Ludwig és Martin érezték, hogy jobban teszik, ha visszafogottan viselkednek, mivel figyelik őket. *Valaki* mindig rajtuk tartotta a szemét. A fiú tudta, a legjobb, ha mindenben a nőre bízta magát. Hogy Cynthia fejében mi járt, azt egyikőjük sem tudta. A fiú csak azt tudta, mi járt valamivel korábban Cynthia egyéb, el nem hanyagolható részleteiben. Műanyag kecskeszarv. Jégkrém. A nyelve. Egy gyertya vastagabbik vége. Különböző óramutatók.

(Húzd fel három tizenötöt, igen, három harminc, negyvenöt, igen, igen, és megint, igen, szeretlek, gyere!)

A terv az volt, hogy családi jegyet fognak kérni. Cynthia és Martin lesz a férj és feleség, mellettük a három gyerek. Karl és Ludwig cukorkákat dobáltak egymásnak, hogy meggyőzzék a jegyeladót zseninek hazudott életkorukról. Csak mostanában tanulták, mit jelent hazudni, de hamar ráéreztek. Ludwig számára ez a matematika legbecesebb műfoga volt. A matematikában ugyanis a hazugságok a másod- és harmadfokú egyenletek kiismerhetetlen sűrűjében „viszontagságos relációként” je-

lente meg, amelyekkel az elsőfokú igaz/hamis reláció mentén igyekezett több-kevesebb sikerrel megbirkózni. Karl számára az igazság lefagyott ujjakat, kormosra pörkölődött mancsokat, végtagokat jelentett, egy megsemmisülő mezőgazdasági létesítmény koromba írt emlékeit. Egy óriási hómezőt látott maga előtt, amelyen a kiskatonák szuronyukat a fagyott földre szúrva igyekeznek előrébb hatolni, mindhiába.

Eközben másféle kihívásokkal is szembesült. A jegyeladó törékeny kezében megvillanó lapocskákban ugyanis képtelen volt meglátni a beléptető kártyákat, és folyamatosan mindenféle adóslevelek rémképzetei jelentek meg előtte. Centek, forintok és kopejkák szökőkútját látta meg minden szájban.

– Kisasszony, ne haragudjon, lenne szíves... – Karl ökölbe szorult kézzel megindult az üvegfal felé. Zaklatott arcán hirtelen felhők söpörtek át, tagjait hadrendbe állította a fájdalom, a szavaiban csengő düh pedig felkeltette a közelben lévők igazságérzetét.

– Karl, nyugodj meg! – Ludwig előreszökkent (nekifutás nélkül, álló helyzetből is hatszázhetven centimétert ugrott), és acélos, ámde jóindulatú ujjai barátja csuklójára záródtak. – Ne hagyd el magad, *Carlito*. – Igyekezett lehalkítani a hangját. – Ez csak egy múzeum. A történelem vár odabent, nem a valóság. – Rápillantott, és a tekintete azt mondta: „Együtt számoltuk a csillagokat, emlékszel?”

– Ludwig, hogy lehetsz ennyire hülye? Hiszen a történelem *maga a valóság* – replikázott a könnyeivel küszködő Karl. – Nem láttad azokat az adósleveleket a jegykiadó néni kezében? Kilakoltatási papírok is vannak közöttük, családi vállalatok csődbejelentései... – Karl alig észrevehetően, de igen nagy amplitúdóval rázkódni kezdett – Ludwig, ez rettenetes. Tudod, hányan mennek tönkre egyetlen pillanat alatt? Tudod, milyen árat jelent a szégyennel fizetni az élelemért...?

– Mi a gond, gyerekek? – közeledett feléjük bájos mosolyával Cynthia. Karl zavart tekintetét megpillantva egy árnyék futott keresztül az arcán. – Karl, porontyom. Jó volna, ha megpróbálnál az előtted álló feladatra összpontosítani. Vedd el szépen a néni kezéből a jegyeket, és hozd ide őket nekem. – Cynthia olyan hangot tudott képezni, amellyel hallgatójának bal agyféltekében egy jól meghatározott területen akut neurobiológiai változásokat eszközölhetett. Most ezt a hangját alkalmazta az elgyengülő Karllal szemben.

– Igenis, *anya*. Ne haragudj. – Karl elfintorodott, majd szemlesütve visszakullogott a jegyeladóhoz, elnézést kért tőle, és elvette a jegyeket. Odaadta őket Cynthiának. – Bocsánat, én csak... Nehéz délutánom volt. Úgy értem, a piknik szuper volt, meg minden, csak utána... – Karl elhallgatott.

Martin és Ludwig hallgatásba burkolóztak. Utóbbi arra gondolt, hogy a valódi, személyes megszabadulását talán egy új könyv jelenthetné, címe: *Ledarálni önmagunkat*, vagy esetleg *A kacsanyúl és az ő barátai*.

– Semmi baj, lépünk túl ezen. A lényeg, hogy megnézzük az expresszionisták termét. – Cynthia szeme ismét ragyogott, akár egy atomvillanás. – Ahogy megszéltük!

A fiúnak fogalma sem volt róla, mi vár rájuk az expresszionisták termében. Ludwig, Karl és Martin zavart pillantást váltottak egymással. Sikerül-e újrendezni a megremegő eresztékek rendszerét? Megteremteni a senkiért-semmiért, az ég felé nyáladzó tenyészet boldogtalan epicentrumát? Nyugodt, kihűlt égitesteken figyelték őket a különböző teremtmények, válasz nélkül. Kényszeredett pillantásukba költöztek óriási, zezugos alakjukkal. Egy rövid időre az egész múzeumban megfagyott a levegő. Mintha lélegzet helyett savas kristályokat szívtak volna be mindannyian. Savkockákat, sárgás, nedvedző halált.

„Az expresszionisták is tudták, hogy te nem létezel. Hogy *sosem fogsz létezni*.” – gondolta. „Hiszen mindenki csak erre gondol.”

– Ugyan már, srácok! – szólt Cynthia, majd finom mozdulattal engedte, hogy dekoltázsa egy leheletnyivel még mélyebbre csússzon. – Ne kavarjuk fel a kedélyeket idő előtt. Ne felejtsetek el, hogy dolgunk van! – A nő engesztelhetetlen jóindulattal pillantott a többiekre, majd megnyomott egy gombot az övéen.

Apró csipogást hallottak, de más nem történt. Talán újabb bomba, gondolta a fiú. Érdekes volt megfigyelni, mennyi különböző nyomógomb és kallantyú volt Cynthia kevlárból készült, csinos övéen. Vajon Prada? És ez lett volna a terv, simán a levegőbe repítik az egész kócerájt? Egy újabb robbantás, hát ilyen egyszerű volna? Mit szólnak majd ehhez a városházán? És mit szólnának ehhez mindazok, akiknek egyébként sem volt semmi mondanivalójuk? Legalább százan kóvályogtak az aulában. Egy közelben álldogáló kislány elhűlten figyelte Cynthiát, mígnem a szülei elrángatták.

Végre elindultak. A jegykezelő elvette a jegyeket.

– Családi jegy, mi? – kérdezte alig leplezve undorát, majd böffentett egyet. Fogalma sem volt róla, hogy a „család” bármelyik tagja kevesebb mint fél másodperc alatt képes volna nem csak a fiziognómiája átrendezésére, hanem az összes életfunkciója leállítására is. Erről azonban mit sem tudva az ór – akit Homer McLuhlan-nek hívtak, szabadidejében szívesen pecázott, és idestova két évtizede álmodozott hiába egy „egyszerű, élhető kapcsolatról” – csak a fejét csóválta, miután a látogatók elhaladtak mellette. Micsoda romló erkölcsök! Két ilyen nagy gyerek... A kisebb még elmegy, de ez a nagydarab, szakállas fazon? Ha megkapták a jegyet, akkor nem lehet több tizenhatnál, és mégis egy kiélt rögbijátékosnak néz ki. Ráadásul azok a borvirágok az arcán... Vajon a drogok teszik? Egek, ma már igazán bármit megengednek maguknak az emberek – gondolta Homer, majd vaskos ujjával az orrába túrt.

A látogatók sietve végighaladtak néhány folyosón, ügyet sem vetve a körülöttük hömpölygő embertömegre – megannyi puhatestű nyúl a betonúton, jégeső előtt, fedezék sehol, és mégis minden tökéletesen elhelyezve –, sem pedig a falakat díszítő festményekre. Folyamatosan oxidálódó olajpacák a megkövült keretmezőben. A leg-

több kép kisvárosi bandatagokat ábrázolt, amint épp csúzlival a kezükben ijesztgetik a békés polgárokat. Zavarba ejtőek voltak és tündökletesek.

Követtek az útjelzőket, és Cynthia vezetésével egyenesen az expresszionisták termébe tartottak. A terem előtt egy kisebb helyiségben a falakra írt művészettörténeti gyorstalpalóból tájékozódhattak volna a korszakról, ha akarják. De melyiküknek lett volna erre szüksége? Ki ne hallotta volna a távolban túlkölő hajókat? Keskeny, erős sodrású folyamuk bezúdult az állandó kiállítás útvesztőjébe, de a huszadik századnak nyoma sem volt. Egy pillanatra már úgy tűnt, beleomlott a következő évezred tátongó semmijébe, aztán végül megtalálták, amit kerestek: egy vihogó, vasbeton majom, elálló fülekkel, gonoszul fityiszt mutatott a látogatóknak az időszaki kiállítás bejáratánál. Nem messze tőle egy cukornádból font macska hátsó lábaira emelkedett és szaxofonozni kezdett. „Undorító” – gondolta Martin. „Micsoda pazarlás!” – gondolta Karl. „Ledarálom magam, bizony, mert ami egyszer volt, elő újra...” – mormolta maga elé a sort záró Ludwig.

Rögtön az első teremben egy baljós színekkel festett középkori triptichonnal találtak szembe magukat. A magas, borzszínű falak oromzatát ízléstelen faszádok díszítették, a nagy, szárnyas ablakok elé drótból sodort függönyöket húztak. A többi látogató értetlenül hóbörgött, miközben hol a helyiségben lévő természetes fény hiánya miatt panaszkodtak, hol pedig a kiállított műtárggyal kapcsolatban fogalmazták meg kétségeiket.

A festő egy bizonyos Nepomuk Schwarzweide volt, élt 1897-1914. Önként hadba állt, és öt perccel azután, hogy először vett puskát a kezébe, egy repesz akkora darabot hasított ki a fiatal Nepomuk fejéből, hogy nehéz volt megmondani, tulajdonképpen a fejéből vezett-e el egy jókora darab, avagy maga a feje szakadt le, a nyakán annak mementóját hagyva csupán. Bárhogyan is, Schwarzweide a tragédia előtti éjszaka még befejezte vallásos témájú alkotását, amit most huszonöt zöldhasú ellenében boldog-boldogtalan megnézhetett, és ha a teremőr figyelme ellankadt, akár meg is tapogathatta a kép érzékeny textúráját. Ennek ellenére a többség csak tekintetével falatozott az alkotásból.

A képen Krisztus, együgyű arcát az ég felé fordítva esedezett megértésért, a megértés nullfokáért, amelyet, miután atyja megtagadta tőle, a gyilkosaitól remélt.

– Bocsáss meg nekik, bár teszik, és tudják is, hogy teszik... – motyogta Karl.

– Na, vegyük kicsit komolyan magunkat – mondta Ludwig. – Próbáljunk elvonatkoztatni itt az ostyazabálhatnéktől, oké? – Megrovó pillantást küldött Karl felé. – Nézd, ami itt igazán lényeges, az...

– A hullazabálhatnék. Az ostyák hullákká lényegülnek. Erről szól az egész, nem?

– mondta Martin, majd kisvártatva hozzátette. – Húha, ez a Nepomuk szerintem itt elkapott valamit!

Közben lassú léptekkel átsétáltak a következő helyiségbe. A szintén óriási teremben alig voltak néhányan, és csak ez az egyetlen festmény függött a szemközti falon. Grünewald egyik Krisztus-képe volt az.

– Ez nem expresszionizmus – jegyezte meg Karl. Aztán, alig hallhatóan hozzátette: – vagy legalábbis igen gyenge.

– De, ez az. – felelte ellentmondást nem tűrően Ludwig. – Figyeld azokat a kezeket, Karl. Nézd, azok a göcsörtös ujjak milyen gyötrellemmel fordulnak az ég felé... – magyarázta. – Ez a Grünewald egyébként sokáig a miénk volt. Tulajdonképpen ez a kép ott függött a szüleim hálósobájában. Elég mehökkentő, nem? Ciki, de ez az igazság. Gyakran belopakodtunk a hálóba a... testvéreimmel... így hát ennek a kis alkotásnak köszönhetően a mi ősjelenetünk történetesen nem az ágyon fogadott bennünket, hanem az ágygal szemközti falon. Bár az ágyról is tudnék mesélni... – Nyelt egyet, mint aki későn jött rá, hogy túl sokat mondott. Hirtelen hideget érzett a szájában.

– Ludwig, mindig tudtam, hogy nem volt könnyű gyerekkorod – jegyezte meg Karl, és barátilag már emelte is a kezét, a másik azonban elhárította a közeledését.

– Nézd, kedves Karl, én nem állítom, hogy *könnyű* lett volna, de azt sem mondhatom, hogy *nehéz* volt. Egyszerűen olyan volt, amilyen, tapasztalt örömhíánnyal, felsővezetékekkel, hosszúra nyúló, értelmetlen nyári napokkal, sok-sok tanulással, zongoraszóval. – „Adalbert Stifterrel”, nyögte magában fájdalmasan – Anyám szoknyájának suhogása, amikor májusban limonádéval kedveskedett nekem, miközben a francia leckémet írtam... Nem, nem mondhatom, Karl, hogy ne lett volna könnyű, inkább azt mondanám, hogy nagyszerű volt, sőt fenséges! Anyám úgy terítette rá az abroszt délben az asztalunkra, mintha önkívületben lett volna, én pedig néztem, ahogy az apró hajtásráncok terjednek, ott ahol egy pillanattal korábban még kivehető volt a világ szövete. Terjednek ezek a kis hajtások, majd elsimulnak, érted, elsimultak? Úgyhogy nem mondom, hogy ne lett volna könnyű, *sőt kifejezetten könnyű* gyerekkorom, csak akkor az inasok táltak, és bejött apám... – Ludwig hangja ismét akadozni kezdett, tekintetében pedig megjelent a bíborszínű örvény, amelyet Karl már jól ismert. Nem akarta felkavarni barátját. Ezúttal nem. Hogy lehetett megingt ennyire figyelmetlen?

A fiú szótlánul nézte a többieket, és megpróbálta elképzelni Ludwig apját. Egy kolosszus jutott eszébe, amely éjjel belopakodik a gyerekei szobájába, és fenyegetően leoltja a kislámpájukat: „Nagyok vagytok már, nincsenek szellemek!”

Nézték a festményt, és közben egy kissé mindenki megsajnálta Ludwigit. Valaki azonban hiányzott.

– Hova tűnt Martin? – kérdezte Cynthia.

– Átment a van Gogh kabinetbe – intett Karl a szemközti ajtó felé, ami előtt kisebb sorban álltak a helybéli yuppie-k, akik Martinhoz hasonlóan szintén ebbe az oldalsó helyiségbe igyekeztek. Martin valahogyan – nyilván attól sem rettent vissza, hogy használja testi fölényét – megelőzte őket, és most leesett állal figyelte azokat a búzamezőket, amelyekben mintha minden egyes kalász külön-külön a világ közép-pontja volna. Elképzelte magát, hogy ő is ott áll ennek a képnek a legközepén. Epi-

centrum, egyre szűkülő kör, egy ellipszis, amely a távollévőket köti össze... A hajába túrt. „A természet nem más, mint Isten agóniája” – gondolta.

Cynthia alig észrevehetően sűgött valamit egy mikroportba, amitől Martin magához tért, és csatlakozott hozzájuk.

– Martin, kérlek, figyelj ide egy percre! – A nő kedvesen elmosolyodott, miközben ismét megnyomott valamit az övéen. – Oké, fiúk. Ez a Grünewald tényleg nem rossz, ezért mi most magunkkal is visszük. Ludwig, bizonyára örülsz a hírnek... A teremben lévő többi képet már a múlt héten átszállíttattam máshová. Kiürítjük a helyiséget, és mi fogjuk újra berendezni, mégpedig a saját elképzelésünk szerint. És ehhez persze szükségünk lesz néhány ártatlan látogatóra is... Bár talán ők sem bánának, ha tudnák, minek válnak a részeseivé. Ki tudja, talán még önként is részt vennének benne... A megfelelő kezdeményezés csodákra képes. Tíz perc múlva kezdünk, addig pihenhettek egy kicsit, nézelődjétek, élvezzétek a középkort.

Ludwig és Karl egymásra pillantottak, az egyikük elektronikus tekintete akár a tűz, a másiké jégverem. Nem szerették a múzeumokat, és rosszkedvüket ismét az egymással szembeni élcélődéssel próbálták levezetni. Martin, miután otthagya a búzamezőket, a másik, szebb, napsütötte életét, szomorkásan lerogyott egy közeli rekamiéra, és barátai civakodását figyelte. A fiú mindeközben magányának egyre sűrűbb csendjében igyekezett szembenézni a lomhán közelítő jövővel. A jövővel, amely nem létezik. A mellettük hömpölygő sor egyszer csak megállt. Ijedt turisták dőltek ki belőle, egyesek pedig felháborodva kérték számon a résztvevőktől a történeteket.

Zömök úr trappolt oda a kis csapathoz.

– Mi az, hogy elvitették a képeket? Hogyan képzeled? Azért, mert van pénze, már mindent megtehet? Mi látni akarjuk az expresszionistákat! Kit érdekel Grünewald?!

A fiú együtt érzően figyelte ezt a köpcös kis figurát. Mark Hughesnak hívták, és alig tíz perccel ezelőtt az egyik mellékhelyiségben megevett egy marijuanas miglont. Jelszava volt: „Összekötni a kellemest a hasznossal!” A műkritikában a buja látszatok, a napfényes felszín érdekelte, az ég majdnem üresen hagyott foltjai, a házfalak és a telepötytyintett, puha dolgok foglalkoztatták. Személy szerint utálta az expresszionizmust, de az általa vezetett diákcsoportnak megígérte, hogy mutat nekik „néhány igazi óvilági kitüremkedést”.

A panaszáradathoz így aztán mások, többek közt Hughes csoportjának tagjai is csatlakoztak. Kiabáltak, mintha több szólamban beszélnének, és ebben a kórusban a megütközés mellett olykor saját közelgő végzetük sejtelve, szomorú elfogadása is megjelent. A garat tiltakozott, a légső megvetette a halált. Mégis, hangjuk akár a birkáké, testük megannyi bőrzacsó, amelyben szomorú szerveiket hordozzák.

Cynthia nem érzett sajnálatot azért, amit tenni készültek. Attól viszont szinte *ki-készült*, amikor számon kérték rajta a tetteit.

Egy kövér, Grünwald-ellenes, haragos ábrázatú hölgy ebben a pillanatban testalkatához képest fűgén előreszökkent, és már éppen megragadta volna Cynthia csuklóját, mikor...

Kiderült, hogy Ludwig hatszázhetven centinél *többit* is tudott ugrani helyből, még ha ezt semmilyen hivatalos dokumentum sem fogja rögzíteni. Gyorsasága minden képzeletet felülmúlt, Martin és Karl is csak a retinájukba épített gyorsítókésleltető berendezésnek köszönhatték, hogy „látták”, ami történt. Ludwig ugyanis ismét előreszökkent, inas kezével elkapta a kövér nő karját, rántott rajta egyet (a rostok szakadását senki nem látta, a kiáltás elhalt a múzeum végtelen csarnokaiban), majd bornírt csókot nyomott erre a kelletlen orcára, és...

Semmi.

A kövér nő eltűnt.

Egyetlen pukkanás hallatszott, mintha a van Gogh kabinetben az egyik paraszt eleresztett volna egy madárkát. De nem ez történt. A van Gogh kabinet ugyanis addigra már üres volt. A Metropolitant lezárták, és az expresszionisták termébe szorult gyanútlan látogatókon kívül senki nem volt odabent. Mindent előre elrendezték, mindenhol volt néhány beépített ember, akik olykor persze nem is tudtak róla, hogy miben működnek közre. Mindenhol voltak kikapuk, hézagos biztonsági intézkedések, kellően széles szellőzőaknáknak. Pénzhiány. Droghiány. Szteroidhiány. Érintéshiány.

Olyan könnyű volt, egyetlen pillanat műve az egész, karnyújtásnyira. Az eszményi pillanat, mindig a közelükben, akár egy pelyhedző áll, akár Krisztus fekélyes keze a képen, amely most kifeszített ujjával feléjük fordult. Az ujjak valószínűleg hosszúra nyúltak: az egész lény olyan volt, mint egy karokat növesztett, depresszív szibarita.

Az emberek mozdulatlanul álltak. Egy pillanatra nem tudták, visszaforduljanak-e a festmény felé, és szólongatni kezdjék a kereszt tövében kajtató báránycát, hátha lecsalogathatják a képről, ide maguk mellé, hogy megvédje őket ezektől a gonosztevőktől. Nem fogták föl, hogy legderekabb harcosuk, a kövér nő, egyszerűen *eltűnt*. Fogalmuk sem volt róla, mi történt, de ha tudták volna az igazságot, az sem segített volna rajtuk.

Ludwig kicserepesedett ajkain nem akármilyen készítmény volt. Hűvös csókja nyomán a kövér nő egyszerűen, és alig néhány századmásodperc alatt sejtjeire, majd atomjaira esett szét, és a múzeum ventillációs rendszerének köszönhetően ezek az atomok már a kellően széles szellőzőjáratokban vannak, ahonnan hamarosan kilöködnek az épület falain túlra, és lágyan, remegve lebegnek majd tovább, és így a kövér nő megtapasztalhatja a „repülés csodaszerű élményét”, amelyre egész életében hiába vágyakozott. Apró atomjai aztán feloldódnak az egyre gyakoribb és egyre rejtélyesebbé váló New York-i eső ovális cseppjeiben, amelyek belefolynak a járókelők fülébe, szájába, ott koppannak a fejükön, keresve hajhagymáikat és apró,

elvakart sebeiket, hogy bejuttassák mindazon anyagokat, amelyek üzenetet hordoznak az emberek számára, amelyek még *jelentéssel* bírnak...

Mit tehettek volna szegény látogatók, ha tudnak minderről? Egyikük, egy Greta Klossowska nevezetű hölgy valóban, mint Cynthia nyomban feltételezte, önként csatlakozott volna hozzájuk, mert – mint régóta vezetett naplójában oly sokszor megírta – leghőbb vágya éppen az volt, hogy egy „spontán terrorcselekmény áldozataként” a hiábavaló élet ledöfött mártírjává válhasson. De Greta még nem fogta fel, hogy mi történik, ahogyan mellette álldogáló húsz-huszonöt sorstársa sem. Teltek a másodpercek, peregetek a felforrósodott idő homokszemcséi, melyek mindegyike egy kaleidoszkóp, egy törhetetlen ivókút része volt. Ekkor felemelkedett a homályból Ludwig, igyekezett letörölni a gallérján éktelenkedő, apró vérfoltot (ez volt minden nyom, amit a kövér nő a látható világban hátrahagyott), és csendben annyit mondott:

– Felőlem kezdhetjük.

Cynthia sűgött néhány szót, intett a többieknek, hogy takarják el a szemüket, majd villantott egyet a gyűrűjével. A kriptonlámpa fénye a létrehozott permeábilis mágnesességnek köszönhetően ideiglenes bénultságot okozott az álldogáló embercsoport tagjaiban. Mindenki ledermedt. Úgy álltak ott, mint megannyi nyuszi, amelynek az imént vették ki az agyát és a szívét. De az idegeik még éltek, sőt élénkebbek voltak, mint valaha.

Elkezdték hát dolgozni rajtuk, zavartalanul, hogy munkájuk végeztével egy eleven, ziháló szoborcsoporttal gazdagítsák a múzeum benső életét. Ahogy tettek-vettek, feltárukt a jelenlévők előtt egy feneketlen redő, mindazon temetetlen, emésztetlen értékkel, amely a civilizáció szájüregéből előtörő penetráns és sokak számára nehezen elviselhető szagok formájában vált először megtapasztalhatóvá.

Ők azonban másféle érzékenységgel rendelkeztek.

Karl elővett a zsebéből egy tasak neofimon nevű készítményt, amellyel erélyes, mégis gyöngéd mozdulatokkal bedörzsölte az egyik idősödő úr rezzenéstelen arcát. A férfi ábrázata olyanná vált, mint a gyurma, formálható lett, akár a még meg nem kötött sóliszt. Karl jótékonyan elsimította az úr ráncait, kihúzta füleit, lebiggyesztette és tányérszerűen előrehajtotta ajkát, a nyelvét pedig felragasztotta a homloka közepére. „Kropotkin büszke lenne...” – gondolta, majd a kíváncsi szemgolyókat egy apró, éles csipesz segítségével befelé forgatta, ezt követően egy szikével átvágta a könnycsatornákat, és engedte, hogy a lassan folydogáló könnyek az edényszerű, óriásira nyitott szájba hulljanak alá. Egy kis cseppkőbarlangot alkotott, amelyben a fogak sztalagmitszerűen csúcsosodtak a szájpaddás irányába.

– Így jó lesz, Cynthia? – kérdezte, ugyanazzal a remegő izgalommal a hangjában, mint legelőször, amikor megmutatta a nőnek egy alkotását, amikor megosztotta vele egy gondolatát, vágyát...

– Remek, Karl, nagyon jól csinálod! – A másik szinte fürdött az alig remélt elismerésben, szíve, amely csak most tanult dobogni, zakatolni kezdett. Mintha megérintették volna a lelkét. *Remek, nagyon jól csinálod! Végre jól csinált valamit!*

Ludwig eközben egy biomechanikus számológép segítségével rácsatlakozott az egyik megbénított hölgyre, akiben az imént eltüntetett kövér nő barátnőjét sejtette. Különböző algoritmusokat és egyenleteket táplált a másik testébe, és ötletszerűen kísérletezett azon, mi volna, ha például tüdeje működését a Pitagorasz-tétel bizonyítása szerint hangolná át... A másik arca erre gyors ütemben kékülni kezdett, mellkasa behorpadt, így hát Ludwig sietve visszavonta az utasítást, és mással próbálkozott. „A legnagyobb prímszám szobra” – gondolta. Egy szám, amely nem szám többé, amely minden műveletek végén várna rá. De nem, ez túl könnyű volna... Márpedig a túl korai siker nem siker, így hangzott az alapszabály. Felkorbácsolni rezzenéstelen érzékeiket, hajtűkanyarokat venni az egyenes utakon, labirintusokon átzuhanni – erre volt szükség!

A hiábavaló és veszélyes próbálkozás után Ludwig áldozata hippocampusára kapcsolódott, és ráhangolta „az elkerülhetetlen halmazokra” vonatkozó egyik új tétele bizonyítását. Ezt a bizonyítást nagyon szerette volna publikálni valamilyen neves folyóiratban is, de ezt egyrészt az anonimitás kívánalma nem tette lehetővé, másrészt nem voltak meg a megfelelő kapcsolatai az efféle lapoknál. A nő közben még jobban megdermedt, ajka egyszer csak megrándult, gomolygó, gyötrelmes homály gyűlt össze a szemében, mint aki életében először (és nyilvánvalóan utoljára) döbben rá, mit is jelent a sors játékszerének lenni. Szája kinyílt, sárgás fogai apró jégkockákként kipotyogtak a padlóra, egyik a másik után, és ezt követően így, fogatlanul, és mégis csodálatos orgánnummal elkezdte énekelni: „Be my, be my baby...” Bal lába levált a medencéjéről, a nemrég felmosott márványpadlóra pedig szabályos ikozaédert formálva kifröccsent a gyorsan alvado vér. Az agy zakatolt tovább, miközben a Gondolat teljességgel birtokába vette a Száját: a még helyén maradt másik láb térdének apró remegései elárulták, hogy a nő régi, elfeledett ösztöneinek engedelmeskedve tánclépéseket igyekszik tenni. Ludwig mindent alaposan megfigyelt és megjegyzett. Várta, amint a Szájban összegyűlik a Gondolat, hogy kimondja végre a Számok titkát. Nyugalom töltötte el, hiszen tudta, hogy mindez meg fog történni, és mégsem fog megtörténni, elvégre a titok, mint ismét emlékeztette rá magát, *nem létezik*. Nevetve előkapott egy harapófogót, és finom, ugyanakkor erélyes mozdulattal letépte a nő jobb kezének ujjait, egyiket a másik után. Felszedegette őket a földről, és a mostanra megalvadt ikozaéderbe helyezte őket. „Öt kicsi katona” – gondolta magában, majd felpillantott a Grünewaldra és elmosolyodott.

Martin ezalatt azon ügyködött, hogy a differencia félreismerhetetlen jeleit metssze az egyik tíz év körüli fiúcska, Joey akvarellszerű jelenlétébe. A maja Holdpiramis egy elfeledett tárnájában valami megmozdult. Martin a szomorúságra gondolt, a sajátjára és a fiúéra, amelytől most megszabadítja. Csak egy rés kell, egy szökésvonal, amelyen keresztül elillan a fájdalmas jövőendő, és eloszlik odafönt más lé-

nyek egébe szövődve, más lények egének ózonlyukain át leszivárog e más lények városaira és erdőire, beeszi magát a más lények bőrébe, bebújik a csontjaikba, szivacsos kis tagjaikba, és őket őrjíti majd meg, őket, de nem őt, Martint, sohasem őt, mindig csak a másikat, az igazit, a hétköznapi, az egyetlent. Kínkeservesen próbált elfordulni azoktól a gondolatoktól, amelyek minduntalan visszaűzték a délutánba, a mai és a régi délutánokba, annak a nőnek az emlékéhez, akit egykor sze... sze... Nem bírta kimondani, még gondolatban sem. Felkavarodtak, zubogni kezdtek az emésztőnedvei.

Csak egy rés kell. Egy szökésvonal.

Odalépett a bénult fiúhoz, és orrba rúgta a bakancsával. Eleredt ugyan a vére, de csodával határos módon mégsem borult föl. Joey rendíthetetlenül, bénultan állt a helyén. Ez jó, ez jó, kezdetnek nagyon jó. Közelebb hajolt, hogy megnézzze, hol szakadt fel az orr. Igen, itt elpattant egy hajszálér... A kabátzsebébe nyúlt, és elővett egy nanorobotokkal teli kis tasakot. Apró kis fertőzők, semmi különös, a kibernetika gyöngyszemei, ékkövek a teremtés koronáján.

Imádta a kibernetikát, az apró kütyüket. Titokban maga is barkácsolt néha ilyesmit.

Kinyitotta a tasakot, és odadugta a srác orrához.

– Szípuzz csak, fiam! – mondta győzedelmesen, majd figyelte, amint a normális szem számára láthatatlan kis lépegetők behatolnak a felszakadt hajszálér csővecskéjébe. Igen, ez remek, hamarosan véghezviszik a rombolást... Felpillantott, és látta, hogy a fiú mögött ott áll az anyuka is. Vele vajon mit kezdjen?

– Semmi baj, nagymuter, csak *segíteni* akarok – dünnyögte Martin, és még egyszer belerúgott a fiúba. Ezúttal eldőlt, akár egy cementtel teli zsák, vékonyka koponyája nagyot koppant a márványon. Ha megrepedt, jó, ha nem, ha *még* nem, az is jó, gondolta Martin, miközben a fiú anyjához lépett, hogy letépje róla a blúzt és a melltartót, és megpillantsa vállának helyes kis gödreit.

Alig tíz perc alatt végeztek. Pontosan tudták, hogy a riasztók bekapcsolásától számítva tizenkét percig tart, amíg a rendőrök ideérnek. Nem mintha ne tudtak volna elbánni velük, elbánni az összessel... De stílusosabb volt árnyakat vetni, olyan árnyakat, amelyek szorítása erősebb, mint a bilincseké, mintsem vállalni a nyílt konfrontációt. Így hát eltűntek, felégetett, lankás tájat hagyva maguk után.

És a tájra ragasztva megannyi lélegző, élőhalott matrica.

Az expresszionisták terme visszafordíthatatlan változásokon ment keresztül.

Amikor Stone odaért, a helyszínelők már megkezdték a munkát. Azaz megkezdték volna, ha sejtelmük lett volna arról, mihez fogjanak ezekkel a lassan lüktető, porózus, erőteljes szagot árasztó, hörgő, nyögdecslő emberi batyukkal, amelyek korábban még a falakon függő képeket nézegették.

Tizenhét áldozatot számoltak össze, amelyeket megmagyarázhatatlan módon *összevarrtak*. Sem a helyszínelőknek, sem Stone-nak, sem a később munkához látó

boncnokoknak nem volt elképzelésük arról, hogyan volt ez lehetséges, de a tettesek egy faggyúval kikent műanyag csővel, elektródákkal, néhány tranzisztorral és számos, különféle oldatot tartalmazó injekcióval, továbbá néhány, egyelőre azonosítatlan rendeltetésű eszközzel elérték, hogy az áldozatok idegrendszere összekapcsolódjon egymással. Amikor Stone megbökte a freskó balján függő, első pillantásra halottnak tűnő burkot, jajgatás és nyögések szakadtak fel az összes többiből is. Megpróbálták szétvágni őket, de nyomban le kellett állniuk, mert egy torz, elcsomósodott arcú, vízfejű teremtmény női hangon jajveszékelní kezdett.

Némelyeknek levágták a szemhéját, másokét összevarrták. Többen meztelenek voltak, és hiányzott a mellbimbójuk. A szoba közepén öt, megnyúzott péniszt pentagramma alakban helyeztek el. Az egyik nő fejről leégették a haját és a fejbőrt: a koponyájából kimetszettek egy darabot, az egyik agytekervényét kirángatták, és kipucolt szemgödrébe dugták.

Néhány teremőr bukkant fel, és amint meglátták, mi történt, a falnak tántorodtak.

Tápegységek, ismeretlen anyagokkal szigetelt csövek mindenfelé, egy lélegeztető gép, amely valamiképpen életben tartotta ezt az egész, finoman rezgő emberi kocsnyát, kompresszorok, csendben zúgó légkondicionáló, vertikális hús. A plafonra ujjakat ragasztottak, úgy köpködték fel őket oda, mint a rágógumit. Megannyi ujjbegy, néhánynak a körme kifestve, másnak megrágva, harmadikról véres szalagokban lógott alá a szaruréteg.

Mit jelentsen mindez? Mit ábrázol ez a rettenetes karnevál? Stone mindenkit utasított, hogy semmihez se nyúljanak, és minden lehetséges nézőpontból készítsenek fotókat a helyszínről.

Minden lehetséges nézőpontból.

De melyik az *egyetlen* nézőpont, Stone?

Éjjel-nappal keresgélisz, de mi van, ha nincs mit keresni? Ha minden itt van előtted?

(Ezek át tudják szelni a legtávolabbi tengereket is.)

Mi van, ha minden egyes nézőpont csak...

Odament Joeyhoz. Előhúzott egy kendőt, és az orra elé tartotta, hogy el tudja viselni a szagot.

Akár Tommy is lehetne az.

(Semmit sem tehetsz ellenük, öregfiú, ideje bedobni a törülközőt.)

Visszasétált a bejárathoz, és újra megnézte magának a pokolbéli tablót. Semmi. Néhányan drótkötélről lógtak a mennyezetről, mások egymásba kapaszkodtak. Köztük felhizlalt, undorító galandféregként futott a műanyag cső, tele nyákkal, leszagatott körömdarabokkal, vérrel, gennyel. Kinézett az ablakon. A lemenő nap nancsfénye egy pillanatra valami megbízhatót ígért.

Odalépett az ablakhoz, és visszanézett. Ugyanaz a tablókép... És mégis, egészen más... Igen, mintha lenne itt valami...

– Charlie! – kiáltott.

Az egyik fotós kiejtette remegő kezéből a fényképezőgépet.

– Igen, főnök?

– Innen is csinálj néhányat – mondta Stone.

Charlie lehajolt, és kiemelte a gépet a vértócsából, amelybe az imént sikeresen beleejtette. Kínjában a ruhájába törölte a masinát, aztán felegyenesedett, hátrált egy lépést, majd egy másik tócsába lépett, és elcsúszott. Esés közben a gépet mindkét kezével erősen magához szorította, így azonban a tarkóját verte be a durva márványba. Visszhangzott a koppanás, az apró, vörös tavacska pedig, mint valami sötétten ragyogó glória, lassú növekedésnek indult Charlie feje körül.

„Ezt nem hiszem el” – gondolta Stone, miközben intett a mentőknek, hogy lássák el a sérültet.

A teremben továbbra is minden nyílt sebekről, szérumabulinról és sárgás, hosszú életű fekélyekről dalolt. A tizenhét áldozat idegpályái, kiterítve, összesodorva egyetlen meridiánná, mintegy harminchatezer-négyszázötvenkét tengeri mérföldet tettek ki. Egy végtelen, de mégis *bejárható* út, gondolta Stone, miközben nem tudta levenni a tekintetét a műanyag csőben folydogáló, időközben, úgy tűnt, száradásnak indult pempőről.

Cynthia és a többiek vidám hangulatban hagyták el a helyszínt. Az egyik földalatti járaton keresztül eljutottak egy közeli hivatalig, ment minden, mint a karikacsapás.

– Húha, Martin, és azt láttad, hogy az a kis négercsók majdnem belefulladt a hányásába? – kérdezte Ludwig.

– Igen, láttam. És te láttad, hogy a fartúró, akit annyira megnéztél magadnak, *tényleg* belefulladt a hányásába?

Ez fájt. Ludwig elkomorodott, de nem mondott semmit. Miért kell... Miért kell mindig így lennie? Miért bántják egymást annyit az emberek?

– Hé, nem láttátok Karlt? – kérdezte Cynthia. – Hova tűnhetett?

– Biztos a csatornában hagytuk el valahol – jegyezte meg a fiú.

Cynthia vállat vont.

– No, sebj. Ügyes gyerek, hazatalál majd egyedül. Későre jár, azt hiszem, ha hazaérünk, összeütök valami vacsorát, rendben?

– Az remek lenne – felelték hálás kórusban.

VISKY ANDRÁS

Átszállások

HÉT REPÜLŐTÉRI FELJEGYZÉS

(TŐLED NEM)

Csak tőled nem óvott meg
az óvszer, minden mástól
egyébként, amitől nem
tartott egyikünk sem.

*

(VÉGRE)

Későn értettem meg, hogy a követ
csak belülről lehet elhengeríteni.
A vereség váratlan összkomfortja

kápráztatott el, a befogadó
sötétség, meg a legjobb ízléssel
elkészített sziklaüreg ismerős

illata, nem feledve a frissen
szótt szemfedő váratlan fényeit.
Magamra venni mások vereségét is:

nem kívánhatja tőlem senki. Végre
az öngyűlölet napi kis szertartásait
szeretném élvezni, örökkön örökké.

*

(FALVÉDŐ)

Ha én test vagyok,
Te vagy a szarkofág.

Ha lélek vagyok,
Te vagy a perzselő szél.

Ha kimondott szó vagyok,
Te vagy az emlékezetkiesés.

*

(VALAMI FÉNY)

A számkivettetés
kegyelmi fordulatára
vártál, a megváltó
nincstovábbra, amit
emberi elme föl sem
foghat, a még háborgó
test meg a legkevésbé.

Látványos kiűzetés,
igen, ebben bízta,
amikor a vereség
régte fogva ismerős
mozdulatával kivontad
magad a másik testből,
valami fényt hagyva
hátra magadból, valami
fényt hozva el belőle.

Arra vártál, hogy
vérszomjas kutyákkal
keressenek a dombháton
vagy a beteg fák között
a mérges völgyben,
a végleges összeomlásig.

De nem, senki nem
követett a tarkódba
lihegve, még csak kérdő
pillantást sem vetett
rád egyetlen lélek sem,
amikor elvegyültél a
ruhatár felé nyomuló
felbolydult tömegben.

*

(TÜKÖR)

Lehull egy keskeny, ezüst
színű levél, vissza-
visszaráng, egymás tükrében

a ringás és a csupasz ág,
gazdátlan mozdulat, – lehull
egy fénylő levél a tóra.

Lehull egy ezüst tóraolvasó,
élesen peng az üres, tetőtlen
zsinagóga kövén, visszakup

még a rebbenő, csontra száradt
kéz felé, hirtelen huzat fut
át, lobog a gazdátlan tóra.

*

(ISTEN KEZE)

– Ismerlek, mint a tenyeremet.

– A tenyerét csak a vak ismeri.

*

(ESTI IMA)

Nem lehet meg nem történné
tenni a soha meg nem történt.

DEBRECZENY GYÖRGY

Variációk botra, lábnyomra és repülésre

Más méretben üt
a bot lábnyomot és más
bozótba repül

Mondvacsinált bot
számolgat és kiméri
a száznyolc ütést

Száznyolc számolgat
szolgáltatja az ütést
kakukkos óra

Szúr a bozót
száznyolc lábnyomom repül
s a bot utána

Lábnyomom a bot
száznyolcat léptem hátra
szép Magyarország

Lábnyomom repül
száznyolc anyjához készül
fekete tóba

megszabadulás

sérelem-szerelem
göncölöd gyömöszölöd
ölelkezés közben
ribizlidzsem és csontritkulás

jó lenne emlékezni a ribizlis süteményre
kiságyban feküdni
egy bizonyos kor után
önfeledten rázni a csörgőt

ki akarok szállni a gépkocsiból
szürke kékesfekete és éjfekete
elkárhozottak népesítik be a poklokat
a piros lámpáknál

ismerős fürdőköpenyben
távolodik a halhatatlan
ideogrammája hegyet ábrázol
és férfit de remetét sugall

madárként röpdöső ruhaujjal
táncol a férfi
ó az ősi formák
táncot járnak a börtönablakon

bot lándzsa saru
és megszabadulás
nem megyek se keletre se délre
se nyugatra

van itt elég mákos tészta

TURCZI ISTVÁN

Mindent a szemnek*

A napok, mint a folyó áramlása, olyanok voltak.

Azrael az első héten minden nap szolgálatban volt, Elzával felváltva, a páros napokon reggel héttől kettőig, a páratlan napokon délután kettőtől este kilencig. Éjszakára szerencsére ott volt nekik Vendel bácsi, felmentő sereg gyanánt, akit hatalmas, elálló fülei után a személyzet csak fülesbagolynak hívott.

Azrael gyorsan beletanult. Ha Elza nem sertepertélt volna folyton körülötte műszakváltás után, még gyorsabban is elsajátította volna a rutint. Elzával igazából nem volt semmi baj, jól megértették egymást, sokat köszönhetett neki. Köszönte is, aminek az lett a mérhető következménye, hogy a lány növelte a védenca korrepetálására fordított tiszta időt.

A legtöbb nőt nem befolyásolják a tények semmilyen irányban.

Elza időközben levágatta és befestette a haját, majd látva, hogy a fiú nem az általa elvárt hőfokon lelkesedik érte, megint új frizurát csináltatott magának. Tépettre vette a fazont, melírcsíkokat rakatott rá, és előre fésülte. Hozzá egyre vadabb pólókat és egyre rövidebb szoknyát kezdett hordani.

Látnia kellett, mit csináltak a fején, és hogyan állnak rajta a butikból vásárolt bevetős cuccok, mert a szemüvegét az összhatás kedvéért próbaidős kontaktlencsére cserélte, de valószínűleg nem akarta látni.

Durcásan felcsücsörített felsőajkát szexisnek szánt nyelvmozdulatokkal gekkószerűen nyalogatva ellenőrizte a beérkező számlákat, szállítóleveleket, rendeléseket, lemondásokat, konferenciaigényeket, szobaszervíz-diszpót, ő-tudja-még-mit. Arra is éberén figyelt, hogy a társánál időről időre igen élénken érdeklődő hölgyvendégeket ő lássa el útmutatással.

Úgy képzelte, a jó végül elnyeri majd jutalmát, és ez a jó: ő, Elza, a jutalom pedig Azrael, a barna herceg lesz. Emlékeiben még halványan élt pár olyan mese, ahol az történt a jóval, ami amúgy nem szokott. Ez éltette őt, és a fiú szelíd tekintetéből kódolható hitetlenkedő ámulat.

Ténykérdés, hogy megdolgozott a jutalmáért rendesen. Más lapra tartozik, tényleg másra, hogy az események egészen eltérően alakultak, és ez legkevésbé sem Elza malmára hajtotta a vizet.

Az a mondat, hogy „a napok, mint a folyó áramlása, olyanok voltak” nem véletlenül került oda, ahová került, mert Azrael a betanulási szakban bármennyire szere-

* Részlet a Palatinus kiadónál az idei Könyvhétre megjelenő *Minden kezdet* című regényből.

tett volna egy-egy teljes napra kiszakadni, nem mehetett el a kirándulni, nem barangolhatta be az érkezésekor megismert gyönyörű vidéket. És nem azért, mert különösképpen tiltották volna neki. Egyszerűen annyi történt, hogy a műszak végére rendszerint hullafáradtan botorkált el az ágyáig, és nem egyszer zuhanyozás nélkül, ruhában nyomta el az álm.

Az egyik reggel azonban, amikor épp délutános volt, kivételesen frissen ébredt, és arra szánta el magát, hogy felkeresi azt a kis folyót, amiről Elza áradozott neki. Lopakodónak hívták a folyót, ahová vágyakozott.

A névadó elődök bölcsességében lehet bízni, ez már számtalanszor bebizonyosodott.

A Lopakodóhoz a Kastélyszálló felől viszonylag jól megközelíthetően, jelekkel tarkított turistaösvényen, északi irányban vezetett lefelé az út. Ezúttal is kísértést érzett, hogy letérjen a kijelölt útról, de gazdálkodni kellett az idejével, nem kockáztatott.

A felszálló reggeli pára sapkát húzott az alatta lustálkodó dombokra. A nap erősödő sugarai reflektorként pásztázták a harmattól csillogó völgyet. Madarak sivongtak, szél súgott, állathangokat erősített fel az üzenőfalként működő lépcsőzetes katlan.

Kommunikált a táj.

És az igazi meglepetés még hátra volt.

Hallotta a folyót. Még nem látta, de már hallotta diszkréten hívogató csörgedezését. A csobogást, ami olyan volt, mintha a közelben egy láthatatlan óriás a kavicságyra engedné ki vizeletét.

Amikor meglátta, még a lélegzete is elállt. A folyó, amely nem volt szélesebb Azrael magasságánál, úgy tekergőzött zöld kígyó módjára a méretesebb kövek, fatöncök és földbuckák között, hogy az avatatlan szem alig venné észre az útját őrszemekként őrző fák fölébe boruló sűrű lombjaitól. Az a szakasz, ahol Azrael megállt, tökéletes búvóhely lehetett volna annak, aki a természetben keres menedéket.

Lenyűgözve lépett be a lombsátor alá, ránézett az órájára, mielőtt levetette volna, majd ugyanannak a mozdulatnak a lendületével ledobott magáról mindent.

Meztelenül állt, de a lombok olyan erős védettséget adtak, hogy akkor sem érezte volna magát feszélyezve, ha történetesen egy lánycsapat piknikezik a folyó másik oldalán.

Ötcentis, motyogta befelé nevetve, amikor lassan beleereszkedett a vízbe.

Pontosítsunk: megállapítása nem a vízmélységre, hanem saját méretének drasztikus megváltozására vonatkozott. Férfiassága ugyanis a hideg víz hatására kb. ekkorára zsugorodott elemi gyorsasággal.

Ötcentis, motyogta most is, néhány fárasztó nappal a folyónál tett villámlátogatás után, félig nevetve, félig bosszankodva a bolthajtásos fürdőcsarnok öltözőjében, amikor csupaszon maradt alsótestére pillantott.

Mondjad, hallotta Maxi hangját a piszoár felől, ugye, jó rád.

Az úszómester és válási olimpikon, aki híres volt a humoráról, kisdolga végeztével nyögött párat, majd amikor két-három recsegő fingot is sikerült kipréselnie magából, megkönnyebbülten felsóhajtott: Többet ér, mint egy rossz baszás.

Azrael felhúzta a kölcsön kapott fürdőnadrágot, igazított egyet az állásán, és megnyugtatta új barátját, hogy amíg nem vesz magának újat, ebben fog domborítani.

Ma először ment le úszni, és szembesült a problémával, hogy valójában nincsen fürdőnadrágja. Hogyan fog így fürödni. A folyóhoz most mégsem mehet le. De Maxi kéznél volt, és előhalászott neki egy nem kimondottan újszerű fürdőnadrágot a mentőládából.

Azrael aggódva fogta kézbe, úgyszólván elment a kedve a fürdözéstől.

Ha ez a gatyá mesélni tudna.

Kissé zavarta, hogy lila volt, viszont méretre éppen megfelelt.

Na, mi lesz, lányok, kiáltotta Maxi, amikor egy órával a zárás után berúgta a kiált fürdőcsarnok személyzeti ajtaját. Tegyük hozzá, csapóajtó volt.

Úgy beszélt, olyan hangsúllyal, mintha máris bugyik röpködnének a levegőben, holott az uszoda szinte teljesen üres volt, csak a szauna felől lehetett érzékelni némi mozgást. Néhány nedvesen fénylő arc és ülep foltjait. De lányok voltak, ebben nem tévedett.

Nézzétek, kit hoztam nektek. Itt az új farkangyal. Romlatlan, friss hús, sűrű haj, görögös arcél, mit akartok még.

Azrael már hátrált volna kifelé.

Ez a fajta felvezetés egyáltalán nem volt ínyére, még mindig nem szokta meg Maxi stílusát. Majd elsüllyedt szégyenében, a legszívesebben elbújt volna, ám az úszómester vasmarokkal tolta őt maga előtt végig a kabinsoron a gőz irányába.

Átok kis boszorkák.

A szauna előtt abbamaradt a mozgás, az élőkép megmerevedett. Csend lett, de csak egyetlen elmosódó pillanatra.

Ne kéressétek magatokat, jövőnk, szorítsatok egy kis helyet, ha nem akarjátok, hogy megszorongassunk benneteket.

A különös élvezettel felpattintott ká hangok puszkagolyókként pattogtak egyre hangosabban és keményebben egyik mozaikfaltól a másikig.

Vannak férfiak, akik a hülyeségeikért cserébe azt várják, hogy imádják őket. Még nem világjelenség, de terjedőben van.

Fenti kitétel további elemzés tárgya lehetne, de ahogy Maxi és Azrael közeledtek, oszlott a gőz, és az addig csak foltokban látható, görög fürdőjelenetek palimpszesztjeire hasonlító kép lassan összeállt.

A képen négy fiatal lány volt teljes életnagyságban látható.

A négy fiatal lányon nem volt semmi.

A semmi így nem pontos, pontosabban nem fed a valóságot, ezt vegyük szó szerint, ugyanis a négy fiatal lányon felül nem volt semmi.

Feszítsük tovább: kettőn alul sem volt semmi, ha a harmadik derekára tekert törülköző, illetve a negyedik féltenyérnyi fürdőbugyija valaminek számít. Valami semmi azért volt rajtuk, rajtuk kettejükön volt, ne tagadjuk el.

A valami mégis valami, hiába semmiség, míg esetünkben a semmi sokkal inkább minden, az univerzum fuvallata, a beteljesülés ígérete, amitől eláll a lélegzet, gúvad a szem, gyorsabb a pulzus és robban az agy.

Azrael kívánta, bárcsak nyílna meg alatta a föld, s ha mégsem, legalább ő váljék láthatatlanná a misztikusan kavargó gőzben. Ennyi nővel még sohasem szaunázott együtt, különösen nem ilyen anyaszülten.

Ekkor átesett egy galádul az útjába kerülő dézsán, és ha valaki ezt esetleg nem vette volna észre, utána reflexből belerúgott a merítőkánálba.

Mondta, bocsássanak meg neki, de még nem ismeri ki magát.

A lányok felé fordultak.

Nevetés csorgott a padlóra.

Nem gonosz, de nem is együttérző. Nem lesajnáló, de nem is bátorító. Az a fajta a kiismerhetetlen női arzenálból, ami után akár természetesen is viselkedhetnél, mert azt sugallja, vegyél vissza, lám, észrevettek, elfogadtak. Még nem be, de nyugi, rajta vagy a küszöbön. Most már megpróbálhatsz semlegesen viselkedni, érett fiatalember módjára, ha képes vagy rá ebben a helyzetben.

Maxi kívánta, bárcsak nyílna szét annak a lánynak a törülközője, akit már régóta kinézett magának. A régóta azt jelenti, amióta fél év felfüggesztettet kapott a barát-nőjétől tettenérés okán.

Maxi, aki tudvalevőleg nem egy jellemóriás, eddig mégis visszatartotta magát. Veszélyt szimatolt. Nem akart lyukra futni. Fülese volt, hogy a lány védett vágy tárgya. És ivarosa a Vezér kártyás brancsából való nagykutya.

De most égi jelnek vette a lány feltűnését.

Körüldongja, becserkészi, kipuhatolja. Kezdeményez, hátha üresedés van a nőben.

Ha már lesmároltad, birtokon belül vagy, gondolta, és startpozíciót vett fel.

Íme a négy femina, csak hogy átmenetileg rend legyen a férfifejekben, és szűnjön meg a mocorgás, mutassuk be őket.

Elsőként Maya, a környezetbarát műanyag vénusz. Azért elsőként, mert rajta van egyedül alsónemű, ha tíz négyzetcentiméternél nem is takar többet, és ezen fennakad a halászó ember gúvadt szeme. Menstruál, azaz ma kedvére utálhatja a többieket. Élettelen arc, unott és elégedetlen kifejezés. Rágógumiját időnként az uj-jaira tekeri, hátha valakinek az agyára megy. Az unalom mértékegysége nála egy pukkanás. Jómódú családból szökött meg még az érettségi előtt. Kiségett valami áruházban, de ékszeret lopott, és azonnal kirúgták. Illetve előtte még végigment rajta a vezetőség három illusztris hímtagja. Köszönetet is mondattak vele, amiért nem hívták ki a rendőrséget, és ennyivel megúsza. Jött a szentháromság időszaka: buli, pia, füves cigi. És az ajándékok a szolgálataiért. Először megköszönte, később elvár-

ta. Az ékszernek örült a legjobban, azért bármire hajlandónak mutatkozott. Elégtétel az áruházi megaláztatásaiért. Egyszer összeakadt egy emberrel, akit a társai Századosnak hívtak. Ő egy átdorbézolt éjszaka után ékszer helyett állást kínált neki. Azt mondta, hálót ad neki, nem halat. És hogy ez egy bibliai gondolat, úgyhogy becsülje meg magát. És hogy ő, a Százados egy érzékeny, művelt férfi, aki gondját viseli az eltévedt báránycsordáknak. Maya a Kővárban otthonosan érzi magát. Tök hülyék a palik, hirdeti, hogy fizetnek azért, ami neki is jó. Nincs tartós kapcsolata, soha nem is volt. Sem férfivel, sem nővel. Neki csak saját magával van kapcsolata, az sem nevezhető meghittnek. Egész életét átszövik az olyan dolgok, amiket bal kézzel elfogad, jobb kézzel megvet. Önmagát is beleértve. Azért vannak jó tulajdonságai is. Például nem szeret magáról beszélni. Raritás, értékelik is a férfiak.

A Doktornő régóta és optimista kétségbeeséssel keresi azt a személyt, aki azért jött a világra, hogy rátaláljon. Jó nyersanyag az élete. A bölcsészkaron szerzett pszichológusi diplomát. Égett a bizonyítványgyújtól. Cikkeket írt egy szaklapba a deviáns viselkedésformák közösségátalakító aspektusairól. Horoszkópot gyártott egy tinimagazinnak. Előadásokra, pszichiátriai hétvégékre járt. Hetente kétszer fitnesztermekben zsúriztette az idomait. Különbözik tartotta magát induló pályatársainál. Úgy vélte, bármit képes magas szinten elvégezni, amit rábíznak, és ha lesz benne elég kitartás, akkor messzire juthat. Semmi nem árnyékolta be az életét. Semmi, amin el kellett volna gondolkodnia. Illetve majdnem semmi. Mert a férfiak sohasem azt vették el tőle, amit adni akart. Hiába óvta magát a csalódásoktól, azok csak jöttek szép sorban egymás után. Pozitívan gondolkodni, pozitívan, pozitívan, ezt hajtogatta a társas magány különféle színterein: ágyban, konyhában, budikban, idegen erkélyeken, zuhanyrózsák alatt. És bizakodott tovább. Mígnem egy ki tudja milyen napon a világ és főként az önmaga ellen táplált, hosszan visszafojtott haragját egy injekciós tűvel csillapította le. Azután persze egyre gyakrabban, ahogy ez lenni szokott. A végzett pszichológus elvonóba került. Igazság szerint önként vonult be, megkereste hajdani professzorát, aki egy klinika vezetője lett, ő intézte a formaszagokat. Az élet bensőséges pillanatok nélkül sivatag, mondta, amikor szeme elől eltűnt a juharfákkal szegélyezett széles, kavicsos út. Visszatért. Rövidre vágatta a haját, befestette vörösre, a kontaktlencséjét modern szemüvegre cserélte, és ismét fitnesztermekbe kezdett járni. Itt találkozott egy régi ismerőssel még a pszichiátriai hétvégéről, aki nagyon hajtott rá, de valami kitudhatatlan okból nem jöttek össze. A docens úr másodszor nem hibázott, addig makacskodott, míg el nem utaztak együtt az akkoriban nyílt impozáns Kővár Kastélyszállóba. A két hetes kényeztetés igazán jól sikerült. A Doktornő beleszeretett az esténként nagy pénzben játszóasztaltársaság legfiatalabb és lehangosabb tagjába. A docens közben minden pénzét elvesztette, sőt még a kocsiját, és a nőjét is, de ezt csak utóbb vette észre. Aminek az lett a következménye, hogy maradék holmiját merőben emberbaráti cselekedetből egyetlen éjszakára átvitték a személyzeti szárny elkülönítőjébe. A Doktornőt pedig egy füst alatt átköltöztették a Vigécnek becézett ifjú nagymenő lakosztályába. Ami

az egyiknek kopp, az a másiknak, ugye, hopp. A Vigéc hathatós közbenjárására a Doktornő helyben kapott egy fél állást, mint munkahelyi pszichológus, lelki és egyéb segélyek szolgáltatója. S hogy idejének másik fele se maradjon kihasználatlanul, a Vigéc bizalma feltétlen jeleként rábízta virágzásnak indult kiskereskedését. A hálózat fő profilját a szexuális segédeszközök forgalmazása jelentette. A Doktornőt azóta a háta mögött Gumizsuzsinak hívják.

Csöcsy, a művésznő, több dolgot nem csinál, mint amit igen. Fest, rajzol, ír. Befelé él. Kész festményt az ő keze nyomán még senki nem látott. Rajzai többnyire a szemetesben landolnak. Szemérmes lévén az asztalfióknak ír, azt viszont gondosan bezárva tartja. Nyilvánvaló tehetségéről mindazonáltal mindenki meg van győződve. Akinek olyan tökéletesre formázott, az átlagosnál kézzelfoghatóan nagyobb, mégis feszes, és ne felejtjük el hozzátenni, természetes melle van, amely minden helyzetben ellenáll a gravitációnak, az nem lehet hétköznapi nőlény, annak más adományokkal is kedvez a sors. Csöcsy e tekintetben megérdemli a különösen értékes minősítést. Volt honnan elrugaszkodnia. Nagyon erkölcsös, vallásos családból származik. Gyermekkorának vasárnap délelőtti templomba járással teltek. Ha nem volt láza, még betegen is elcipelték. Lássa az Isten, viszonzásul a kereszthalálért, mily áldozatokra képesek érte az igaz hívek. Gyónt, bér mátkozott, felekezeti iskolába jártatták. Az elvárásokat az anyja és az anyai nagymama nevelték belé. Csöcsy fél az élettől. Fél elmondani a véleményét. Fél, hogy kinevetik, megvetik. Senkitől nem kér semmit, de mindent megköszön. Nem tartja magát elég okosnak, se vagánynak, se tehetségesnek. Állandó lelkiismeret-furdalása van. Úgy érzi, képtelen megfelelni a család elvárásainak, és ez már akkor is így volt, amikor hátközépig érő aranyszőke haját copfba rendezte a nagymamái szigor. Úgy érzi, beleroppan. Tesz magával valamit. De nem tesz, mert kishitúsége, és az otthonról hozott puritán fegyelme erősebb. Úgy érzi, ő csak egy haszontalan teremtes. Ilyenkor produktív szegényen tör reá, elbújik az emberek elől, és nagy elánnal fest, rajzol, ír. Vagy fantáziál. Ebben ő a legjobb. Másokat semmi pénzért nem csapna be, önmagát annál gyakrabban, szinte kedvtelve, szenvedéllyel. Ezt hívja menekülésnek. Beszélni sem nagyon szeret. Ha van olyan dolog, amiről nem beszélhet az ember, akkor hirtelen sok másik is lesz, amiről ezért jobb hallgatni. A lányok társaságában is nagyokat hallgat. Mindenkit meghallgat, mindenki vele beszél meg a problémáit, nem a Doktornővel. Ő a kastélyszálló személyzetének lelki személtládája. Amit oda bedobtál, légy nyugodt, nem forog vissza. A barátnője, az egyetlen, Para Zita hívta őt a Kővárba dolgozni. Így mondják, dolgozni.

Para Zita klasszikus átmenetet képez a ganglotyó és a femme fatale között. Gondosan kimért könnyel védelmezi önmagát, pontosabban azt az énjét, amelyikkel éppen azonosul. Az egyetlen ember, akihez pozitív érzelmek fűzik, a barátnője, Csöcsy, akivel mindenben különbözők, de abban azért hasonlítanak, hogy egymást szeretik. Fájdalmat az élvezettől aligha lehet leválasztani. Para Zita ölni is tudna a barátnőjéért. Jó, ölni nem, öletni talán, de az ő esetében semmiben sem lehetünk

biztosak. Több személyisége van, egyik elől sem volt még nagyon hová kitérnie. Az egyik mindig kurva akart lenni. Azt akarja, hogy megalázzák, agyonbasszák, megerőszakolják. Lehetőleg többen, sőt többen egyszerre. Mások kéjének cselédjeként úgy érezhette, teljesültek a külvárosi proli családban felnőtt vadóc önmagának tett fogadalmai. Már gyerekként eltökélte, hogy nem olyan lesz, mint az anyja, nem fog egy férfit szolgálni egész életében. Az anyját a maga választotta szerepéért szánta, az apját a lúzerségéért rühellte. De azokat a férfiakat, akik nem hasonlítanak rá, erősek, győztesek és villog a fogsoruk, azokat isteníti, szolgálja, fetisizálja. Humán-érzelmek rezdülése nélkül odaadja magát nekik. Aki megnyerte, hadd vigye. Szokta mondani, ha valakinek van valamije, használja, mi fenére lenne különben. Személyiségének másik oldala a sötétben vált igazán láthatóvá. Egy időben ugyanis keményen élt, éjszakázott, csavargott, ivott, ismerkedett. Napközben egy kozmetikai szalonban segédkezett, műkörmöket festett, epilált, söpörte a padlót, de csak azért, hogy este legyen mit elvernie. Veszélyes helyeken, aggasztó alakok társaságában tűnt fel. Mindenkiel kefélt. Ezek a közjátékok nem voltak különösebb hatással a gondolkodására. Viselkedése, ha lehet mondani, még szélsőségesebbé vált. A vesztély felajzott öröme gyorsan semlegesítette ritkán derengő büntudatát. Ez az idő is elmúlt. Most éppen arra készül, hogy szerelmes legyen. Körömszakadtáig ragaszkodik a jelenéhez. Nem érdekli, ki volt, ki lesz. Alig várja már, hogy valaki belépjen a szívét körülvevő ürességbe. Hasadt személyiségének harmadik bugyra azonban még tartogat meglepetéseket.

Négy nő és két férfi. Maxi szerint másfél, de ő ezt viccből mondja. Már legalább negyedórája ülnek bent a finn szauna szantálillatú gőzkamrájában. A nők negyedórája mondják a semmit. Magukkal vannak elfoglalva. A fiúk negyedórája hallgatják. A nőkkel vannak elfoglalva.

Csöpögnek a percek.

Jobb, ha bele se gondol, gondolta Azrael sokadik kínjában, két perzselő szirén, Csöcsy és Para Zita közé szorulva.

És nem gondolt bele, mi történne, ha az egyikük véletlenül, vagy uram bocsá, szándékosan rátenné kezét az ő éppen akkor, éppen ott a melegtől felajzott, esetleg elernyedni készülő bármelyik testrészére. Inkább ült tovább moccanatlanul, nem firtatva a hullamerevség állapotának átmeneti előnyeit és hátrányait.

Ehhez hasonló élményben még sohasem volt része.

Teher alatt nő a pálma, villant eszébe nagyanyja régi bölcsessége, és nem kellett lenéznie a lába közé ahhoz, hogy meggyőződjön e mondás igazságtartalmáról.

Maxi persze otthonosan mozgott köztük. Dobott egy-két merítőkánálnyi vizet a forró kövekre, letörölte a hátukat törülközővel, és egyre újabb látványokon legelészett.

Ha Azrael jobban figyelt volna, és nem annyira a számára szokatlan helyzettel van elfoglalva, azt is észrevehette volna, hogy Maxi időközben bevetésre indult. A lányokhoz képest más korosztályhoz tartozó, asszonyos testű Doktornőt fixírozta

eléggé feltűnően. Ám Azraelnek csak az tűnt fel, hogy a Doktornő milyen sokat beszél, és úgy nevet, mintha sokkot kapott volna. Remélte, hozzá nem intéz tolakodó kérdéseket, de tévedett. A Doktornő szokása szerint mindenkiről mindent tudni akart. És ezt azonnal, rámenősen, empatikusnak aligha nevezhető agresszivitással.

Élénk érdeklődést mutatott Maxi világról vallott nézetei iránt. A Föld általános felmelegedésénél csak a saját kalóriaproblémái izgatták jobban. Most is elhitte, amit el akart hinni, így aztán hamar szót értettek. Kérdésekkel tágította a saját látókörét, úgy csinált, mintha figyelme nemcsak a másik személyének, hanem a mondanivalójának is szólna, holott vajmi kevés fogalma volt arról, ami vele és körülötte történik.

A Doktornő fogyókúrázott, és a stratégia fontos eleme volt a szauna.

Dőlt róla a veríték, és jólesett, hogy van valaki, ráadásul egy férfi, aki az önkéntesek elnéző jóindulatával törli le hátáról és válláról a menetrendszerűen előtörő izzadságcseppeket. Menesz idején amúgy is mindig előntötte a láva. Már sajnálta, hogy reggel kifestette magát. Ha belenézett volna az öltöző állótükrébe, láthatta volna, hogy a festék, amivel a szemét, arcát és száját megdolgozta, különös, szétkent festménnyé ázott a gőzben. De nem akart lemaradni egyetlen szóról sem, ami odabent elhangzik. A kabin legkevésbé megvilágított zugába húzódva tűrt és mosolygott, s amikor úgy érezte, senki nem figyel rá, lepedője sarkával próbálta eltávolítani az izzadságban pácolódó sminkfoltokat.

A világ baszik ránk.

Para Zita mondta ezt egyik állandó, egymás közti témájuk summázataként. Fejét lassan körülforgatta, és a kontúrtetovált, csókos felsőajkára tapasztott nyelve, mint a rulettben, Azrael tekintetével egyvonalban állt meg. Mintha tőle várta volna a megerősítést.

Azrael rögtön szorosabbra tekerte magán a testét.

Para Zita látható élvezettel nézett rajta végig. Közben felállt, szétvetett lábakkal, akár egy preparátum, beállt a kabin közepére, és a fiú felé fordulva törülgetni kezdte magát.

A kar és a nyak hamar megvult. Kicsi, de annál formásabb mellén lassabban járt körbe a kéz. A has csillogó pihéin lefelé szánkázó törülközővel már szinte megállt az idő.

A lány, kéjének ügyes kézművese, Azraelnek pózolt, ezt a vak is láthatta.

Úgy nyúlt a vonzerejéért, mintha csapot nyitna ki. A művelet közben alig észrevehetően előre-hátra ringott, szabad kezét a csípőjéhez szorította. Közben le nem vette a szemét a fiúról. Némán nézték egymást, egyiket a másik, másikat az egyik. Majd a lány rutinosan a fiú mellkasára svenkelt, onnan tovább, lejjebb, egészen a combtőig.

Azraelt majd szétvetette a forróság.

Bizseregtek a hajhagymái, zsibbadt a lába ujjja, melle kasából erős zihálás tört elő.

Még nem szokta, hogy női szem rajta ilyes dinamikával elidőz.

A menekülési irányt kémlelte, ám a dézsa-jelenet után nem akart még egyszer nevetségessé válni. Szeme héja megadóan csukódott a pilláin ülő izzadtságcseppekre. Csípte a sós nedv, de ez volt a legkisebb baja.

Ahogy az ilyenkor lenni szokott, pontosan azzal nem számolt, amire pedig igazán számíthatott volna. Merevedése volt.

Definitív, méretes, leplezhetetlen.

Érezte, csinálnia kell valamit. Azt hiába várná, hogy a teste önmagától jobb belátásra tér.

Csöcsy, aki eddig megbabonázva bámulta barátnője akcióját, mintha megérezte volna a mellette ülő fiú altesti kiterjedésének masszív növekedését, és elhúzódott tőle anélkül, hogy levette volna szemét Para Zita módszeres, körkörös mozgást végző, törülközőre tapasztott kezéről. Neki egészen mást jelentett ez a szaunaszínpad előadás.

Maya, aki eddig úgy nézett maga elé, mintha minden emléke egy liftaknába vesztett volna, most elkerekítette a száját és felnevetett. Ettől kipukkant a rágógumija. Arcára kaján vigyor ült és a nyálát is megvillantotta. Ezzel jelezte, hogy képen van, Azrael zászlóshajóvá avanzsáló lila nadrágja őt sem hagyta érintetlenül.

Maxi mentette meg a helyzetet. Két nagy merítőkánál vizet dobott a kövekre, amitől sistersgő gőz árasztotta el a kabint. A lányok sikongva menekültek kifelé a bőrtüket égető, hirtelen jött forróság elől a hideg zuhany alá.

A kecsgető helyzetek nagyon ijesztőek tudnak lenni. Vagy nevetségesek, ami ugyanaz, esetenként még rosszabb.

Azrael a zuhany alatt eldöntötte, hogy nem megy vissza a többiekkel. Rájött, hogy ő ma a bónusz, és nem kért belőle. Próbált rendet rakni az agyában és a nadrágjában.

Eközben egy másik zuhanyrózsa alatt Maxi a Doktornő hátát szappanozta. Para Zita Csöcsyvel osztotta meg legfrissebb élményeit. Csak Maya hűtötte magát egyedül.

Fájront van.

Nem lehetett nem meghallani ezt a hangot.

Hiába volt a gőz, nem lehetett nem meglátni a hang gazdáját.

Fájront van, angyalkáim. Vége a gyereknapnak. Szedjétek a motyót és szívódjatók fel, mielőtt a Százados ideér, és egyenként raportra visz benneteket.

Lehetett abban valami, amit a kacsázva közeledő természetes, bogárszerű nőlény feléjük kiabált, mert a lányok tünde gyorsasággal öltözni kezdtek.

Maga is itt van, Kokszi Maxi, kérdezte nyájasan üvöltve az asszony.

Benőhetne már a feje lágya, hallja, itt pináskodik a tinédzserekkel, és még ezt a szegény fiút is belerángatja. Szégyellhetné magát, vén kujon.

Mint egy támadni készülő hatalmas bogár, megállt a medence szélén és onnan folytatta a rikácsolást. Kékeslila árnyalatok jelentek meg az arcán, a fül és a halánték között, ami nála a felháborodás jele volt. De ezt az öltözők felől nem láthatták.

Gané egy világ ez, és a férfiak a főganék. Megpróbálnak megszerezni mindent, és elveszítik azt is, amijük van. A farkukat veszíthetnék már el, de örökre. Béke lenne a földön.

Azrael számolta, aki még nem találkozott vele, mindenki azonnal felismerte a Muter hangját.

Amennyire szerették őt, annyira tartottak is tőle. Nem csak azért, mert szabad-szájú volt, és kíméletet nem ismerve a szemükbe mondta, amit nem szerettek volna hallani, hanem mert régi bútordarab volt, amolyan szent tehén. Bármit megtehetett, és ha akarta volna, az ellenkezőjét is. Már a Kővár felújítása előtt itt lakott a kutyáival és a jószágaival. Mindenkit ismert, mindenkiről tudott mindent, aki egynél többször megfordult erre felé. A jövevény számára úgy tűnhetett, Muter egyidős a Kővár-al, és amilyen szívós, elpusztíthatatlan fajta volt, itt is fog élni az idők végezetéig.

Gyerünk, gyerünk, tűnjetek már el. Nem viszem el a balhét helyettetek. Kis kurvák, annyi eszetek sincs, mint egy szódásüvegnek.

Rekedtes, mély hangján minden egyes elnyelt szótag jóindulatról árulkodott.

Kinézetre és természetre is éppen ellenkező típus volt, mint Azrael nagynyja, ő mégis azonnal rokonszenvet érzett iránta. Nem tudta volna megindokolni, miért. Nézte a számára idegenszerű, mégis régóta ismerős eleven gesztikulálását, rajz-filmbe illő guruló járását, a rövid, tömzsi nyakon járás közben törött metronómként ide-oda billegő apró fejét, és szomorúsággal elegyes kíváncsiság fogta el.

Maga is, pöcsfej, nem hallja. Jobban teszi, ha kerüli a Századost. Fújnak magára, ha nem vette volna észre. Attól, hogy egyszer kimentett a vízből egy részeg állatorvost, aki olvasta az Állati elméket és delfinnek képzelte magát, még nem pótolhatatlan.

Két perc sem telt el, és ketten maradtak a fiúval.

Az asszony fújtatott egy nagyot, majd ugyanazzal a lendülettel lehuppan a szélső rajtkőre.

Hoznál egy pohár vizet, fiam, szólt egészen más hangon.

Azrael hozta a vizet. Most először látta egészen közeli az arcát.

Pergamenszínű, májfoltos bőr, mélyre vésődött ráncok, sárga szembogár, fátyolos, bogárszárnyra hasonlító pupillák.

Szája akár egy nagy zsíros paca.

A haja úgy égnek állt, mintha eszelős lenne.

A pohárért kinyúló karja olyan szőrös volt, akár a díványhuzat.

Ahogy ott ült a rajtkövön és a vizet kortyolgatta, csupasz, óriás hasa kupolaként trónolt vastag combjai felett.

Mégis.

Azrael nem érezte visszataszítónak ezt az asszonyt. Csúnyának igen, de az egy másik érzés. Bőre mély barázdáiban, árkaiban és ráncai lefutó vonalrendszerében volt valami időtlenség. Ezt erősítette a buddhaszerű ülőpóz által keltett hatás.

Csak nem félsz tőlem, fiam.

És felnevetett. Az uszoda csak úgy zengett.

A bő inge alatt gömbölyödő terebélyes pocak nevetés közben úgy rázkódott, mint amikor abroszból rázzák ki a morzsákat.

Az öregség olyan, mint a rák, mondta leplezetlen keserűséggel. Belülről kifelé rágja meg az embert.

Sokáig beszélgettek.

Közben az öltözőkkel szemközti falon kedvükre hintáztak a szárítókötélre dobott törülközők árnyai.

Azrael most először gondolt arra, hogy a váratlan dolgok néha segítenek megtalálni önmagunkat.

GELLU NAUM*

Ütközés

(*Lovirea*)

Mindig véres lett a halántéka, amikor az égbolt előtti hatalmas áttetsző
ablaknak ütközött

olyankor visítva indult arra ahol szülőhelye erdői végződnek De egy
idő után mindig visszatért hogy megvallja vágyik a megsemmisülésre
ezért burkolózik nyugalomba s tehetetlenségbe

ez csak annyit jelent hogy soha nem tapasztalhatta meg egy döntés
védelmező erejét

„miért jöttél” kérdeztem őt s ilyenkor esőktől penészes hajával és el-
formátlanodva zokogott csak az emberek mögé rejtőzve

aztán úgy tűnt elindul a depressziós mezőkön át és saját nemes és ide-
gen voltát hasonlóan körülírhatatlan helyek felé vitte könnyedén

* Naum a kései román szürrealista költészet alighanem legjelentősebb alkotója. 1915-ben született Bukarestben, és filozófia szakos egyetemi hallgató volt ugyanitt, 1933 és 1937 között. 1938 és 1939 között Párizsban tanul, ugyancsak filozófiát – itt személyes kapcsolatba kerül a párizsi szürrealisták André Breton vezette csoportjával. 1944-ig három saját verseskötvet jelentet meg. 1941-ben Gherasim Luca, D. Trost, Virgil Teodorescu és Paul Păun társaságában létrehozta a bukaresti szürrealisták csoportosulását, kiáltványokat, közös szövegeket is megjelentetnek románul és franciául. A kommunista hatalomátvétel után Naum sokáig fordításokból él. 1968-ban jelenik meg újabb jelentős könyve, az *Athanor*. Pályájának fontos állomása a *Zenobia* című regény 1985-ös megjelenése, amely újra nemzetközi sikereket hoz számára. (Németül, franciául, angolul és görögül is olvasható.) Megérdemelt írói elismerésben igazából 1990 után van része, számos romániai és külföldi díj kitüntette. 2001-ben hunyt el.

Az itt közölt fordítások az 1990-es *Malul albastru* (A kék part) című verseskötet anyaga alapján készültek.

Boldog gyümölcs

(Fruct fericit)

Amikor eljön az idő egymás szemébe kell néznünk majd kerülve mindenféle homályt mintha saját belső tájunk tükrét néznénk s egyszerre éreznénk magunkat öregnek és fiatalnak

és fájni fog majd az a borda amelyikből lettünk s melyből rajtunk kívül ablakok és sötét nővéreink születtek egyazon napon s mi mégsem ismerjük fel összetartozásukat

és nézzünk a távolba is ahol már régóta megkövezve hevernek az árnyékok az alvó hárfajátékos halkán megpendíti hangszerét a zongorista pedig lefekszik és védve érzi magát zongorája belsejében Mindketten arról álmodnak viszont hogy boldog gyümölcsök amelyek a fán maradnak majd a vadászat után is mely során társaik lehullanak

végül is az akit legyőz saját szeme s úgy tér nyugovóra elutasíthat mindenféle ringatást ő az ellenvőlegény ki boldog hogy gyászt viselő menyasszonya karjaiba hullhat

Éjjelente néha

(Câteodată noaptea)

Éjjelente néha ott ragadtam a lokálokban
valami zenét kértem a zongoristáktól
ők azt mondták zene nem létezik (és ezt igen sajnáltam)
lassan hazaindultam tehát egy vizestömlőt
cipeltem a hátamon két-három kenyeret
egy drótra fűzve és egy könyvet is borítólapok nélkül
beléptem az udvarba hátraindultam a pajta felé
láttni akartam ellett-e a négyszarvú kecském
a küszöbön ott várt valaki kendercsuklyával a fején
„hárman voltam én is” mondtam neki és ő bólintott
hogy igen hárman voltunk

BALÁZS IMRE JÓZSEF fordításai

KLAUS MERZ

Jakob alszik

VOLTAKÉPP EGY REGÉNY
(részlet)

Este járkálni látják,
mintha pihenne a fényben,
ami a világ kincseit
megérintheetlenül
a nyitottság felé tartja

Erika Burkart: *Fragment* című verséből

1

JAKOB. Az ablakdeszkáról por kavarog, mögöttem a porladó szárú kereszt, keskeny rézborítását lehetővékony rozsdá fedi. A keresztfába beégetett öt betűből tanultam meg olvasni.

Bátyám születés közben meghalt, valójában Jakobnak keresztelték volna. De mivel ez nem történt meg, a szülők valamilyen sajátos kényszer hatására legelső fiúk hivatalos névtelenségéhez tartották magukat.

Apa és anya mellett, a nagyszülők fekete télikabátjai között újra és újra végigbe-tűztem a bátyám különös jelét. Jakob.

A felnőttek már egyre ritkábban könnyeznek a sír mellett. Ahogy a temetői látogatók is mind kevésbé. – Az ifjú pár esküvői fotója, amelyen a menyasszony arca már a terhesség jelét kellett, hogy mutassa, sosem állt a szobai tálalón.

A begóniákat árvácskák, az árvácskákat muskátlik váltották, legtovább a rózsabokor tartott. Mígnem egy napon a száránál elkorhadt kereszt a disznóól melletti fáskamrába került, a családból pedig senki nem tudta, mi legyen vele.

Egy évtizeddel később, az ingóságokkal és tűzifakészlettel, munkapaddal, behorpadt benzines kannával, a faaprításra szolgáló rönkkel és a Harley-gumikkal együtt gyaníthatóan ez is az ingatlan új tulajdonosához került, majd az egész nem

Klaus Merz (1946) svájci költő és író. Hermann Hesse-, Gottfried Keller- és Hölderlin-díjjal ismerték el munkásságát. Az 1997-ben megjelent *Jakob schläft. Eigentlich ein Roman* című kisregénye hozta meg számára az európai sikert. A művet magyarul *Jakob alszik. Voltaképp egy regény* címmel a Bookart Kiadó jelentette meg az idei könyvfesztiválra.

sokkal később másodjára is gazdát cserélt, mielőtt a területet végleg elegyengették volna.

Mintegy magamban is meghajolva, nehogy megint beverjem a koponyámat az üres disznóól fájába, mint régen, amikor a félhomályos ólban az ötven rappenesekkel teli perselyemet feltörtem, az emlékezet tovább dolgozik.

Az érmék égették apró markomat, forrón belemartak a tenyerembe, és egy pillanat alatt megértettem, mire gondoltak a felnőttek, amikor azt mondták, hogy a pénz sem boldogít.

Hogy a vétkemet eltussoljam, nagy ívben dobáltam el a hóba a kézmeleg tízrappeneseket, és Jakobhoz imádkoztam buzgón, az Isten szerelmére, bárcsak tüntetné el őket.

Miután elolvadt a hó, az ezüstérmék ismét könnyörtelenül villogni kezdtek a napfényben. Ijedten szedtem össze őket.

Csúnya Lukas – mondta Apa.

Kezében cirokseprűvel a lisztraktár hullámlemezről készült tetején állt, ahol a pénzem egy része megtapadt. Onnan nézett le rám.

Átkozott Jakob! – gondoltam én.

A leégett madárház homokjában, mint rendesen, most is ott gubbasztott egy tollát felborzolt veréb.

2

A madarak rikoitozása állítólag egészen a szomszéd faluig elhallatszott. A trópusi különlegességek égő szárnnal röpködtek a ketreben, eközben Nagyapa, egyik kezében a kerti tömlővel, a másikban egy baltával egyszerre oltott és csapkodott, az alvág felől pedig egyre közeledett a sziréna hangja.

Egy fejnélküli nevető Kookaburra a kerítés fölött a vasúti sínek felé repült, a pályaaőr később a rozsdás talpfák között talált rá.

A gyújtogatót sosem kapták el. Nagyapa ettől kezdve nem zavarta el a madarakat, cserregő átkaik reggeltől estig csak a szomszédokat idegesítették.

A két madárház közül az egyik később a homokozónk lett. Itt süttünk rúdkenyeret és kuglófot, építettünk várakat, egy lovagvárat, és beástuk magunkat a Föld közepéig.

És a vasárnapi iskolát követő napon beindítottuk az özőnvizet.

A háztól délre lévő másik óriáskalitkát kerti lugassá alakítottuk. A virágmintás tábori ágyon, a Sharm El Sheikhből származó kávébarna teveszőr takaró alatt, ami Franz születésnap ajándéka volt, az éjszakai munkától porosan és fáradtan, tavasztól őszig délutánonként Apa aludt.

A toldaléképület falait sárgára festették. Mintha az ember egy tojásban feküdne odabent. Anya elhúzta apának a függönyt, futórózsái szép szabályosan kúsztak az

ereszdeszka mentén. A nyugszék fejrésze fölötti fedőlécen zsírfoltok sorakoztak, a tornác árnyékos felén elfogadható rendetlenség, rózsaszínű földugók sora.

A teveszőr takarót a vállára terítve az egyik délután Apa innen ment vissza a pékműhelybe: sápadt volt és tántorgott. Mintha háborúból tért volna meg.

Félálomban támadt rá. Az orvosok epilepsziának nevezték.

3

A nagy madárház homályában, miközben az ezüstszerű vadászgépek dübörgő mélyrepülésben tértek vissza kiindulási bázisukra, Sonja és én alámerültünk a szerelem birodalmába. Ujjainkat egymás meztelen lábujjai közé csúsztattuk, és szagoltuk, kábultan, amíg el nem aludtunk.

Sonja három bátyja őrizte szerelmi fészkünket, közben az apja még mindig a szabadban, a szíjgyártó műhely előtt állt és lószőrrel etette a tépőgépet, ugyanilyen szőr türemkedett ki feketén neki is az ingkivágásából.

Nyaranta az egész környék szétfeküdt matraccal újtotta fel, virágosakat, csíkosakat, pettyeseket, a zsávolyból készült foltosakat nekünk adta az indiánsátrainkhoz. A táborúzőn tengeri fű parázslott, távol tartotta a böglyöket.

A téli hónapokban a helybeli gyáros családok megsérült nyergeiben lovagoltunk végig az alsó műhelyen vagy csendes bennszülöttek módjára guggoltunk, megittasulva az enyv gőzétől a homályba boruló bőr-rezervátumban. Ezen az estén azonban Sonja bátyjai, elfeledkezvén a kötelességükről, ahogy már napközben is többször láttuk, elaludtak a dárdaik fölött, és szüleink a karjukban vittek haza bennünket aludni.

Útjuk a hajdani halastó mellett vezetett, amely a Nagyapa madárkorszakához közvetlenül kapcsolódó pontykorszak után a mi pancsoló medencénk lett.

Amikor Nagyapa vadpontyai levedlették pikkelyeiket, és csupasz testükkel hátrafelé sodródtak a kibetonozott tapon át a túlfolyó felé, a víz felülete egy fehér bohóc csillogó ruhájához hasonlított.

Egy viharos áprilisi éjszaka, amikor a patakok kiléptek a medrükből és egész házak maradtak tető nélkül, a pincék nyílásain pedig krumplik úsztak ki, a vasút felsővezetékét leszakadt fenyőágak tépték le, és a kábel egyik vége a közeli halastó medencéjébe zuhant.

HOZZÁÉRNI TILOS!

ez állt a sárga figyelmeztető táblán, alatta egy fekete halálfej, ami minden vilánpóznán ott vigyorgott. Nem fogtuk meg a döglött állatokat.

Derült nyári napokon az öcsém ólomnehéz csontjait a vitriolkék színű, frissen kitisztított belső tenger vize tette könnyűvé.

Kinyúlva lebegett a tó vizén, fekete autógumibelső tartotta a hóna alatt, egy parafa tányér, mint valami glória övezte a fejét, és nagyon félt, amikor légpuskáinkkal a hasa fölött Anya saláta ágyásainak szarkáira lődöztünk.

A lefolyócső fölött néha megjelent a gőtehalak vörös hasa, amitől rémület fogta el az öcsémet. Hosszú, vékony lábukkal molnárpóloskák támadtak rá, vagy egy foltoz szalamandra marta meg a fehér bőrét.

A rokonság körében az öcsémet *Napnak* neveztük.

Nem üvöltött, amikor a rőt színű macska teteme feltűnt mellette a vízben. Én fojtottam bele, hogy megszabadítsam öcsémet a dühtől, amelyet sosem tudott kitölteni rajtunk. És én sem rajta.

A szerelmi lugast *Orientnek* neveztük.

4

Franz, tartsd a kezéd a tűzbe, hogy világítson nekünk!

A késsel játszva, ahogy hegyét széttárt ujjai között a dobpergés gyorsaságával Franz hol ide, hol oda döfte, figyelmetlenségből már elvesztette egyik ujját, a legkisebbet. Azóta még szívesebben tette a tűzbe, ahogy ő nevezte, szerencsétlenül járt végtagját.

Petróleumot öntött a bőrére, majd az öngyújtójával meggyújtotta. Megijedtünk és neveltünk, ő velünk nevetett és lángoló ujját gyorsan kék overállja nadrágzsebébe dugta, hogy elfojtsa a lángot, miközben a szabad kezével égő cigarettát húzott elő a bal füléből. A szíjgyártó legények csodálkoztak.

Aki sosem látta Franzot kézen állva végigmenni a faskamránkon, akit még sosem érintett meg a vízi tündér pillantása, aki aztán tintakék karjával az ember sípcsontja köré tekeredett, és felcsúszott nadrágszára alatt lassan fölfelé kúszott, az nem tartozott a beavatottak körébe.

És annak nem volt helye Harley-ja pótülésén sem, amikor Franz szerencsésebb napokon a munkapad árnyékából kitolta gépét a napra, hogy mi, a legbátrabbak és a leginkább terheltek hatalmas nyergében megszabadulhassunk minden földi súlytól.

Boldogság égette billog volt mind, ami combjainkat és bokaizületeinket díszítette, amikor a wynoni sajtüzem mögötti hosszú kanyarokban nem tudtunk ellenállni a centrifugális erőnek és a nyers húsunkat a forró kipufogó csőhöz érintettük.

Csak otthon lett ebből a boldogságból fájdalom, a sebeink izzottak. Vajat tettek rá, és szigorúan megtiltották a vad motorozást.

5

A széles hát mögött sötét vákuum uralkodott, aminek bőr szaga volt. Hegyes és csupasz térdem mellett aszfalt és gyeppel borított föld rohant el. Az aknafedők ragyog-

tak. Az a harminckét éves ember, aki most a nehéz motorkerékpár kormányát tartotta, az apám volt.

A táj, amerre haladtunk, úgy lüktetett, mint egy koponya nyitott lágyrésze. A pereme vöröslött. Egy ittas paraszt tartott felénk a Fordjával. Apa kihajtott oldalt a mezőre, fékezett. A kocsi nyílt csomagteréből tej loccsant ki, ahogy cikk-cakkban továbbhaladt.

Most majdnem odavesztünk, mondtam Apának. Valami nem tetszhetett neki a mondatomban, de nem javított ki, leemelt a hátsó ülésről és magához szorított. Kifújtuk magunkat, a járó motor mellett leültünk a rövidre nyírt fűbe.

Hydrocephalus. Egy kerek, szőrös, lábatlan, jól megrakott szénásszekér méretű féreg közeledett a moréna felől toronyiránt. Ismét útra keltünk.

Megpróbáltam magam elé képzelni az öcsémet, akinek a feje, mint mondták, túl gyorsan nőtt. E túlméretezett fejtől riadóztatva száguldottunk tovább a völgy irányában. Pánikszerűen, ugyanakkor titáni módon, túl gyorsan váltunk eggyé a hirtelen aláereszkedő homállyal. A kanton fővárosában egy csapásra gyulladtak fel a lámpák.

Öcsém aludt, amikor a szobájába léptünk, jól szabott kis feje a fehér párnán nyugodott, és nem tudott magáról. Én sem láttam, amit tudtam. Arra, hogy vízfej, csak később tanított meg minket a célirányos élet.

Anya ágya felé fordultam. A fájdalom pocsolójában feküdt, és kezével engem keresett. Nem vettem le a bőrsapkámat.

A kétségbeesés lassan elektromossággal töltötte meg a betegszobát, szemünk zölden világított.

A kis motyó felébredt:

Együtt

fogjuk cipelni

keresztül-kasul a világon, mondta apa.

Mikor hazaértünk, a vasalónő még mindig a vasalódeszka mellett állt és a gallérjainkat keményítette.

6

Házunk első emeletét csak alváskor, betegség idején és nagy ünnepekkor használtuk. A többi időt a földszinten töltöttük. A pékműhelyben, a konyhában, az üzletben. És mellette, a kisházban, amelynek jégvirág borította az ablakát.

Nyaranta piros muskátlik sorakoztak a párkányon, majd' kicsattantak az egészségtől. Ez Anya zöld ujjainak volt köszönhető. Életének másik oldalát a növények jelentették, zölden, pirosan, buján. Amihez csak hozzáért, gyökeret eresztett, virágba borult, gyümölcsöt hozott, amitől homályos tekintete felragyogott, ez a ragyogás aztán legkésőbb a krizantémokkal újra eltűnt.

Apa makacsul *irodának* nevezte kis szobánkat, mert ott állt az íróasztala a csöppnyi helyiség hátsó sarkában, legfelső fiókjában a kék kasszakönyv, régi számlák és nyugták.

Az asztalát mi ruhák, levélposta, nyomtatványok, iskolai kacatok lerakatának használtuk. A rádiók, a nagymama bajusztépkedő csipesze, a gémkapcsok és ceruzák között gyűlt a por.

A kihúzható asztal körül ültünk, a kopott kanapén feküdtünk, a beromünsteri országos rádióadó műsorát közeli hallgattuk a hangszórón át, hogy ne zavarjuk az állandóan kitámasztott ajtó mögött a vásárlókat.

Olykor a poros ruhájú lisztszállító, egy csokoládéügynök, a tojásos bukkant még fel. Vagy Anya terítette ki elénk egy csendes, északnyugat-svájci kereskedő szép, kézzel szőtt anyagait. És felélénkült.

A koszt pénzéből megtakarított tízrappenesekből minden évben hol egy újabb párnával, hol egy asztalterítővel, vagy az új függönyök gesztenyevörös színével csinosította a házat vagy az ünnepi szobát.

És Apának este megkötötte a gondosan kiválasztott nyakkendőjét, amelyet ritkán viselt, ám szeretett. Pasztell színek, nem ragyogtak, de annál melegebbek voltak.

Az irodában a váratlan látogatókat édességalmokkal próbálták lerázni. A rokonok és az ismerősök mélyen beledugták a fejüket a cukorkás zacskókba. Fekete tea volt hozzá spanyol borral vegyítve.

Egyszerűen nem bírom ezt a keveréket, mondta Brettschneiderné és közvetlenül a boros palackból töltött magának, unokáinak hagyva a teát és a zacskókat. Beszédét élénk kézmozgással kísérte, a nyirkos dohánylevelektől barnák voltak az ujjai, a legszaporább szívarkészítő volt a környéken, és maga is úgy beszélt, mint egy géppuska.

De aznap, amikor Franz a Blaupunkttal egyensúlyozva beállított, még neki is torkára forrt a szó. A rádiók között Cadillacnak számító darabra a sok ócska holmi között bukkant, már azelőtt tolmácsolni kezdte a Radio Luxembourg híreit, hogy a készüléket a hálózathoz csatlakoztatta és az asztalra helyezte volna.

A bézs színű szövet mögött sejteni lehetett a hangszóró óriási tölcsérét, és az adók billentyűi a tojáskereskedőt Franz elefántcsont klaviatúrás harmóniumára emlékeztették. Süvöltve hangoztatta, hogy mostantól egészen rövid ujjakkal is elő lehet állítani zenét. Franz ráütött a billentyűkön babráló kezére, majd mintha egy verset szavalna, felolvasta nekünk az európai rádióállomásokat.

Bal kezével a keresőt csavargatta. Gyors mozdulattal csak ezután csapta fel a készülék koponyájának a tetejét. A négyyszög alakú dobozban valóban ott vibrált a gramofon. Franznál volt egy hanglemez is.

Brunswik – ez állt a fekete lemezen, mintha a boldogság másik neve volna ez a szó, a szoba padlója inogni kezdett. A fekete trombitás rekedt hangja egy pillanat alatt kiűzte az irodából Brettschneiderné és a három unokáját, mi pedig összébb bújhattunk:

On the sunny side of the street.

Aki vidám sétára indul,

hallottuk az elvonuló asszonyság dúdolását.

Majd csak naplemente után álltunk rá megint a beromünsteri adó híreire. Miközben a szomszéd házakban már régen a *Kék Hegyek* lábához kezdtek odahúzódní, bennünk továbbra is a meghitt hangok visszhangoztak:

Theodor H. Londonból,

Hans O. Párizsból,

Heiner G. New Yorkból szólt hozzánk.

Hanglejtésük mélyen belevésődött vidéki fejünkbe és sokáig őrizte a nagy és tágas világról, a távoli városokról és konfliktusokról alkotott elképzeléseinket.

A hüvelyk- és mutatóujjával Franz összecsapott az orrtövé:

Hogy jobban halljalak benneteket, szólt és bevett egy tablettát. Honvágy és fájdalom ellen.

Hosszú, eseménytelen délelőtti miatt elsőként öcsém, Nap kezdett fokozatosan beleszeretni az ultrarövid hullámba.

A legújabb slágerek és a robbanékony amerikai és német rock and roll kedvéért, aminek hatására olykor szinte kitépte magát a székéből, északi szomszédaink por-szívóreklámját is elviselte.

Mindez azonban csak jóval azután történt, hogy nagymama véglegesen beszüntette a bajusza elleni küzdelmet és javasasszony lett belőle.

RÁCZ PÉTER fordítása

AYHAN GÖKHAN

Oláh Gábor: Napló

a napló szép, tehát problematikus
pontja nem olyan kínos, nagy baja,
mint túlkapásai, hiúságpontjai.
az óriás, csapatnyi nemzedék

bajnoka nem te voltál, Gábor.
egy műélet szakadt be, életműve
a napló, akár a tested is, lírai
megfeledkezés. a cukorbetegség

nem oldható, mint egy poháralátét,
megtartott, nem tartották el a sorsod,
a verseidtől, téged, a vanitatum
vanitastól orrvérzést kaptál. hol van

a költészet, a nemzedéki pályaszélt
megette a fene, hát te se,
én se, senki se él örökké. Gábor,
a nyelv ilyen közhelyekre is ráun.

Széchenyi

a legnagyobb jégtörő, az idős Széchenyi.

a jég 80%-ban megkötötte

a vízfelszínt, a tavaszi árvizeket megelőzze

zúzza szét a légtérnyi, tömör jeget. a Duna jegén

sirályok hangját veri vissza

a köd, szemből toronyház, negyedik emeletén
az elnyelt hang nyomása kiszakította

az ablakot. síkos üveg a hidegtől metszett levegő legfelső rétegein.

Inkubátor-dal

az élet elején egy inkubátor
szolgálja tér-lakásod, míg máshol
csecsemőhalál, szemétkosár,
korai, fürdőszobai, adja rád
a pusztulás ruháját, rád talál
egy rendőr, egy fiatal halált
soha nem látott takarítónő.
az inkubátor élet- és csomagmegőrző.

a babatest csak egy óvatos próba,
az inkubátor magába oldja,
„nem a szeretetemé vagyok.”
sokszor elmondja a tudatalatti,
„talán szorongató daganatok
vad fattya kis életem.” vagy mi.
néma beszéd egy apró csecsemő.
az inkubátor élet- és csomagmegőrző.

Requiem

meggyilkolt csecsemők első éneke:

ITT VAGYUNK a föld alatt
a szemünkben sosem volt
abból semmi, mi élet,
édesanyánk leejtett,

nem is állt velünk szóba,
a bőrünk csak átszúrta,
vérünk földre folyatta,
beszédre nem tanított.

gyilkos anyák éneke:

A házasság, sokáig hittük
nem az erőszak tartománya,
nem a szorongás melegágya.

Mi, akik a bűn nevével
fémjelezzük életünket,
kulcscsomókként lógunk benne

hangosan zörögve süllyedünk,
mint az a férfi Németországban
elrabolta más gyerekét

és a szülőktől egymillió
eurót követelt váltságdíjul,
meg sem várta, hogy a pénzét

átutalják, a kis testet
megölte és elrejtette
egy kertben és ott talált rá

a rendőrség, a szülőknek
féltették a kis termetű
gyerek összevagdossott testét

megmutatni, vagy mint az a
másik ember Ausztriában,
a lányát levitte és be is zárta

a ház alatt épített pincében,
nem egyszer ejtette teherbe
a sok halva született csecsemőt

pedig elásta, honnan ez
az ösztön, és most mi sem
teszünk mást, a gyerekeinket

ütjük agyon, egy lapáttal
verjük amíg abbahagyja
a lélegzést, belapul a

kis tüdeje, bennünk sincs sok
irgalom, a félelem sem
találhatna bennünk helyet.

meggyilkolt csecsemők középső éneke:

letéptél a köldökszinóróról, véres
testtel tettél a földbe,
megmoshattad volna az arcunk kevésbé
legyen torz, lehattél
volna ránk ennyire tekintettel,
nem voltál,
magunkra hagyva, hagyhatatlanul
zuhanunk lejjebb,
hiszen anya, te a szavak
szintjén sem
akartál bennünket megtartani,
az első szót sem
vártad meg, azonnal végeztél velünk, miért?

meggyilkolt csecsemők utolsó éneke:

töredék-beszéd,
ezek vagyunk mi,
szánkban föld,
elásott anyánk,
nem árulta el
az okát, csak minket
árult el keményen,
egy kertben elásva
fekszünk puha bőrünk
mint a gumilabda
könnyen kilyukadt,
horzsolás és vér
életünk jegyei,
nem tudunk fogalmakat,
mi vagyunk a fogalmak,
nevet nem kaptunk,
nemünk van csak,
a halott csecsemők
énekét énekeljük.

VERONICA D. NICULESCU*

A tégl

Fekszem a kanapén, fejem alá gyömöszölt párnával. Tenyerem száraz és érdes, bőrömbe ivódott a mosogatás szaga, be szeretném krémmel kenni, de a krém a fürdőszobában van, és nem akarom felébreszteni őket. Így hát fekszem itt a téglaszínű kanapén, fejem alá gyömöszölt párnával, és finoman összedörzsölöm a tenyerem a takaró alatt, hogy puhuljanak valamicskét. A nagyszobai kanapén, ami most, a különleges alkalomnak köszönhetően, kivételesen ki van nyitva, csendesen alszik Ligia és Dan, kislányukkal, Laurával. Tegnap este érkeztek, nálam maradnak egy napig, hogy aztán továbbmenjenek Máramaros fele, egy olcsó, szezonvégi nyaralásra. Fekszem a kanapén, ismét megfordítom a párnát, nem vagyok álmos, nem szoktam ebéd után aludni, de azért jól esik a pihenés. Egyedül élek, s elég ritka madár nálam a vendég, hanem most nem árt ez a kis szünet, mert ezek a látogatások nagyon le tudnak fárasztani, ha nem vagy hozzászokva az ilyesmihez, és még nem is annyira a hosszú séták – mindig, de mindig azonos útvonalon: a Nagy tér, a Kis tér, a Tanács-torony, fényképezés a központi szökőkútnál, pihenés egy kávézó teraszán, és legjobb esetben bémésködés a Brukenthal múzeumban –, vagy a sebtében feltálat és letakarított ebédek okozzák, hanem kimondottan az érzelmi kimerülés. Be szeretném krémmel kenni a kezemet, de nem akarom felébreszteni őket. A kislány is nagyon el lehet fáradva, félórával ezelőtt még, a büszke anyuka szorgalmazására, tornabemutatót tartott nekem egy paplanból és lepedőből rögtönzött matracon. Láttam rajta, hogy a legnagyobb örömmel hajtja végre a gyakorlatokat. És mégis, valamiért feszélyezve éreztem magam, valamiért roppant zavaró volt azt nézni, hogy egy kilenc éves kislány bemutatja neked a spárgát és a hidat, hogy egy kilenc éves kislány, akiről mindent tudsz, de valójában semmit, ott nyögdecse a szőnyegre terített paplanodon, s kötelezned kell magad, hogy minden részletre odafigyelj, miközben legszívesebben elfordítanád a fejed, hogy örvendj, dicsérj meg tapsolj, akkor is, ha legbelül szomorú vagy. Meghatottan véget szeretnél vetni a műsornak. De a műsor folytatódik, mert el kell jutnia a hozzád hasonló nézők számára ügyesen meg-

* Veronica Niculescu, (1968, Pitești) prózaíró, műfordító, publicista. 1996 óta újságszerkesztőként dolgozik különböző lapoknál, jelenleg a *Suplimentul de Cultură* munkatársa. A 2004-ben megjelent, *Adeb* című prózakötete elnyerte a Román Írószövetség debüt-díját; ezt követően szövegei sorra jelentek meg román lapokban (*Euphorion*, *Transilvania*, *Timpul*, *Tiuk!*), és antológiákban (*Proza.ro*, *Sibiu/Hermannstadt în scrisori sentimentale*). A Polirom Kiadó számára eddig Vladimir Nabokov öt művét fordította le románra. További kötetei: *Orchestra portocalie* (A narancssárga zenekar, 2008); *Basmul Prințesei Repede-Repede* (Hamar-hamar hercegnő meséje, 2009).

rendezett fináléhoz. Most bizonyára el van fáradva. Így hát itt fekszem, a fejem alá gyömösölt párnával, s nézem a mennyezetet. Száraz és érdes tenyérrel. Érdesnek tűnik az óra ketyegése is, de most mintha lépések nesze válna ki belőle, egy bizonytalan ajtónyikorgás, majd újabb lépések, kis szöszmötölés, csend, csak az érdes ketyegés, aprócska lépések, megállnak az ajtóm előtt, lehet, hogy valamelyikük a fürdőbe akar menni, de nem, de igen, de mégsem, a hálószoobaajtó kilincse lefele mozdul, hajszálnyi nyílás keletkezik, először csak egy szemecske, egy orrocška, még egy szemecske, majd Laura komoly kis arca jelenik meg a világos résben. Felvonom a szemöldököm. Nézd csak, hisz nevet. Magamhoz intem az ujjammal. Így ni. Csak szép halkan. Visszacsukja az ajtót, remeg a copfja. Arcáról időközben lelohadt a pír.

- Hát te?
- Nem tudok aludni...
- Gyere ide.

Na tessék, nem jó lefekvés előtt tornagyakorlatokat végezni, felemelkedik a testhőmérséklet, s az alváshoz pedig egy kis hűvösségre van szüksége az embernek. Apu és anyu alszik, mint a bunda, a kislány pedig unatkozik.

- Gyere, ülj ide mellém.

A kínai golyókat tartalmazó doboz ott felejtődött az asztalon. Játsszunk még egyet? A kislány arca felderül. Játsszunk. Egy nő és egy kislány, golyókkal játszanak törökülésben a kanapén, íme egy sokkal értelmesebb küzdelem, mint a korábbi tornamutatvány. Flip, flap, klonk, klop, a golyók egyenként elindulnak a kartoncsillag széléről a közepe felé, hamarosan leírhatatlan nagy bonyodalomra lehet itt számítani, amiből irtó nehéz lesz majd kijutni. A nő és a kislány játék közben összegabalyodott ujjai sokkal értelmesebb látványt nyújthatnak, mint amikor ugyanaz a nő, félórával ezelőtt, feszélyezve nézte a kislány felfele kalimpáló, zoknis lábait. És itt, ezen a bensőséges és meghitt helyen, csukott ajtók mögött, a szülők szelíd horkolásától védve, egy másik történet is be tud lopakodni most, előbb csak egy szemecske, majd egy orrocška, még egy szemecske, s végül a sötét nyílásban megjelenik a múlt durva arca, az az idő, amikor ennek a kislánynak az édesanyja és én ugyanabban a szobában laktunk, egy budapesti bentlakásban, a nyolcvanas évek végén.

Hrrr, hrrs-hrrs-hrrs, kling, pakk. Hrrr... Lassan a másik oldalra fordultam, orromig felhúzott paplannal együtt, és kinyitottam a szemem.

- Végre felébredtél. Azt hiszem elromlott ez az izé – panaszkodott egyből Ligia.

A perzsa szőnyeg közepén ült, és egy késsel idegesen kapirgálta a betontéglából rögtönzött rezsónkat. Időnként kivette, majd visszatette az ellenállást.

- Ezt csinálja mindig, biztos megint kiégett valamelyik szál.
- A szálak épnek tűnnek. Lehet, hogy most végleg beadta a kulcsot. Vajon a tegnap estétől?

Rémesen hideg volt a szobában, nem merészeltem kibújni a paplan alól még ilyen korán. De ez nem jelentette egyértelműen azt, hogy a rezsó tegnap este rom-

lott volna el. Mintha rémlett, hogy amikor éjjel felébredtem, még izzott a vörös kígyó. Persze, az is lehet, hogy csak képzelődtem.

Ligia abbahagyta a kápirgálást, halkan szisszenve felállt, és az ablakpárkányra tette a rezsót.

– Még megnézed te is, jó? Juj, hogy elszédültem.

– Megnézhetem.

Közben megpróbáltam kikecmeregni az ágyból. Tényleg nagyon hideg volt. És ahogy teltek a napok, csak egyre hidegebb lett, s egy bentlakásban átvészelt ős messze nem hasonlított az otthon megtapasztalt őszhöz. De az az igazság, hogy valójában nem is a hideg aggasztott minket. Szükségünk volt arra a rezsóra, márpedig még aznap. Dolgunk volt vele azon a vasárnapon, egész héten ezt tervezgettük, a legapróbb részletekig.

– Persze, megnézem én is mindjárt.

Ligia kezét a szájához kapta, és kirohant a szobából.

Heverésztem még egy kicsit a paplan alatt, élveztem a nagy csendet. A bentlakás többnyire üres volt ilyenkor, a lányok nagytöbbsége kihasználta az egyedüli szabadnapot, és általában hazautazott. Mi itt maradtunk, dolgunk volt. Nagy sokára rávettem magam, hogy lemászak az emeletes ágyból, és szemügyre vettem azt az átkozott rezsót. Még a végén tényleg elromlott a tegnapi esti áramszünet után. Az ellenállás épek látszott. Legtöbbször az történt, hogy a szál egyszerűen elvékonyodott, túlhevült, kiégett, és szétpattant egy bizonyos ponton. Ilyenkor elég volt viszagörbíteni és egymásba akasztani a szálakat, és a vörös kígyó ismét felizzott. De ennek az ellenállásnak most semmi baja nem volt. Belekápirgáltam én is, előbb a téglához vezető szálakat, majd az áramforrás körüli drótokat piszkáltam meg, de a szokásos fekete salakon kívül nem találtam semmi különöset. És mégsem akart működni. Már csak ez hiányzott.

Kinyílt az ajtó, Ligia holtápadtan tért vissza a szobába, és belezuhant az ágyába.

– Na, hánytam egyet.

Hallgattam. Ez még nem jelentette azt, hogy.

– Talán a tegnapi sült hal miatt.

– Azt már az éjjel kiadtam volna.

Most már ketten hallgattunk. Ismét kápirgálni kezdtem a rezsót. Hirtelen felizzott a vörös kígyó. Remek.

Pár perc múlva felöltöztünk, sietve elhagytuk a bentlakást, és igyekeztünk úgy viselkedni, mintha az égvilágon semmi gondunk nem lenne, noha a félelem már napok óta belénk fészkelte magát. Beugrottunk az étkezdébe, egy teára meg egy salámis szendvicsre, pedig alig tudtuk lenyelni a falatokat, majd nekiindultunk a szokásos útvonalon, hogy egy nagyon is szokatlan feladatot teljesítsünk. Kerítenünk kellett egy téglát.

Harmadéves egyetemisták voltunk, és mégis olyan törékenyek, mint a fészekből kipottyant fiókák. Akárha testvérek lettünk volna, úgy tűnt, hogy lassan hasonlítani

kezdünk egymásra: nem egyszer megtörtént azokban az években, amikor egymás közvetlen közelében éltük le napjainkat, hogy egyikünket a másik nővérenek hitték. Ha ma visszatekintek erre az esetre, már szinte természetesnek tűnik, hogy akár velem is megtörténhetett volna ugyanaz, sőt, ha jobban belegondolok, azt is mondhatom, hogy valójában kettőnkkel történt meg az egész. Hiszen együtt indultunk keresgélni, és azt megelőzően, ugyancsak együtt döntöttük el, hogy szükségünk van egy téglára. A feladat nem tűnt egyáltalán bonyolultnak, ebben a fázisában legalább is, de ennek ellenére a korábbi napokon sehol sem láttunk egyet sem. Az ember valamiért úgy képzei, elegendő eldönteni, hogy szükség van egy téglára, és aztán az a bizonyos téglát egyből elő is kerül. És nem kell majd vizsla szemekkel végigbaktatni hosszában-széltében a környező utcákat, és semmi nem akadályozza majd meg, hogy vasárnap reggel a szobában legyen az a bizonyos, szükségszerű téglát. De még véletlenül sem találtunk egy árva téglát az elmúlt napokban, sem az egyetem fele menet, a 16-os villamos idegrázó útvonalán, ami a Lizeanutól, az Obor piacon keresztül halad a Iancului utcáig, sem a visszafele menő úton, a 17-es villamossal, ami már a Reînverii utcán jár. És a bentlakás környékén sem találtunk, pedig mást sem csináltunk, állandóan az átkozott téglát után kutattunk, míg végre be kellett ismerni: ami eleinte gyerekjátéknak tűnt, valóságos problémává változott. De nem baj, gondoltuk, ez amiatt van, hogy nem kóboroltunk eleget, nem fésültük végig lelkiismeretesen az utcákat, nem kerestük úgy, mint ahogy most fogjuk, mint a téglára uszított vadászkutyák. Mi lehet ennél egyszerűbb?

Ott loholtunk tehát a bezárt üzletek között, élénken szimatolva a vadászösvényt, ugrásra készen. Szemeinket szigorúan a földre szegeztük, s a járókelők lábai között, mint két radar, csak egy dologra összpontosítottunk: hogy találjunk egy téglát.

Hamarosan rájöttünk, hogy ez egyáltalán nem lesz egyszerű. Elhagytuk már a postát, a Teiul Doamnei utcai tömbházakat, a vasrácsos üzleteket, majd rátértünk a Colentinára, és a kitűzött feladat egyre lehetetlenebbnek mutatkozott. Hát egy téglát sincsen ebben a városban?

– Vajon muszáj egy egész téglát találnunk? Azt nem mondta, hogy mekkora kell.

– Lehet, hogy elég egy fél is.

– De mi van, ha mégis egy egész kell, tudod, hogy erősebb legyen? Lehet, hogy csak úgy van hatása. Tehát, ha találunk, mindenképp egy egészet válasszunk.

– De ha felet találunk, azt is hazavisszük. Persze, feltéve, hogy nem találunk egy egészet.

– Hazavisszük a felet is, hogyne. Legalább annyink legyen. De mégis úgy gondolom, hogy egy egész jobb lenne.

És összerezzenünk, és odarohantunk minden gödörhöz vagy sánchoz, kerestük a kertek mögött, a bozótok alatt, száraz ágak között, de csak használhatatlan köveket találtunk mindenütt.

– Egy lyukacsosat kellene találnunk, abban áll a spíje az egésznek.

– Mi az, hogy spíj?

– Hát a spílj, vagyis a lényege, tudod... – és már nevettünk is, mint mindig, amikor valamelyikünk olyan kifejezést használt, amit a másik még nem hallott.

De a nevetésünk szinte azonnal meg is akadt, csirájában fojtottuk el, mert a válunkra nehezedő gond már-már összeroppantott bennünket. Két szegény kis vidéki fióka, két eltévedt fióka, ebben az önmagába zárkózott fővárosban, ahol még egy árva téglát sem lehetett találni.

Hirtelen támadt egy ötletem. Ha már sehogy sem találunk téglát az utcákon, mi sem egyszerűbb – oh, istenem, miért nem gondoltam erre hamarabb! –, csak el kell menjünk arra a munkatelepre, ahol még a múlt tanév végeztével, nyár elején praktikáztunk. A bentlakástól nem messze magasodott az a tízemeletes beton torony, ahol két hétig robotoltunk: korlát nélküli lépcsőkön kellett felcipeljünk egy csomó, na, hát mit is? Átkozott betontéglákat, hát azt!

– De azt mondta, hogy normál téglák kell. Vajon jó lesz a betontégla is?

– Szerintem igen, jó lyukacsos, és hasonlít is.

– De nem igazi téglák. Mi van akkor, ha számít az anyaga is, vagyis az összetétele, s még a végén valami kémiai reakció lesz belőle?

– Dehogyan lesz. Na, ide figyelj. Nem lesz semmi reakció. Illetve, nem hinném, mert szerintem csak egy lyukacsos anyag kell, ami felszívja, s aztán kibocsátja... Valami lyukacsos szerkezetű kemény anyag. Biztos jó a betontégla is. Ha ez az egész ötlet működik egyáltalán, akkor meg is ilyennel is. Csak működjön...

– Biztos?

– Persze, meg vagyok győződve. Na, gyere!

Határozott léptekkel indultunk az említett tömbház irányába. Nem fejezhettük még be az építkezést, reménykedtünk arrafele menet, nem, biztos nincs még befejezve. Amikor minket odarendeltek, az volt a feladatunk, hogy az épület előtti területről vigyük fel a betontéglákat a legfelső szintekre. Téglákkal megrakodva cipekedtünk emeletről emeletre, mindvégig a lépcső belső részén lépkedve, mert még nem szereltek fel korlátot, és nagyon igyekeztünk nem lenézni a tátongó nyílásokon keresztül a lent meredező betonvasakra. Biztos nem fejezhették be a nyáron. És tényleg nem. De az egész munkatelepet kerítés vette körül, sehol egy nyitott bejárat vagy legalább egy nagyobb repedés, és sehol egy szabadon fekvő téglák. A kék vaskefítésen túl persze nagy rakásokban várakoztak a betontéglák, sőt, még kisebb tégladarabokból is voltak halmazok összerakva, a fenébe, pont akkora kellett volna nekünk, csak egy darabocskát, nem több. Körbejártuk az épületet, de hiába vágyakoztunk egy tégladarabocskát után, sehol nem tudtunk bejutni. Ha szombaton vagy hétfőn mentünk volna, természetesen nyitva találjuk, de nekünk aznap kellett, abban a percben.

Mint két szerencsétlen vadászkapó, orrunkat lógatva tértünk vissza, elhagyatott és szűk utcákon ballagva, s közben folytonosan szimatolva minden ház körül. Egyre csak fogyott a drága időnk, közeledett az ebéd, s ha ez így halad tovább, a tervünknek befellegzett. Elképzelhetetlen lett volna még egy hetet várni.

– Bármi legyen, csak ne jussak megint a Marinescu kezére.

Lehet, hogy tényleg kimondta, vagy lehet, hogy csupán gondolta. De az is lehet, hogy csak én gondoltam ezt, gyanítva, hogy neki is ezen járhat az esze. Talán egyszerre mindketten ezt gondoltuk. Bizonyára így volt.

Csak úgy mellékesen megemlíthető, hogy az egy igazán gyönyörű őszi nap volt, mindent beborító méz és rozsdaszínnel, olyan, amilyen hamarosan be fog köszönteni ide is, átfestve mindent méz és rozsdaszínűvé. Elmennek a vendégeim, én pedig vadászkopóként keresem majd az érdekes faleveleket az Erlen parkban, és csupán emlékké válik ez az ártatlan játék. Önfeledten tologatom az üveggolyókat ezzel a kislánnyal, aki hol a copfját csavargatja, hol pedig a körmét rágja, miközben egyre biztosabban halad a győzelemhez vezető úton. Azon a bizonyos bukaresti napon az őszi szépsége lassanként kezdett belopózni a félelem által összeszorított szívünkbe, és úgy ebédútjában éreztetni akarta hatását, de nekünk abban a helyzetben óriási szégyen lett volna örvendezni. Lesütött szemhéjak alól, riadtan néztük a megdőlt gesztenyefákat, az öregedő, porladozó falakat az utca két oldalán, és megadóan, némán hagytuk, hogy a felénk áramló szépség elszomorítson, mert nem tehettünk másképp. Hanem, ahogy lassan lépegettünk ott a kihalt utcácskában, egyszer csak azt vettük észre, hogy az egyik fal tetején előbukkan egy sor megőszült, vigyorgó fej a szomszédos öregotthonból. Négyen lehettek. Talán öten.

– Nincs egy cigarettája, kislányom?

Jobban megnéztük azt a ráncos arcot, aki hozzánk szólt.

– Nincs egy cigarettája?

Mi nem cigiztünk. De az utca másik oldalán volt egy vendéglő, talán nyitva is lehetett, és tisztán emlékszem, hogy valamilyen furcsa, nyomasztó érzés miatt át akartam szaladni oda, el akartam rohanni a fal mellől. Vagy az is lehet, hogy csak egyszerűen egy csomag Amiral cigit akartam venni az öregeknek, mint gyerekkoromban apámnak, vagy még inkább azt szerettem volna, ha megszökhetek abból a kudarcra ítélt hajszából, abból az örült keresgélésből, és elfelejthetem azt az átkozott téglát, amit muszáj volt megszerezni, muszáj volt még aznap, abban a percben megtalálnunk. És akkor egy alig hallható hangra figyeltem fel, hrr, hrrrs-hrrrs, hrrr, és kezdtem megérteni, hogy mit akar Ligia rezzenéstelen arccal, de mégis sokatmondó tekintettel tudtomra adni. Hrr, hrrrs-hrrrs, hrrr, és közben derűsen beszélgetett az öregekkel, mert szerencsére értett az ilyen felszínes társalgásokhoz, bárkivel, bármikor hosszan el tudott csevegni akármiről, olténiai természetességgel, hrr, hrrrs-hrrrs, hrrr, és még mosolyogni is tudott, miközben ujjai szorgalmasan dolgoztak, hrr, hrrrs-hrrrs, hrrr, alig hallhatóan.

És akkor átszaladtam az úton. A kabátom bélésében, a zseb alján levő lyuktól nem messze, találtam még három lejt, nem kis meglepetésemre. A vendéglő szerencsére nyitva volt. Aztán, az Amiral csomaggal a kezemben, lassan visszaindultam, és közben próbáltam kifürkészni, hogy miként halad a munka. Elég hosszan késtem az átkeléssel, tüntetőleg megvizsgálva előbb, hogy jön-e autó vagy sem, pedig egyér-

telmúen nem jöhetett egy sem. Lassan lépkedtem, egyre lassabban, hogy minél később érjek ahhoz a falhoz, ahonnan négy vigyorgó, ősz fej tekintett rám. Talán mégis őt. Mikor odaértem, az egyik fogatlan szájából elkezdett ömleni a régies hálálkodásoknak tekervényes folyama, szorgalmazva egészségünket és áldott jó szerencsénket. Óvatos kézmozdulattal nyújtottam át a cigis csomagot a kerítés fölé, és közben lopva azt figyeltem, hogy miként boldogul Ligia a munkával. Hrr, hrrrs-hrrrs, hrrr, szorgalmasan kapart és turkált a régi falban az ujjával, meg a kulcsával, már-már kiszabadítva a kiálló téglát, amely úgy festett, mintha évszázadok óta csak ránk várna. Mindeközben folyamatosan szálltak a fejünkre a jókívánságok a fal tetejéről, és ezúttal rám esett a sor, hogy előrukkoljak valami időnyerő társalgással, arról, hogy hány évesek, hogy miért élnek az otthonban, hogy a gyerekeik sorsukra hagyták őket, meg ezekhez hasonló kérdésekről, mígnem egyszer csak hallok, hogy puff!, s a téglát tompán esett Ligia kezébe. Villámgyorsan elrejtette a szürke kabátja mögé, majd széles, kirakatba való mosolyokkal búcsúzkodni kezdtünk a megőszült, vigyorgó fejektől, kezit csókolom, isten áldja, sok egészséget, s már siettünk is szokdéselő lépésekkel a bentlakás felé.

Kéz a kézben surrantunk visszafelé, a Doamna Ghicán, majd a Lacul Tei utcán, leizzadva, elfáradva, szorosan összebújva. Izgatottan szorongattuk a kabát alá rejtett kincsünket, és már szabadabban kezdtünk fecsegni arról, hogy miként is tovább. Nagy nehezen megengedte, hogy én is megpillantsam a szerzeményt, de csak futólag, felülről, a gallér mellől, nehogy valaki észrevegyen, hisz még az égbolton is kémkedő szemek lehetnek. Tartottunk egy rövid és diszkrét pihenőt az étkezdeben, hogy csillapítsuk az éhségünket. De már így is kezdett késő lenni. Míg Ligia féltve simogatta erszényében az értékes téglát, nekem kellett az ételt mindkettőnknek elhoznom: két vastálca, két krumpliceves, vassögrében, borsófőzelék és sült hal, vastányéron, alumínium evőeszközök, fehér poharak, rajtuk az I.C.B. felirat kékkel, és két szelet kenyér.

Teljesen ki voltunk merülve, mire felértünk a szobánkba. A lift persze nem működött, de ez nem volt meglepő, főleg vasárnap. Aztán a hetedik emeleten észrevettük, hogy a liftajtót valaki kitámasztotta, de nem nyúltunk hozzá, mert – noha ez nekünk soha nem jutott volna az eszünkbe – nem ártott késleltetni egy kicsit a bentlakásba visszatérő többi lányt.

Pontosan követtük a Popeasca által nagy titokban előadott lépéseket, sőt, hozzáértésünk szerint itt-ott ki is egészítettük őket. Bekapcsoltuk a rezsót, és hagytuk, hogy jól felforrósodjon. Letakarítottuk a téglát, hogy jól kinyíljanak a pórusai. Majd feltettük a rezsóra. Hosszasan sistergett, de aztán elkezdett felhevülni. A folyosóról behallatszott, amint néhányan visszaérkeztek otthonról. Vigyázni kell, mert mostantól aztán egymás után fognak érkezni. Van még időnk. Van még időnk? Van. Kimentem az előszobába, ahonnan a fürdőnk nyílt, és rányomtam a tolózárat a külső ajtóra. Szóltam Ligiának, hogy most már tényleg vigyáznunk kell. Illetve, már nem emlékszem, hogy tényleg mondtam-e vagy csak gondoltam. Most is erre gondolok,

mert ha a félelem egyszer behatolt a csontig, az örökre ott marad, befészkel magát és nem távozik, akkor sem, amikor sétálsz, amikor szeretkezel, vagy amikor vasárnap van, ott leskelődik, amikor eljön az ősz, amikor hideg van a szobában, és amikor szinte fájdalmasan szép az idő a városban, mindvégig ott marad. Lehet, hogy ő mondta nekem. De ő akkor hallgatott. Mégiscsak én mondtam. Hogy vigyázzon ezentúl. Égett az arcunk. Az ecet! Hol az ecet? Itt az ecet! Juj, hiszen ez almaecet! Hátha csak az igazi ecettel lehet? Ez is igazi ecet. Rendben, megteszi ez is. Az előszobából visszaszóltam, akkor én itt fogom kívánni, jó? Te pedig zárd be ezt a szobaajtót. Zárjam be a kulccsal? Add inkább ide a kulcsot, hogy tudjam kinyitni, ha kell. Te pedig belülről nyithatod a fogantyúval, ha kell. Itt fogok várni, jó? De nem nyitod ki senkinek, rendben? Bármi történjen. Vigyázz magadra. Te is. Na, gyerünk. És az ajtó becsukódott közöttünk.

A mosdókagylónak támaszkodva álldogáltam az előszobában, és bámultam magam a tükörben: egy húszéves lány, tűzpiros arccal. Istenem... Kimondtam volna? Nem mondtam. Gondoltam csak? Dehogya. Most gondolom. Istenem segíts a fészükéből kiesett fiókáknak. Pedig én mondtam neki, mondtam, amikor hazament, vigyázzál, kérlek, vigyázzál. És mégis, megint megtörtént. Hanem azért bármi legyen, csak ne jusson ismét a Marinescu kezére. Ne kelljen ismét a fehér ajtó előtt rémülten várakoznom. Egy másik ajtó, ami elválasztott minket. Hát mi vagyok én, miért teszed ezt velem, tán őrzőangyalod vagyok én neked? A szobából pár fémes koppanás, egy susogás szűrődött ki, majd mindent elöntött egy nyomasztó, savanyú csend.

Időnként behatoltak a kinti zajok, a liftajtó nyílása, egy-egy bőrrönd puffanása, aztán lépések, közelednek, még közelebb, elhaladnak, távolodnak, még távolabb. És a félelem még mindig ott leselkedik legbelül, mert a múlt oly könnyen átváltozik jellenné, és most is itt érzem azt a szobaajtót a hátam mögött.

A párolgó ecet szaga elkezdett erőszakosan terjedni, átbújt az ajtó alatt, és azzal fenyegetett, hogy hamarosan kijut a folyosóra is. Halkan odatípegek, megvizsgálom, igen, rányomtam a tolózárát. Egyre jobban bűzlik, és egyre inkább telik az idő. Az az átkozott téglá, bárcsak már reggel megtaláltuk volna!

Beszédhangok a folyosóról, közelednek, egyre közelebb érnek. Lépések zaja a folyosó végéről, közelednek, egyre közelebb érnek. Kopognak az ajtón. A kagyló mellett állok, visszatartom a lélegzetem. Bárki legyen az, nem nyitom ki. Popeasca? Ő még elfogadható. De nehogy Zoia legyen, mert ez a Zoia annak a Mahmudnak a barátnője, és az egyik nap egy fekete szőrmebundával jelent meg az egyetemen, márpedig azt a hülye is tudja, hogy azoktól, akik hirtelen egy fekete szőrmebundával lesznek gazdagabbak, úgy kell óvakodni, mint az ördögtől, mert ezek azok a lányok, akik még Tătaruhoz, a szekushoz is feljárnak időnként. Jaj, istenem, csak ne Zoia legyen az. Türelmetlen kopogás az ajtón.

– Hé, mit csináltok ti ott bent, savanyú uborkát, télire?

Nagy derűltség a folyosón. Popeasca az mégis, Cordeluşsal, felismerem őket a vihogásukról.

– Gyerünk már, nyissátok ki, csak egy körömmöllöt akarok kölcsönkérni! – rimánkodott gúnyosan Popeasca.

Bármi történjen, nem nyitom ki. Itt fogok állni a kagyló mellett, és megvárom, amíg Popeasca elmegy. Mert Popeasca el fog menni hamarosan. Popeasca, aki mindent tud a kerek világon, mert idősebb nálunk három vagy négy évvel, és tőle tanultunk meg minden számárságot. Ha cigizik, vastag rúzsnyomokat hagy a cigarettavégén, és amikor mesél, mi tenyerünkkel fogjuk be a füleinket, de közben persze szomjasan lessük minden szavát. Veszél egy téglát. Felhevíted a rezsón és ecetet öntesz rá. Föléje állsz, szétnyitod magad, amennyire csak tudod, és hagyod, hogy a pára behatoljon. Amennyire csak szét tudod feszíteni, ameddig csak bírod. Hagyod, hogy beléd hatoljon a pára, hogy aztán ott kifejtse a hatását. Hiába ugrasz le a szekrény tetejéről, hiába öklözöd a hasadat, úgy nem szabadulsz meg. Csak az ecettel lehet, úgy oldotta meg Ursanca is. Biztos hatni fog, becsszóra. Vastag rúzsnyomok a cigarettán, tenyerekkel befogott fülek. Hallom, ahogy Popeasca elmegy, Cordeluş is elmegy, távozó léptek és suttogás. Húgocskám, kicsi szerencsétlen húgocskám, miért nem vigyáztál, amikor hazamentél Slatinára, ahhoz a bizonyos valakihez, pedig szépen kértelek, hiszen tudod, hogy mi történik mindig veled, amikor hazamész, most az egyszer, vigyázz magadra, kérd meg őt is, hogy vigyázzon, mert nem neki kell majd a végén Marinescuhoz menni... Húgocskám, kicsi szerencsétlen húgocskám, most meg ide jutottunk, bezáródott közöttünk az ajtó, te pedig odalépsz a vörös kígyó elé, kibújsz a hálóköntösödből, és hagyod, hogy a szőnyegre hulljon, és ott állsz a szoba közepén, meztelenül és gyönyörűen, és szétnyitod a lábaidat, és a rezsó fölé kuporodsz, amennyire csak bírod, amennyire csak lehet, és most várod, hogy megtörténjen, közben égnék az orcáink, és várjuk, hogy megtörténjen.

Ahogy az történni szokott, végtére is sikerült kivergődni abból a leírhatatlan nagy bonyodalomból. Egyenként, szép sorban, a színes üveggolyók eljutottak a céljukhoz. Kis, unalmas lépésekkel, kényszerű kitérőkkel, a kanyargós és eltorlaszolt utakat felszabadító áldozatokkal, kompromisszumokkal, de végül is az üveggolyóknak sikerült átkelniük a nagy összevisszaságon, és eljutniuk a túlsó oldalon levő rejtekhelyekre: a pirosaknak a zöldbe, a fehéreknek a feketébe, a kékeknek a sárgába. Amikor az utolsó kék golyója begurul a sárga célhelyre, a kislány győzedelmesen felkacag, amivel aztán fel is ébreszti a szüleit. Nekem maradt még egy sárga és egy fekete golyóm félúton, ott vesztegelnek a karton közepén. Most már biztos, hogy soha nem érnek célba, mert egy kislány mindjárt szépen felmarkolja és a többiekhez vegyíti őket, lemosva ezáltal róluk a vesztesek szégyenét, még mielőtt felhangzana a másik szobából édesanyjának álmos hangja.

MARKÓ BÉLA

Ami nincs

*El Greco: Feltámadás,
1605-1610, olaj, vászon,
275×127 cm, Prado, Madrid*

Mint rossz ruha, mit végre elereszt
a lélek az erősödő huzatban,
pokolból mennybe szállhat öntudatlan,
és látszólag csak az üres kereszt

világít majd a Koponyák hegyén,
ám könnyen gyúr másik testet az Isten,
hogymint újra s újra életre segítsen,
mert mégsem változtat ítéletén,

ami nem élet, s nem halál, csupán
a kettő közti átmenet örökké,
s már nem csaphat be senkit soha többé

egy lassan múló nyugodt délután,
ha közben minden ajtó nyílni látszik,
s végtelenség van, de már nem sokáig.

Áram

*Csontváry: Hídon átvonuló társaság,
1903-1904, olaj, vászon,
60×72 cm, magántulajdon*

Kecskét, juhot, kutyát és gyermeket,
átvinni mind, ki magatehetetlen,
vagy legalábbis mindig visszaretten
a hídtól, mely a semmibe vezet,

mert elvágja az élet áramát,
akár egy asszony vízre hajló háta,
ahogy mosakszik, és közben kitárja
ágyékát teljesen, s magára lát,

magát kutatja, magát sokszorozza,
s ha átjut majd, a szomját abból oltja,
mi ideát szennyesen kavarg,

de lábujj s kézhegy közt tulajdonképpen
csak arra jó a test, hogy összeérjen
a föld az éggel, aztán partra dob.

Grammatikai változások

Mert egyre több a *már*, és egyre ritkább
a *még*, s bevallom, hogy nem is zavar,
mindent kibont, és mindent visszavarr,
s az összefércelt élőlények titkát

firtatja *még* az ember így-úgy, aztán
egyszerre csak másképpen néz körül,
s szokás szerint lehet, hogy *még* örül
egy-egy részletnek is, de *már* az arcán

nincsen hely semmi újnak, a mosoly
nyilván ugyanaz, amit valahol
s valamikor használt *már*, ismerősen

nevet vagy sír, de ez természetes,
azt is mondhatnám, hogy *már* végleges,
vagyis egész, ahogy kell, kimenőben.

Nevet

*Rembrandt: A nevető Rembrandt,
1665, olaj, vászon, 82×63 cm,
Wallraf-Richartz-Museum, Köln*

Csupán maréknyi napsütötte föld
vagy tán egy sárga folt maradt a vállból,
a mellkasból, a kézről, s nem magától
világít egyik sem, mert összedőlt

az élő épület, hogy lemerültek
egymás után a széttört darabok,
s az éjszakából még visszarágyog
a homlok, aztán az is belesüllyed

a televénybe, de ahogy nevet,
kiégett ágak közül verebek
röppennek föl, és elszáradt füvekre

lepkék szállnak, miközben megtelik
fénnel megint az arc, s úgy vetkezik,
és úgy haldoklik, mintha most születne.

Szétszakad

Egymáshoz próbál mindenféle tücsköt,
keresztet, Jézust, gyíkot, verebet,
s ha sikerülni látszik, felnevet,
és nem sajnálja a harminc ezüstöt

Júdástól, hogy lelketlen állatot
vagy lelkes nőt és férfit egyberakhat,
s már új értelmet adhat a szavaknak,
míg mondatain mégis átragyog

a sok szálkás betű, akár a vér
a ritkás gézen, mert egymásba ér
néhány puzzle-rész, és fáradhatatlan

illesztgeti, de sohasem marad
együtt a testünk, hanem szétszakad,
s hever tovább két elrontott darabban.

KŐRÖSSI P. JÓZSEF

„...politika és irodalom közül az irodalmat választottam”

BESZÉLGETÉS MARKÓ BÉLÁVAL*

Mű és életpálya, mű és magánélet. Cs. Gyimesi Éva egyszer azt mondta, hogy amikor Szilágyi Domokosról tanulmányt írt, kerülte a vele való személyes találkozást. Neked egy pályatársad azt mondta, hogy szívesen írna a könyvedről, de addig nem, amíg politikus vagy. A két hozzáállás ugyan nem ugyanaz, távolról valahogy mégis erősítik egymást. Talán azért is ódzkodnak a kritikusok, azt gondolom, olyanok is, akik dicsérnék, értékelnék a műveidet, meg azok a tisztességesek is, aki politikai hozzáállásuktól függetlenül bírálnák, mert nem akarnak gyanúba keveredni. Számodra ennek csak negatív hozadéka lehet. Nem a helyeden tartanak számon, hanem hozzá teszik a „mellékes” foglalkozásodat, a politikusit.

Többféle hátránya van, nem tudom, előnye van-e. Egy előnye elképzelhető esetleg: sajnos a politikust sokkal többen ismerik, mint a költőt. Akár rólam van szó, akár másról. Romániában én nem tudnék elrejtozni. Bárhol járok, megállok egy benzinkútnál, megállok enni valamit, elmegyek vásárolni Marosvásárhelyen vagy Bukarestben, tudják, ki vagyok, meg is szólítanak. Budapesten, Magyarországon is jól ismernek politikusként. Ehhez képest ezeknek az embereknek elenyésző töredéke tudja, hogy verset írok. Ennek előnye akkor lehet, ha azt mondom, hogy politika és költészet közül ma már a költészetet választom. Csakhogy ez fokozatosan történik. Tömeggyűlések helyett – anélkül, hogy ezek fontosságát tagadnám, hiszen ebben éltem húsz éven át –, ahol több ezer emberhez szólhat az ember, a legfennebb néhány tíz érdeklődőből álló irodalmi találkozók közönségét választom. Az én szájból mégiscsak hiteles lehet az, hogy ebben a mi meglehetősen politikaközpontú világunkban az irodalomnak, költészetnek, művészetnek nagyobb jelentőséget kellene tulajdonítani. És ez meggyőzhetne néhány embert. Ha előnye lehet ennek a kettőségnek, akkor ez lenne az előnye.

Nem bánnám, ha írókollegáim is odafigyelnének erre az üzenetre. Ugyanis nem arról van szó, hogy engem valaki kilökött a politikából és elkezdtem megint verset írni, mert valamivel kell foglalkoznom. Nem. Nem lökött ki senki, én döntöttem úgy, hogy átrendezem a prioritásaimat. Miközben az is hozzájárult ehhez természetesen, hogy a politikáról egyre rosszabb véleményem van. Az Európai Unió bürokraták fárasztanak, nagy részüket felszíniesnek tartom, és így tovább. Nem beszélve arról, hogy belülről láthattam, amit nagyon elegánsan úgy tartunk számon, hogy hatalommegszerzési, hatalommegtartási technikák, és tapasztalhattam, hogy ez mennyi hordalékkal is jár.

Ennek ellenére úgy vélem, hogy az erdélyi politikának továbbra is nagy a tétje. Azzal nyugtatom magamat, hogy most már jól kialakított medre van, és mások nagyobb lendülettel,

* Részlet a Könyvhétre megjelenő *A magyar kártya – beszélgetés Markó Bélával* a című kötetből.

dinamikusabban fogják csinálni, mint ahogy én még tudtam volna. Ez is benne volt a döntésben. De alapjában véve ez az üzenet: politika és irodalom közül az irodalmat választottam. Mivel a nevemet többen ismerik, esetleg többen néznek bele azokba a szövegeimbe, amik megjelennek. Más előnyét nem látom.

Az egyik könyvem bemutatóján vásárhelyi barátainknak volt egy kísérletük. Mivel egy ideje a szonettköteteim darabjai keltezettek, napló áll össze belőlük. Volt egy időszak, amikor szinte minden nap írtam egy szonettet, néha kettőt is, ezek mellé odatették a rám vonatkozó, közvetlenül vagy közvetve engem érintő, azokban a napokban keletkezett politikai híreket. Nem sok köze volt a kettőnek egymáshoz. Vajon hányféle ember lakozik bennünk, és hányféle szférában vagyunk képesek egyszerre jelen lenni? Azért látunk ellenmondást, mert kétféle közszereplőről van szó? Másféle közszereplő a politikus, és más a művész, a költő? Azon nem szoktunk csodálkozni, hogy valaki könyvelőként keresi a kenyerét, közben jó verseket ír.

Nálam ez sem fér össze. Költő és politikus jobban megfér, mint költő és katonatiszt, költő és könyvelő. Te hogy tudsz váltani egyikből a másikba? Mennyi idő, mennyi energia? Kijössz a politikai küzdőtérrel, beülsz a kocsiba, már ott van a versötlet a fejedben, egy sor esetleg? Mi a meneget? Horváth Imre azt mondta, hogy az első sor isten ajándéka.

Szakmai, hivatásbéli ellenmondásokat föl lehet mutatni. Eszembe jut Saint-Exupéry. Pilóta volt. Igazán nagy precizitást, önfegyelmet kívánó mesterség, ami mellett megírta azt a tündéri történetet, *A kis herceget*, és más maradandó műveket is alkotott, például az *Éjszakai repülést* és nem látunk ellentmondást. De ha Saint-Exupéry repülőgép-tervező lett volna, aki nap, mint nap azzal gyötrődik, hogy miképpen kellene egy új repülőgéptípus szárnykonstrukcióját megoldani, akkor talán lett volna ellentmondás, és nem működött volna a kettő együtt, akkor csak repülőgépet tervezett volna, és nem írja meg *A kis herceget*.

Bánffy Miklós mindenképpen fontosabb írónk, mint Nyíró József, hogy olyan írók mondjak, akinek vannak érvényes művei. *Az Erdélyi trilógiáját* rendkívül jelentős műként tartjuk számon, ennek ellenére őt úri dilettánsnak könyvelte el az irodalmi köztudat. Szerintem még a kortársai is. Egy arisztokrata, aki „mi a fenének írogat”, miközben mások esetében az írás egzisztencia is. Hány erdélyi író sorolhatnánk fel a két világháború között, akik tisztes módon, bizonyos színvonalon írták a munkáikat, hivatásos írók voltak. Nem akarok senkit bántani, sokakat említhetnék, Asztalos Istvánt, Nagy Istvánt, akik külön-külön érdekesek, de nem érnek a nyomába a Bánffy-mű fontosságának, őt mégis úri dilettánsnak tartjuk, amivé a társadalmi státusa tette, amazok pedig kétségkívül írónak számítanak. Ez az egyik probléma. A másik az, hogy hogyan lehet áttálni. Nem lehet.

Mégiscsak lehet. Megszületnek a szonettek, miközben politikai felszólalások is elhangzanak a román parlamentben.

Igen, de ehhez... Ehhez óriási önfegyelem szükséges. Kiiktatni a politikai gondokat és íróként nézni a világot.

Verset sokféleféleképpen írok. Írtam az utóbbi időben nagyon sok haikut. Ezeket fejben csinálom, akár gépkocsiutakon is. Marosvásárhely és Bukarest között erre is felhasználom a politikát, ha nem én vezetek. Ha autót vezetek, nem tudok versen gondolkozni, de ha nem én vezetek, nagyon gyakran haikut írok fejben. Másfél-két órába is belekerül, amíg kialakul. A zsebemben mindig van papír és ceruza, ülök hátul... Azért lehet fejben írni, mert rövid.

Nem vagy egyedül: Több barátunkat rajtakaptam, hogy hátul a kocsiban verset írt, igaz, a laptopján, miközben én vezetek. Eörsiről pedig tudjuk, hogy a börtönben, fejben írta a verseit, aztán meg vécépapír gurigára, azon csempésztette ki.

Számomra ez viszonylag új élmény, új tapasztalat. Autóban nem tudok sem olvasni, sem írni, ezért memorizálom. Amikor aktívan politikai kérdésekkel foglalkoztam egész nap, este két-három órára volt szükségem az átálláshoz. Nem szabad az embernek önmagába bele-sulykolnia bizonyos szokásokat, mert változhatnak. Régebb, a már megírt verseimhez nem nyúltam hozzá utólag. Menetközben sokat húztam, tíz-tizenöt ív papírt is eldobtam, amíg az első két-három sor be nem indult. Hogy azok ne zavarjanak. Utána húztam, hozzáírtam, tisztáztam. Kézzel írok, aztán beírom gépbe, mert más az íráskép. A gépirás véglegességet sugall, jobban szeretem a szöveget kézirásból megítélni. A kézirás lefele húzza a szöveget, a gépirás megemeli. Jobb, ha gyengébbnek érzem az én csúnya kézírással, mintha már eleve megjelent. Úgy gondoltam, hogy a pillanatnak a lenyomata. Ha abba utólag belepíszkállok, elrontom. Ma már nem így gondolom. A szonettekhez megjelenésük után továbbra sem nyúlok hozzá áltá-lában, de ha észreveszek egy ritmushibát, ami előfordult már, természetesen javítok rajta. Szonettet írni, ha megy, azért élvezet, mert valamiképpen hasonlít ahhoz, amikor a Rubik kockát meg kell oldani, agymunka. Nagyon sok szonettet egy mondatból írtam. Nyelvileg megcsinálni, nagy kihívás és nagy élvezet.

[...]

Az Egyszerű verset a hatvanas évek végén írtad, nagyjából akkoriban, amikor a Varázslataink című verset is. Egyik sem szerepel abban az antológiában, amelyik – mondjuk így – nemzedéke-det elindította, a Varázslataink című, fiatal költők jegyezte válogatásban.

A *Varázslataink* című verset, ami az antológia címét adta, kivette a cenzúra, s mert gondolom, a borító már ki volt nyomva, a könyv címe maradt, de a vers nem.

Volt-e a Varázslataink antológia nemzedékének bejelentkezése olyan erős, mint az előtt a Vitorlaének szerzőinek a csoportos megjelenése? Abban azonnal felfedezték a közös eszmeiséget, itt nemigen. Szerinted hogy van ez? Tekinthető-e korosztályos indulásnak, ha nincs közösen vál-lalt eszmeiség.

Semmiképpen sem. Annyira visszhangossá nem vált a *Varázslataink*, mint annak idején a *Vitorlaének*. Nem volt igazán markáns nemzedéki indulás, még annyira sem, mint később a *Ki-maradt szó*, amit Ágoston Vilmos szerkesztett. Köztes pillanat volt. A velem egyívású írók nem alkottak erős nemzedéket induláskor. A mi jelentkezésünk nem jelentett radikális hang-váltást. A *Vitorlaének* radikális hangvétele benne van az antológiában, viszont az egyéni köte-tek mit mutatnak? Azt, hogy népi hangütésű, formájában nem klasszicizáló, többnyire hang-súlyos lejtésű, félig-meddig kötött verseket írtak. Azt mondanám, így utólag, hogy valamiféle konzervatív forradalom volt a költészetben.

Az azelőtti generáció, Szilágyi Domokos, Hervay Gizella, Lászlóffy Aladár, erős nyitást képviselt, avantgárd nyitást. Viszonylag urbánus szókincsű, hömpölygő, némiképpen exp-resszionista költészet még a Szilágyi Domokosé is. Legjellemzőbb ez Lászlóffy Aladárnál volt, hosszúversek hosszú sorokkal, vissza a történelembe, előre a kozmoszba. *Hangok a tereken* (Lászlóffy Aladár), *Álom a repülőtéren* (Szilágyi Domokos) – maguk a címek mutatják milyen

ez a költészet. Ehhez képest radikális fordulatot vagy talán visszafordulást jelentett a *Vitorlaének*, de ebben az idősebbek hangvétele még benne van. Ugyanolyan szívesen olvastam Lászlóffy Aladárékat és Farkas Árpádékat, két egymást követő generáció egymástól nagyon eltérő habitusú hangadóit. Hogy milyen jellegű volt az a nemzedékindulás, hogy milyen típusú volt ez a kis költői forradalom, azt az is mutatja, hogy az urbánusabb költőik a peremre szorultak, például Csiki László. Nem az ő nevével jellemezték a nemzedéket, pedig nagyon fontos költő és író volt. Kenéz Ferenc is csak afféle társutasnak számított. Király László volt a nemzedéki triumvirátus harmadik tagja. Farkas, Király, Magyar, ez volt a fősodor, némiképpen rusztikusabbak, népibbek, mint az előttük járók. Ki tagadná, utólag, hogy éppoly érvényes volt Csiki László vagy Kenéz Ferenc? Többen teljesen elakadtak, például Éltető József, akinek pedig volt egy érdekes verseskönyve, az *Ismeretlen beszéd*. Eltért a nemzedéki stílustól, ez is közrejátszott abban, hogy kimaradt. Egyébként én most minden ironia nélkül latolgatom, hogy konzervatív volt vagy nem volt konzervatív a *Vitorlaének*. Nem hiszek ugyanis semmiféle fejlődéselvben a művészettel, az irodalommal kapcsolatosan.

Különösen súlyosat mondtál.

De nem hiszek. A fejlődéselvet már az iskolában belénk sulykolták, fontos is, hogy legyen kronológia például az irodalom vagy művészet oktatásában, én is így tanultam, de később tisztáztam a magam számára, egyáltalán nem igaz, hogy lépegetünk felfelé az irodalom és művészet által. De ez mégis bennünk van, klisék vannak a fejünkben.

Az Égei-tenger partjára magammal vittem az Odüsszeiát, újraolvastam már harmadszor, és kétségbe estem megint. Az Odüsszeiában minden benne van. Odüsszeusz ízig-vérig mai, európai ember, minden nyavalyájával, ravaszságával, kiszolgáltatottságával, immoralitásával együtt. Erről sokat lehetne beszélni, nem akarok errefelé kanyarodni. Bizonyos értelemben, amit a *Vitorlaének* költői képviseltek, konzervatív költészeteszmény volt, és volt benne egy pozitívum: az elődöknél erősebb közéleti igény. Szilágyi Domokos után azt mondani, hogy erősebb közéleti igény, nehéz, de így van. Mert publicisztikusabb a *Vitorlaének* generációjának a költészete. Balla Zsófia ezért sem sorolható oda, mert ő azt művelte már akkor, amit mi is. A *Varázslataink* költészete nem volt éles váltás, a *Varázslataink* antológián nem érezhető nemzedéki szellem, csoportszellem, de nyájszellem sem. A csoportos nemzedéki indulásokat többnyire nyájszellem jellemzi, és az erős egyéniségek, az a kettő-három a többieket teljesen elnyomja, és ráállítják őket egy pályára, amiből vagy lesz valami, vagy nem. A *Varázslataink* szerzőiről viszont egyenként lehetne és kellene beszélni. A megírnivalóim között egy képzeletbeli leltárban ott van ez is: beszéljünk arról, mi érvényes, mi nem érvényes, mi hatott, mi nem, mi volt fontos, mi nem. Hogy az olvasókra mi hatott, tudjuk. Adonyi Nagy Mária nagyon jó költő. Ha nem is írt sok verset, de az a néhány antológia-értékű lesz. Ő elhallgatott. Sütő István? Sütő István fiatalon meghalt. Boér Géza is. Nem volt annyira érdekes költő, mint Adonyi Nagy Mária vagy Sütő István, de ezeknek az embereknek a verseiből pontosan azt a néhány fontosat ki kellene emelni, és írni kellene a jelentőségükről. Sütő Istvánnak közelről végigkísértem az életét és halálát. Vissza kellene hozni őket a köztudatba...

Mondtad, hogy nehéz volt a Vitorlaének szerzőinek erősebb közéleti lírával megjelenni Szi-lágyi Domokos után. Azt gondolom, hogy nem erősebb, hanem más. Más a kor, még akkor is, ha nincs nagy korszakváltás. De maradjunk nálad. Közéletiség. Azért érdekes az akkori közéletiség, mert a mai verseidben már nincs. Azt hiszem azért, mert ma kiéled a közéletiség igényét a politiká-

ban, és a mai verseidben a természet ereje dominál, az érzelmek, a szerelem. A szonett formája nem is engedi a nagy közéletiséget. Abban az időben ott van az Egyszerű vers, ott van a Varázslataink, ezek a versek azt jelezték, hogy szerepváltásra készülsz.

Az *Egyszerű vers* középiskolás koromban született, tizenhat-tizenhét éves lehettem. Ha jól emlékszem, az *Igaz Szóban* jelent meg. Ha nem ott, akkor az *Iffjúmunkás*ban. Fontos visszhangja volt, de én, mindenesetre akkor erről nem tudtam, utána is csak nagyon keveset érzek belőle. Amikor Kolozsvárra kerültem egyetemi hallgatóként, hiába jelent meg a vers jóval korábban, a hatásáról akkor, két év elteltével hallottam.

Kolozsváron akkor jártam először, amikor felvételizni mentem. Addig Kézdivásárhelyen éltem, valamivel több, mint háromszáz kilométerre Kolozsvártól. Marosvásárhely sokkal közelebb van, mégis tizenegyedikes koromban voltam ott is először. Akkor kaptam tehát az első visszajelzéseket, amikor az egyetemre felkerültem, több mint két évvel a vers megjelenés után. Idézték, többen tudták kívülről. Akkor jöttem rá, hogy a generációm számára milyen fontos volt. Többen tudtak rólam, mint sejtettem, de arról szó sincs, hogy ismert lettem volna. A kolozsvári indulásom is könnyebb volt ezáltal, másodévesen a Gaál Gábor irodalmi kör elnöke lettem.

Megint egy kis közéleti szerep.

Negyedéves voltam, végzős, amikor megjelent az első könyvem a *Szavak városában* címmel, viszonylag korán.

Ne felejtjük el, hogy olyan korról beszélünk, amikor olvastak az emberek, verset is olvastak, ki-másolták könyvtárban, és otthon őrizték, ha éppen nem lehetett már a könyvet kapni. A te ismertségedet is ebben a kontextusban kell elhelyezni.

Igen, kéziratban is terjedtek versek, ami nem tévesztendő össze a szamizdattal, mert nem az volt. '74-ben jelent meg az első verseskönyvem. A generációk egymáshoz való viszonyára jellemző, hogy egész oldalas kritikát írt róla Szócs Géza, aki fiatalabb nálam valamivel. Az én értelmezésemben nem a költőről írt kritikát, hanem a költő közéleti szerepvállalásáról, illetve annak esélyéről. A kritika arról szólt, hogy Markó Bélát úgy ismertük meg, mint az *Egyszerű vers* költőjét, s ez a vers egy nemzedék számára akkor slágerversnek, programversnek számított, de amit a programértékű vers után írt, nem igazolta vissza ezt az elvárást, pedig tulajdonképpen egy nemzedék vezérévé válhatott volna. Én ebből azt hallottam ki, hogy ha így áll a dolog, akkor a vezérnek másnak kell lenni.

Neki?

Ezt így nem írta le természetesen. Az az érdekes, hogy én sohasem törekedtem vezérszerepre, bár ezt utólag nehéz elhinni.

A Gaál Gábor kör vezetője vagy. Kiválasztottak.

Nem volt célom, hogy egy generáció vezére legyek. Érvényes dolgokat akartam írni. Arról sokat lehet beszélni, hogy Szócs Géza pályája és az enyém hogyan alakult 1989 után.

Rivalizáltak?

Nem, nem. Utána, azt mondhatnám, hogy egy időre baráti viszonyba is kerültünk. De elmondhatom, hogy annyira elgondolkoztató kritikát azóta sem kaptam. Persze, ez is csak egy epizód volt egy hosszú történetből. Utána én egy irodalmi lap szerkesztője lehettem, és valóban irodalomszervezői szerepet tölthettem be a fiatalok körében. Volt ilyen szerepem már az egyetemen is, mint a Gaál Gábor kör elnöke, majd az *Igaz Szónál*, mint szerkesztő. Megpróbáltunk kitörni az *Igaz Szó* kereteiből Gálfalvi Györggyel együtt.

Időnként nagy szerencsém volt azokkal, akikkel dolgozhattam. Gyurival azért volt nagy szerencsém, mert ő azt a fajta közéleti indulatot, amire feltétlenül szükség volt abban a rendszerben, nem hagyta bennem pihenni, vagy elaludni. Nem hagyta, hogy úgy meneküljek abból a világból, hogy ülök a könyvtárszobámban és írok. Ő volt az, aki állandó indulattal próbált még a behatárolt körülmények között is változtatni a világon. A kettőnk szoros barátsága és együttműködése sokat számított. Együtt csináltunk végig fontos dolgokat, például az *Ötödik Évszak* című, valóban nagyhatású antológiát.

Továbbra is fontos, hogy hogyan működik a költő. Több tudatos építkezési technikát fedeztem fel korabeli verselésedben és azt, ahogyan azok változnak az évek során egészen addig, hogy eljuss a nagy költői fegyelmet kívánó formáig. Mindez összhangban van azzal is, ahogy a mondanivalód változik. Erdélyi macska című esszéteketedet például egy szonett vezeti be.

Ebben a költő úgy utazik, hogy közben a versben, a vers formában is utazik. Magát a verset, mint formát New Yorkkal és Stockholmmal azonosítod, mellé teszed, s benne, a szonettben, mint egy városban mászkálsz. A tercínák, fent északon szintén bejárando, felfedezendő területté válnak. A versnek a vége pedig: „Nem kell utaznom, úton vagyok mindig” s ez az utazás hatodfeles sorokban valósul meg. A verseid többségét, a szonettek többségét poénra építed. A poén sok esetben vagy humorosan kiélezett, vagy szomorú. Az utazás mindig nagy lehetőség, de kinek a számára? A számomra, aki egyedül vagyok, s aki ezt az utat – a szonettben – egyedül teszem meg. Bármilyen művészetet művelni magányos tevékenység. Itt ez a magányosság szépen kibukik.

Igen, ebben nem segít senki. Illetve összességében mégis. Írónak, költőnek, művésznek nagy szüksége van a kritikára. Tekintsünk el a szépirodalomtól, és beszéljünk a képzőművészetről. Járok-kelek, sok szobrot látok különböző tereken elhelyezve, sokszor tapasztalom, ha előzőleg lett volna kritikusa a művésznek, vagy ha zsűrizték volna a terveit, maga is rájött volna, hogy másképpen kell alakítani, vagy nem olyan a tér, ahol a szobor jól érezné magát. Nem gondolom, hogy a verssel hasonló a helyzet, a verset nem mutatod meg menetközben, hogy megmondják, hol van a hiba. Magány ez, de nem rossz magány. Nem rossz magány. Én, aki egy másik pályán folyamatosan emberekkel dolgoztam, irigylésre méltónak tartom azokat az alkotókat, vagy akár mesterembereket, akik nem a másik emberrel dolgoznak, hanem fával, fémmel, festékkel, kővel. De ilyen tárgynak, kézzelfogható anyagnak érzem a szót is. Nekem ez a boldogság megadatott. Csak rajtam múlik. Bizonyos értelemben szebb, felemelőbb a másik emberrel dolgozni, tanárnak lenni, tanítónak lenni, látni, hogy hogyan alakul a kezed alatt valaki. De amikor az író csak magára van utalva, csak rajta múlik, hogy amit csinál, az milyen lesz, azt szeretem, irigylésre méltó állapotnak tartom.

Verset írni számomra kaland, mint egy utazás. Nem minden írás ilyen jellegű kaland. Rövidprózát is írtam, az is hasonlított a vershez. Regényt vagy drámát viszont nem lehet, azt hiszem, úgy írni, hogy nem tudod a végét. Nem tudom elképzelni, hogy belekezel, és nem lá-

tod legalább nagyvonalakban, hogy a hőseid sorsa hogyan fog alakulni. Mondom én, aki ezzel sohasem próbálkoztam. Úgy képzelem, hogy van egy vázlat, van egy előzetes kis szcenáriód, és azt töltöd ki szöveggel. Ez is kaland, de másfajta kaland. Azt mondod, poén, na de én nem tudom azt a poént előre. Egészen kivételesen fordult elő, hogy leültem és tudtam a vers végét. Nagyon ritkán megtörtént. Nagyon ritkán. Ennek a fordítottja a szabály nálam. Van egy látvány, van egy kép, van egy érzés, van egy gondolat, amivel el tudok indulni. Ebből lesz ez az utazás, ez a kaland, aminek egésszé kell teljesednie. A szonett azért izgalmas, mert nem lehet úgy utazni, mint egy izgalmas tájon, hogy van még időnk, menjünk még száz kilométert. A tizennegyedik sorral be kell fejezni, és ez a jó. Ezért élvezem. Szeretem az esszét és a tanulmányt is, de sokkal nehezebben írom, mert tudom, hogy mit akarok mondani. Ha már tudom, mit akarok, minek leírni.

Az egyik legérdekesebb dolog, hogy hogyan alakult ez a költészet az életpályád tükrében és hogyan alakult annak ismertében, hogy mi történt ez alatt a te környezetekben társadalmilag. Egy diktatúrában lettél költő, ott van a szorongás, a félelem, nyomasztó sorok, a szürke képi világ. Ma pedig dominálnak az erős természeti képek. Bejön a magánélet, de a közéleti szerepvállalásod is begyűrűzik, különösen, ha nem a szonettekre gondolsz.

Találtam egy rendkívül izgalmas „történetet” a Vörös kaptár kötetében. 1980-ban írtad, Mielőtt hátat fordítasz nekünk, ez a címe. Tekinthetjük az esszékötet hosszú mottójának, bevezetőjének. Miről szól? Prózávers, verset elmesélni nem szabad, akkor sem, ha próza. Arra szólít fel, hogy csináljunk havat. Az országban, ahol beszélgetünk, a hó nem ritka, sőt. Van egy masina, ez gyártja majd a havat, megtöltik vízzel és fáskosarakban kihordják a terméket. Hazug világ, hazug környezetben vagyunk, hazug történet, amiben benne vagyunk: hiába van itt hó, azt még csinálni is kell, mert akkor lesz a dolognak értéke, hitelessége. 1980-ban vagyunk, Románia történetének legszörnyűbb, leghazugabb, legkegyetlenebb napjaiban, ahol a borzalmas történetek majd még szaporodnak. A mai költészetében ennek a hazug világnak nem látom a nyomát.

Azt hiszem, Székely János írta annak idején egy számomra nagyon fontos kritikájában a verseimről, hogy rejtőzködő költőről van szó. Utalt arra, hogy ezekben a versekben sok a szerepre utaló motívum, bőven vannak mindenféle szerepek. A maszkok kérdése, a bohóc-motívum is, a szerepjátszás. Ezek a versek tulajdonképpen ilyesmiről szólnak, mindannyian szerepet játszunk, és szerepjátszó világban élünk, tele van a világ körülöttünk jelmezekkel. És ez így is volt. Csak végig kell gondolni, hogy egy egész társadalmat az ötvenes években hogyan festettek át pirosra. De át lehetett és át lehet festeni zöldre vagy barnára is, a lényeg az, hogy hogyan festették az emberi társadalmakat egyszínűre. Ő erről beszélt, nem ilyen közvetlenül kimondva, hogy a szerepjátszás problémájáról van szó. Manipulált világban élünk, a világ manipulálható, jól vagy rosszul, lehet telet csinálni. Én akkor nem tudtam, hogy tényleg lehet havat csinálni, biztosan létezett már a technikája, de én nem tudtam hócsináló masináról, és rosszul esett később, amikor tudomást szereztem róla, mert tetszett a saját ötletem, hogy havat csinálunk, és fáskosarakkal széthordjuk. A továbbgondolásával nem foglalkoztam. Költőien ugyan, de be lehet avatkozni, és lehet, hogy be is kell avatkozni. Akkor az egy hamis világ volt. És a mostani? Ami igaz a valóságban is, a versben is, az a magánélet. Amiről a szonettek szólnak. A tücsök igaz, a veréb igaz, a meggyfa igaz. A szonettekben két ember, egy férfi és egy nő, és egy gyerek igaz. Hogy egy tágabb világra érvényes-e ez, nem tu-

dom. A szonettírást nem hagytam abba, de azok mellett írtam közben néhány erősen közéleti vétetésű verset. Viszont azok is magánversek, olyan értelemben, hogy önéletrajzi témájúak.

A Határsáv vagy a Fakard című versed, aminek az alcíme (Nemzeti dal), hol ironikus, hol kétértelmű sorokat, gondolatokat tartalmaz, és mindegyikben ott van a humor. Ha a szonettből ki lépsz, nem tudod megtagadni magad, hanem föllép az aggódó, kicsit még mindig a lázadó ember, az odamondogató ember, a lelkiismeretre apelláló költő. A Határsáv egyértelműen, majd-hogynem azt mondhatnám, hogy szándéka szerint kollektív lelkiismeretet ébresztget, azzal az erővel, amivel egy költő rendelkezik, de benne van a szkepszis is. Arról van-e szó, hogy a világ, ami igaz, az csak burokból lehetséges? Abban a burokból, amit te az előbb magánéleti buroknak nevezteél? Ha megnézem az újabb könyveidet, a Visszabontást például, vagy a Tulajdonképpen mindent, amiről azt is mondtuk, hogy szonettekben írott, naplószerűen építkezik, azt látjuk, hogy a természeti képek ereje, a harmónia, a játék és játékoság egyfajta idilli világa köt le téged. Szóval a Fakard (Nemzeti dal) blaszfémia, többek között ezért: „kardjával hadonászik/ma kis- és nagy-magyarhon.” Nem félsz, hogy a mellé, hogy nem vagy igazi székel, megkapod azt is, hogy igazi magyar sem vagy, hiszen gúnyolódsz.

Igazságról és hazugságról is szó van. A *Fakard* című vers ugyanarról szól, csak keserűbben, és sajnos pesszimizmussal, szkepszissel, amiről a hócsináló gép. Sőt abban a régi szövegben arról van szó, hogy mesterséges eszközzel, de valóságos havat csinálunk. A *Fakard*-ban viszont arról, hogy fakarddal hadonásunk. A társadalomról valóban keserű képet fest, és nekem nagyon keserű a képem a mi társadalmunkról, a mi magyar társadalmunkról. Az egész magyar társadalomról, de az erdélyi magyar társadalomról sem túlságosan optimista a véleményem. Visszatér a fakard, a maszkok, a bohóc, a szerepjáték, a hócsináló masina. Ha együtt szemlélem az egész magyar nemzetet...

Székel János telibe találta, és még lökött is rajtad ebbe az irányba.

Az én életem is szerepjáték, ki tagadhatná, hogy a politika számomra szerep volt. Az volt. Vannak fontos és jó szerepek is. Jó szerepek. Olyan, mintha egyenruhát vennél magadra, ami azt jelenti, hogy tudatosan vállalsz egy szerepet. Nekem az igazságról és a hazugságról, az igazról és a hamisról, az ember és az emberi társadalom tekintetében sajátos véleményem van.

Azt gondolom, hogy a minket körülvevő világban a leghamisabb lény az ember. Az igazság a tücsöknél van, a verébnél, a meggyfánál. Már-már ellenségesen viszonyulok a freudizmushoz. Azt gondolom, hogy az ember mesterséges lény, aki biológiai összetételénél, és feltételeinél fogva alkalmas, hogy felépítsünk belőle egy értelmes, gondolkodó teremtményt. De ha lehántjuk róla azt, amit születésétől fogva ráépítettünk, akkor el fogunk jutni a tücsökhöz, vagy a verébig.

Jobban szeretnéd, ha ösztönlények maradtunk volna? Az ember nagyszerűségét az adja, hogy tudatos is tud lenni.

Nem, nem. Aki az igazságot úgy keresi, freudi módszerekkel, hogy lehántja az elfojtásokat... Hát elfojtásokból vagyunk. Az ember önkontrollból van, elfojtásból van, önfegyelemből van. Ha az ösztöneinket – és itt már közhelyeket mondok – szabadjára engednénk, akkor őszinte, de veszedelmes kis természeti lényekké válnánk.

De ha lefejtjük az elfojtásokat, akkor az önmegismerés felé lépegetünk, nem? Amire szükségünk van.

De nem az embert fogjuk megismerni. Igen, afelé, hogy miként épültünk fel, tagadhatatlan. Ha az épületet akarom látni, így megismerhetem, de így el fog tűnni belőle az ember. Kiábrándító, amit mondok, de így látom.

Igen, így látod, miközben a mai verseid, amiket könyveidben lehet olvasni harmóniáról, békeségről, játékoságról szólnak. Balázsnak írt verseidre gondolok. De ott van a játék a fogkrém tubussal, amely szintén „poénra van kihegyezve”.

Én a másik embert mindenek ellenére szeretem, és tényleg teremtménynek gondolom az embert. Teremtett lény, és hogy ki teremtette, erről folyik az örök vita. Az biztos, hogy mi magunk is teremtjük. Alakítjuk, és ezáltal teremtjük, általunk mássá válik. Hatvanegy évesen az ember ezeket a dolgokat kötelező módon másképpen látja, mint húszévesen. Fiatalon a művészeti forradalom, a tudományos forradalom lázában kell élni. Ez szinte kötelező. Az én kamasz- és ifjúkoromat meghatározták a forradalmak. A hatvanas években a beat mozgalom, zenében, irodalomban, teljes művészeti forradalom volt. Engem is ugyanúgy megérintett, mint másokat. Később kellett rájönnöm, hogy minden bizonnyal más és más körülmények között, de ami a kultúrában történik, az mindig ingamozgás. Nem biztos, hogy úgy kell szemlélni a művészetet, hogy jön valahonnan és megy valahová. Hanem borgesi módon lehet arról beszélni, hogy valahol ott van az abszolút igazság abban a képzeletbeli könyvtárban, csak nem tudjuk, hogy melyik könyvben, melyik mondatban, de ott van, és ezt keressük. Ez biztos, hogy igaz.

Hogy mondjam? Fiatal koromban – nagyon egyszerűen, nagyon naivan és nagyon kívülállóként mondom – a festészet arról szólt, hogy a figurális ábrázolástól halad a nonfiguratív felé. Maradnak a formák, a színek, eltűnnek a fölismerhető lények, alakok, természeti alakzatok. Amellett, hogy a nonfiguratív művészet létjogot szerzett magának. Mára már világos, hogy ez variáció csupán, de nem egy haladási irány. Picasso hihetetlenül modern művész volt, másképpen festett férfiakat és nőket, mint azelőtt akár húsz-harminc évvel mások. Duchamp lépcsőn lejövő aktja egy felbontott női alak. De ezek variációk, csakis variációk. Minden bizonnyal nem lehet úgy festeni és nem kell úgy festeni, ahogy Leonardo da Vinci festett vagy Vermeer. Én nagyon szeretem a festészetet, ezen belül a középkor és a reneszánsz közel áll hozzám, de ma nem lehet úgy festeni. Eltűnnek bizonyos funkciók. Eltűnik az a funkció, amit ma már a film és a fénykép betölt. Abban az a funkció is benne volt. A királyok, arisztokraták, püspökök portréinak a megfestésekor az egyik funkció az arc, az alak megörökítése volt. Ma ez másképpen is lehetséges. Az a fajta hitelesség, ami akkor fontos volt, ma teljesen mellékes, ha éppen szükséges a művészi hatáshoz, akkor ma is élnek vele, hogyha nem, hát nem. Változik a művészet, de továbbra sem merem azt mondani, hogy fejlődik. Változik. Ennyi.

A tenger, mint motívum alig-alig lelhető fel a verseidben. Magyarországnak nincs tengeri kijárata, ha úgy akarom, az erdélyi ember számára van tengeri kijárat. Mondják okos emberek, hogy a magyar embert azért foglalkoztatja a tenger annyira, mert nincs tengere, hiányzik az a perspektíva, amitől kinyílik számára általa a világ. Neked van is tengered meg nincs is. Hogy vagy ezzel?

Nekem van most tengerem, de az nem a Fekete-tenger, hanem az Égei-tenger, oda járunk nyaranta, és ennek kapcsán sok szonett is született a tengerről.

Olyan természetes számodra a tenger, mint egy angol vagy egy francia számára? Hiszen itt van, nem kell határokat átlépni, utaznod sem kell hozzá sokat.

Ilyen értelemben nekem nincs tengerem. A tenger a maga hatalmas vízmennyiségével egy csoda, az örökkévalóság képzetét kelti, olyan természeti erőnek a képzetét, ami több, mint mi vagyunk. De nincs nekem tengerem. Ha akarom, erdeim vannak, átvitt értelemben. Mezőim, rétjeim, havasaim, legelőim. Ezek az enyéme. Ezek valóban az enyéme. Perspektíva kérdés, hogy mi a tied, hogy milyen illat, milyen forma váltja ki az otthonosság érzetét.

Lelki vonatkozását érzed annak, hogy van és nincs tengered. Olyan országban élnek a székelyek, olyan országban élsz, ahol a tenger egy lépésre van. Az erdélyi embernek, az erdélyi költőnek, az erdélyi magyar költőnek benne lehetne a lelkében a tenger. Benne van?

Szerintem nincs. Ha arra gondolok, hogy hol lenne jó élni, tagadhatatlan, hogy a tengerparton jól érzem magam, de mégsem oda vágyom. Nagyon jól esik kinézni az ablakon, látni a tengert, megpróbálni azonosulni azzal a víztömeggel. De azokat az embereket irigylem, akik hatalmas sziklák közt élnek. Ha olyan helyen járok, felmerül bennem, hogy milyen jó lehet úgy lakni, hogy a közelben hatalmas sziklák magasodnak. Itt, a Kárpátokban, ez nem ritka. Viszonylag hegyes vidéken éltem mindig, egész Székelyföld ilyen, Kézdivásárhely környéke is. Soha nem képzeltem magam tengeri embernek. Ez olyan, mint Petőfinél, amiért mi haragszunk is: „mit nekem te zordon Kárpátoknak fenyvesekkel vadregényes tája, tán csodállak, ámde nem szeretlek”. Mi haragszunk rá ezért.

Teljesítménycentrikus vagy. Szonettkoszorút, mesterszonettel nem is egyet írtál. Mesterszonettet írni teljesítmény, nem elég hozzá a tehetség. A te szonettkoszorúidban és azok mesterszonettjében nincs erőltetett szó, beerőszakolt sor, ami felesleges lenne, nincs erőltetett kép, nincs üresjárat. Szenvedély van bennük. Élvezet olvasni, újra és újra, úgy, hogy felfedezem a mögöttes meghúzódó érzelmet, kötődést például nagyjaidhoz, nagyjainkhoz. És ha teljesítményt mondok, akkor azt mondom, hogy egyszerre vagy racionális és szenvedélyes. Fontos lehet, hogy, amit leteszel az asztalra, az lehetőleg tökéletes legyen. Beugrik Székely János, a mester, ott van ezek mögött a teljesítmények mögött ő. Költészetről beszélek.

Ezt így én nem fogalmaztam meg a magam számára. Inkább ennek az ellenkezőjét tudom nagyon nehezen elképzelni, azt, hogy van ember, aki nem akar teljesíteni. Viszont az is hozzá tartozik ehhez, hogy ösztönösen vagy tudatosan, lehetetlen vállalkozásba nem fogok. Nem azt jelenti, hogy nagyon nehéz vállalkozásba nem fogok. A szonettkoszorú nagyon nehéz vállalkozás volt. Költők közül kilógva, racionális ember vagyok. Gyerekkoromban is költőnek készültem, igaz, de legalább ennyire igaz az is, hogy volt egy másik, egy félretett utam is, és ez a mérnöki pálya, az ellenkezője annak, amit a költészetről gondolunk. Nem biztos, hogy a költészet az, amit közkeletűen gondolunk róla.

Sokáig nem csak kacérkodtam a mérnöki pályával. Az irodalom mellett a matematika volt a legfontosabb számomra, a legfontosabb tudomány. És tudtam is. Tudtam, de félretettem. Hogy egy épület hogyan épül, hogy milyen állványokat teszel melléje addig fontos, amíg épül, de amikor készen van, vajmi ritkán jut eszünkbe azon elgondolkodni, hogyan állványozták

azt az épületet. A szonettkoszorú racionális építmény egészében, de részeiben ihlet kell hozzá és szenvedély, nem szabad látszódnia, hogyan épült.

Mondok egy apró titkot. Ehhez hozzátartozik az is, hogy szonettkoszorút nem sokat írtak a magyar költészetben, de azért írtak. Igazad van, lehet, hogy teljesítményelvű vagyok, és talán éppen ezért is ötlött fel bennem egy adott pillanatban, hogy írnék egy szonettkoszorút, és ezzel egyidejűleg, hogy ez a költészetről szólna, a magyar költészetről, amit végigkövetnék. Kiválasztottam tizennégy, számomra fontos magyar költőt. Lehetett volna többet is, már ez is egy csalás. Tizennégy szonett és a tizenötödik a mesterszonett. Van olyan költő, akit nagyon fontosnak tartok, de nincs benne a tizennégyben. Azért csalás ez, mert nem az én listám, hanem a szonettkoszorú listája, csak egybeesik az én listám egy részével. A másik csalás ebben, nem is csalás, hanem inkább racionális állványozás, hogy el nem tudom képzelni, hogy az elejétől írja a szonettkoszorút az ember. Mivel a tizenötödik a tizennégy előző kezdősorából áll össze, anélkül, hogy foglalkoztam volna azzal, hogy mások hogyan csinálták – nem az a fontos, hogy mások hogyan állványozták –, megírtam előre a mesterszonettet, tehát a befejezést, és annak a soraiból aztán a szonettkoszorú darabjait egytől tizennégyig. Vagyis ezúttal tényleg tudnom kellett előre, hogy mivel fejezem be.

JOHANN GOTTLIEB FICHTE

Az igazság iránti tiszta vonzalom élénkítéséről és fokozásáról

Hiába várjuk, hogy valamiféle szerencsés véletlen folytán rátaláljunk az igazságra, ha nem érezzük magunkban azt az eleven vonzódást, amely az igazságon kívül minden mást elutasít, és amely a keresésére tüzel bennünket. Ezért mindenki számára fontos kérdés, aki igényt tart az ész méltóságára: mit kell tennem azért, hogy felébresszem magamban az igazság iránti tiszta vonzalmat, vagy legalábbis megtartsam, fokozzam és élénkítsem?

Mint egyáltalán minden vonzalom, az igazság iránti is egy eredetileg bennünk rejlő ösztönön alapul. Tiszta ösztöneink között van egy olyan is, amely az igazságra irányul. Senki nem *akar* tévedni, és mindenki, aki téved, tévedését igazságnak tartja. Ha olyan módon tudnánk kimutatni, hogy téved, ami őt is meggyőzi, akkor azonnal feladná a tévedést, és helyette a vele ellentétes igazsághoz pártolna.

Ha olyasvalami történik, ami ezt az ösztönt érinti, ha esetünkben egy igazságot igazságként ismerünk fel, vagy egy tévedésről belátjuk, hogy tévedés, akkor szükségképpen tetszés ébred bennünk az előbbi, idegenkedés az utóbbi iránt. Mindkettő az adott igazság vagy tévedés tartalmától és következményeitől függetlenül ébred bennünk. Ha ezek az érzések ismétlődnek, akkor létrejön a vonzódás általában az igazság iránt. Ezért ezt a vonzódást *előidézni* nem lehet. Alapjai az ész lényegében rejlenek, megnyilvánulásait pedig tudatos hozzájárulásunk nélkül váltja ki a rajtunk kívüli világ. *Fokozni* azonban tudjuk ezt a vonzalmat.

Ahogy valamennyi erkölcsi cselekvés, ez is szabadság által történik. Ám a szabadság használatának összes szabálya eleve feltételezi a szabadság használatát, és csak annak ésszerű mondani: használd a szabadságodat, aki már használta. A szabadságnak ez az első aktuusa, ez a kiszabadulás a szükségszerűség láncolatából anélkül történik, hogy mi magunk tudnánk a módját. Amilyen kevésbé tudatosul bennünk az első lépés, amelyet egyáltalán a tudat birodalmában tettünk, éppolyan kevésbé tudatosul a moralitás birodalmába való átlépésünk. Valahonnan a lelkünkbe hullik egy szikra, amely talán már régóta titkos sötétben parázslott. Felizzik, környezetét is izzásba hozza, lánggá válik, míg végül az egész lelket fel nem lobbantja.

Az ember minden gyakorlati vonzalma önmagát tartja fenn és élénkíti. Ez a lényege. Minden kielégülés megerősíti, megújítja, és egyre tudatosabbá teszi. A kibővült szükséglet érzése a véges lények egyetlen élvezete. Ennek megfelelően az ember minden vonzódásának, így az igazság iránti vonzódásának fokozását szolgáló legfőbb előírás így hangzik: *elégítsd ki az ösztönödet!* Ebből a jelen esetre nézve a következő két szabály adódik: szabadulj meg minden érdeklődéstől, amely ellentétes az igazság iránti tiszta vonzódással, és keress minden élvezetet, amely támogatja az igazság iránti tiszta vonzódást!

Ne ütközzünk meg az élvezet máskor méltán gyanús ajánlásán! Először is igaz, hogy az élvezet és csakis az élvezet fejleszti ki mindazokat az ösztönöket, amelyek az ember természetében vannak megalapozva. Az olyan élvezet, amely pusztán az állati érzékiség kielégülé-

sére alapozódik, felemészti és megsemmisíti magát önmagában, és itt most nem erről van szó. A szellemi élvezet, mint például az esztétikai, magamagát fokozza. Ezek szerint ugyanígy igaz az is, hogy a fenti szabály az egyetlen, amely valamely szellemi érdeklődés fokozása céljából megfogalmazható. Egy teljesen más kérdés megválaszolása, hogy tudniillik ajánlható-e egyáltalán feltétlenül egy szellemi élvezet, egy magasabb rendű kérdés megválaszolásától függ, nevezetesen, hogy feltétlenné kell-e fokozni azt az ösztönt, amellyel ez az élvezet kapcsolatos. Ez utóbbi kérdés pedig egy még elsődlegesebb kérdéstől függ: hogy alá kell-e rendelni ezt az ösztönt valamelyik másiknak. Az ember esztétikai ösztönét például kétségkívül alá kell rendelni az igazság ösztönének és minden ösztön közül a legmagasabb rendűnek, az erkölcsi jóra irányuló ösztönnek. Magától ki fog derülni vizsgálódásainkból, hogy konfliktusba kerülhet-e az igazságra irányuló ösztön egy magasabb rendű ösztönrel. – Úgy gondolom azonban, hogy legalábbis itt nem szükséges azért kerülni egy kifejezést, mert visszaéltek vele.

Az igazság iránti vonzalmunknak *tisztának* kell lennie: minden tanulmányunk, gondolkodásunk és kutatásunk legvégső céljának az igazságnak kell lennie, pusztán azért, mert igazság.

Az igazság azonban önmagában véve *formális*. Az összhang és az összefüggés mindabban, amit elfogadunk: igazság; ahogy a gondolkodásban fellépő ellentmondás: tévedés és hazugság. Az emberben minden, így igazsága is e legfőbb törvény hatálya alá tartozik: Mindig legyeél egységben önmagaddal! Ha ezt a törvényt általában a *cselekedeteinkre* alkalmazzuk, így szól: cselekedj úgy, hogy cselekedeted módja legjobb tudásod szerint örök törvény lehessen minden cselekedeted számára. Konkrétan az *ítélésre* alkalmazva ugyanez a törvény így hangzik: ítélj úgy, hogy azt a módot, ahogy most ítélsz, minden ítéled örök törvényeként gondolhasd el. Úgy ítélj ebben a meghatározott esetben, ahogyan ésszerű módon minden esetben ítélni akarhatsz. Soha ne tegyél kivételt abban, ahogy következtetsz. Biztos, hogy minden kivétel szofizmus. – Miben különbözik az igazság barátja a szofistától? Ha állításait önmagukban szemléljük, előfordulhat, hogy az előbbi téved, az utóbbinak pedig igaza van. Az előbbi mégis az igazság barátja akkor is, ha téved, és az utóbbi szofista, akkor is, amikor azért mond igazat, mert ez esetleg megfelel a céljainak. Ám az igazság barátjának nyilatkozataiban nincs semmi ellentmondás, a maga egyenes pályáján halad előre, anélkül, hogy jobbra vagy balra fordulna. A szofista állandóan irányt változtat, és görbe, kacsaringós utat jár be annak megfelelően, ahogy elmozdul az a pont, ahova meg akar érkezni. Az előbbi semmilyen pontra nem gondol, hanem a maga egyenes vonalát futja be, akármilyen pont bukkanjon is fel.

Ezzel az igazság iránt a pusztán *formája* miatt ébredő vonzalommal éppen ellentétes minden vonzalom, amely a tételek *meghatározott tartalmára* vonatkozik. Az ilyen materiális érdeklődés számára nem az a fontos, *hogyan* talál rá valamire, hanem csak az, hogy mit talál.

Tegyük fel, hogy korábban kimondtunk egy tételt, amellyel talán tetszést arattunk és megbecsülést vívtunk ki, és akkoriban őszintén is gondoltuk a dolgot! Kijelentésünk akkoriiban nem volt ugyan az ész lényegében gyökerező *általános* igazság, *számunkra* mégis igazság volt, amely az akkori személyes gondolkodás- és felfogásmódunkon alapult. Tévedtünk, de nem csaptuk be sem magunkat, sem másokat. Azóta vagy további kutatásokat végeztünk, amelyek csökkentették a távolságot egyéni gondolkodásmódunk, illetve az általános és szükségszerű gondolkodásmód eszménye között, vagy mások mutattak rá a tévedésünkre. Ugyanaz a materiális tétel, amely korábban formális igazság volt számunkra, most már ugyanaból az okból, amelyből ez volt, formális tévedéssé lett, és ha hüek vagyunk önmagunkhoz,

tüstént le is mondunk róla. Ehhez viszont el kell ismernünk, hogy tévedtünk, és valaki más esetleg messzebbre látott, mint mi. Ha nem tiszta és nem elég erős a vonzódásunk az igazsághoz, akkor addig védekezünk a korábbi nézetünkkel ellentétes meggyőződéssel szemben, amíg csak tudunk, és immár nem a forma a fontos számunkra, hanem a tétel anyaga. Csak azért védelmezzük a tételt, mert a sajátunk, és mert a hiú dicsőséget többre becsüljük az igazságnál.

Egy vélemény kedvez büszkeségünknek, kevélységünknek és felülkerekedni vágyásunknak. Valaki a lehető legerősebb érvekkel ingatja meg, amelyekkel szemben semmit nem tudunk felhozni. Vajon hagyni fogjuk meggyőzni magunkat? Ám akkor vagy jogos igényeinket kellene feladnunk, vagy el kellene ismernünk, hogy szándékosan vagyunk igaztalanok. Arra lehet számítani, hogy ameddig csak tudunk, védekezni fogunk a meggyőzéssel szemben, és szívünk minden rejtett zugában kibúvókat keresünk, hogy elkerülhessük.

Az igazság iránti tiszta vonzalom második akadálya a szellem lustasága és a gondolkodás ódzkodása fáradságától. Az ember természeténél fogva képzetalkotó lény, de természete révén nem is több ennél. A természet éppúgy meghatározza képzei sorát, ahogy testrészei kapcsolatát. Szelleme éppúgy gép, mint a teste, csak másfajta gép. Képzetalkotó gép, amelyet kívülről jövő hatás határoz meg, belülről pedig természetének szükségszerű törvényei. Ha sokat tudunk is, ha sokat tanulunk is, ha sokat olvasunk is, ha sok mindent hallunk is, akkor sem vagyunk többek ennél. Hagyjuk, hogy írók vagy szónokok dolgozzanak meg bennünket, és jóleső nyugalommal szemléljük, hogyan váltja bennünk az egyik képzet a másikat. Ahogy a keleti kéjencek a fürdőikben különleges művészekkel masszíroztatják az izmaikat, úgy masszíroztatjuk másfajta művészekkel a szellemüket, és élvezetünk nemessége alig marad el amazok élvezetétől.

Ennek a vak hajlamnak tevékenyen ellenállni, beavatkozni az eszmék egymásra következősének mechanizmusába, parancsolni nekik és szabadon egy meghatározott célra irányítani őket, majd ettől az iránytól egészen a cél eléréséig el nem térni: ez ellenkezik a nyers természettel és fáradságba kerül, ellenállást feltételez.

Minden tétlen elernyedés éppen ellentétes az igazság iránti vonzódással. Ilyenkor egyáltalán nem az igazságra vagy a hamisságra, hanem egyedül a gyönyörűsége ügyelünk, amelyet a képzetek váltakozása nyújt nekünk. Nem is jutunk így az igazsághoz, hiszen az igazság egység, ezt pedig tevékenyen és szabadon kell létrehozni, fáradságos munkával, saját erőink latba vetésével. Tegyük fel, hogy egy szerencsés véletlen folytán ezen az úton valóban olyan képzetekhez jutnánk, amelyek önmagukban igazak! Ezek akkor sem *számunkra* volnának igazak, hiszen igazságukról nem saját gondolkodásunk révén győződünk meg.

A két rossz szokás együtt van meg azokban, akik kerülnek minden vizsgálódást, mert félnek, hogy az megzavarná őket nyugalomukban és hitükben. Mi lehetne méltatlanabb egy értelmes lényhez, mint az ilyen kifogás. Az egyik lehetőség, hogy nyugalomuk és hitük megalapozott; de akkor miért félnek a vizsgálódástól? Amit féltenek, annak a legélesebb megvilágítás szükségképpen a javára válna. – De talán csak álokoskodásunktól és rábeszélő képességünkötől tartanak. Ha nem hallották a következtetéseinket, és nem is akarják hallani, honnan tudhatnák, hogy álokoskodások? Talán nem bíznak az értelmükben, hogy minden hamis látszatot szerte fog foszlatni, amely csak meggyőződésükkel szemben felmerül, holott valami összehasonlíthatatlanul nagyobbra képesnek tartják, mégpedig arra, hogy különösebb megfontolás nélkül rátalált az egyetlen lehetséges igazságra. – A másik lehetőség, hogy alaptalan

a nyugalomuk és a hitük, és ha senki nem zavarja őket édes megelégedettségükben, a legkevésbé sem fontos számukra, hogy megalapozott vagy sem. Egyáltalán nem az igazság érdekli őket, hanem hogy hagyják nekik igaznak tartani azt, amit eddig annak tartottak: akár megszokásból, akár mert hitük tartalma jól esik restségüknek és romlottságuknak. Így megmaradhatnak abban a reményben, hogy saját hozzájárulásuk nélkül is erényesek és boldogok lehetnek – vagy akár még erény nélkül is boldogok lehetnek –, hogy sok élvezetben lehet részükhöz anélkül is, hogy bármit tennének, és hogy másokat dolgoztathatnak a maguk érdekében, amikor kedvük van restnek és romlottnak lenni.

Hamis minden vonzalom, amely a bemutatott fajtához tartozik, és kiirtása az első lépés az igazság iránti vonzódás fokozása felé. A második lépés: adjuk át magunkat annak az élvezetnek, amelyet az igazság iránti tiszta vonzódás nyújt. Az *igazság önmagában*, amennyiben pusztán minden gondolatunk harmóniáját jelenti, élvezetet nyújt, mégpedig tiszta, nemes, magasztos élvezetet.

Közönséges lélek az, akinek mindegy, hogy téved vagy az igazság birtokában van, legyen bár a kérdés mégoly jelentéktelen. Ugyanis egyáltalán nem egy tétel tartalma vagy következményei a fontosak, hanem egyedül az emberi szellem teljes rendszerében lakozó egység és összhang. Ám az embernek egységben *kell* lennie önmagával, egységes, önmagáért fennálló egészet kell képeznie. Csak ezzel a feltétellel ember. Tehát annak tudata, hogy teljes összhangban vagyunk önmagunkkal a gondolkodásunkban – vagy legalább egy ilyen összhangra való tisztességes törekvés tudata – a magunknak tulajdonított emberi méltóság közvetlen tudata, és morális élvezetet nyújt.

E törekvés és az általa előidézett harmónia révén bizonyítjuk magunknak, hogy önálló és minden olyasmitől különböző lény vagyunk, ami nem mi magunk vagyunk. Fenséges érzés részeseivé válunk: az vagyok, ami vagyok, mert ez akartam lenni. Hagyhattam volna, hogy magával sodorjon a szükségszerűség kereké, hagyhattam volna, hogy meggyőződésemet azok a benyomások határozzák meg, amelyek általában a természetből érnek engem, vagy a szenvedélyeimhez és a hajlamaimhoz való ragaszkodásom, vagy azok a nézetek, amelyekről a kortársaim meg akartak győzni: de én nem akartam. Kiszabadítottam magamat, öntevékenyen kutattam a magam által meghatározott irányban. Most ezen a meghatározott ponton állok, és magamtól, saját elhatározásomból és saját erőmből érkeztem el idáig. – Fenséges érzés részesévé válok: mindig az leszek, ami most vagyok, mert mindig ezt fogom akarni. Meggyőződéseim *tartalma* ugyan a folyamatos kutatás nyomán változni fog, de ez a tartalom nem is fontos számomra. A *formájuk* soha nem fog megváltozni. Soha nem fogom engedni sem az érzékiségnek, sem valamelyik rajtam kívüli dolognak, hogy befolyásolja gondolkodásmódom alakítását. Ameddig csak látóhatárom terjed, mindig egységben leszek önmagammal, mert mindig ezt fogom akarni.

Az emberi mivolt igazi karaktere nem más, mint tiszta önmagunknak ez a szigorú és éles megkülönböztetése mindentől, ami nem mi magunk vagyunk. Ennek az önérzetnek az erőssége és terjedelme határozza meg humanitásunk mértékét. Ebben áll minden méltóságunk és egész boldogságunk.

Ezzel a szilárd meggyőződéssel, hogy mindig egységben van önmagával, az igazság eltökélt barátja nyugodtan halad előre a vizsgálódás útján. Bátran megy elébe mindennek, amivel csak találkozhat. Annak, aki még nem vált önmagával megegyezővé – amit pedig tulajdonképpen keres és akar –, rendkívül aggasztó, ha útja során olyan tételekre bukkan, amelyek

minden korábbi nézetének, valamint kortársai és a megelőző korok nézetének is ellentmondanak. Bizonyos, hogy ez az aggodalom az egyike a fő okoknak, amiért az emberiség olyan lassan haladt az igazság felé vezető úton. Aki az igazságot önmagáért keresi, teljesen mentes ettől az aggodalomtól. Legyen bár mégoly meghökkentő, merészen szembenéz minden konklúzióval. Nem az volt a kérdése, hogy konklúziója meghökkentőnek tűnik vagy ismerősnek, nem is az, hogy saját és mások minden eddigi nézetének ellentmond-e vagy nem. Az volt a kérdése, hogy legjobb tudása szerint megfelel-e a gondolkodás törvényeinek vagy sem, és ezt fogja vizsgálni. Ha az bizonyosodik be, hogy megfelel nekik, akkor szent és tiszteletreméltó igazságként fogja elfogadni. Ha nem felel meg nekik, akkor tévedésként fogja elvetni; nem azért, mert az általános vélekedésnek, hanem mert legjobb tudása szerint a gondolkodás törvényeinek mond ellent. Addig azonban teljesen közömbösen viszonyul hozzá; nem a tartalomra vonatkozóan tette fel a kérdést; azt ismeri. A formáját kell még vizsgálnia.

Ezzel a hideg nyugalommal és szilárd eltökéltséggel pillant bele általában az emberi nézetek sűrűjébe és a saját felmerülő gondolataiba, kételyébe. Minden kavargó és viharzik körülötte, de nem benne. Ő nyugodtan néz elérhetetlen várából a viharra. A maga idejében majd parancsolni fog neki, és egyik hullám a másik után fog lecsillapodni. – Csak harmóniát akar önmagával, és meg is teremti egészen addig a pontig, ameddig ez idáig elért. Amott még zűrzavar van a nézetei között. Ez nem az ő hibája, mert odáig még nem tudott eljutni. Oda is el fog jutni, és akkor az a káosz is a legszebb rendbe fog átmenni. – Végül is mi volna a legsúlyosabb, amibe ütközhetne? Tegyük fel, hogy az igazságra való törekvésének végeredményeként azt találná – vagy azért (ami lehetetlen), mert egyáltalán a véges ész korlátai, vagy azért, mert saját individuális korlátai ezt okozzák –, hogy egyáltalán nincs igazság és bizonyosság. Elfogadná ezt a sorsot is, a legnehezebbet, amely kijuthat neki, hiszen boldogtalan ugyan, de nem vétkes. Tudatában van tisztességes keresésének, és ez a tudat lép minden boldogság helyére, amelyben még része lehet.

Az igazság eltökélt barátja ugyanilyen nyugodt marad – ha ez a körülmény egyáltalán említésre méltó –, azzal kapcsolatban is, amit *mások* mondanak majd eleinte a meggyőződéseiről, ha esetleg abba a helyzetbe kerül, hogy közölnie kell őket. A tudás embere mindig ebben a helyzetben is van, hiszen nem pusztán a maga kedvéért, hanem egyszersmind másokért is kutat. Mert hiszen egyáltalán nem az a kérdés, hogy másokkal, hanem az, hogy önmagunkkal összhangban gondolkodunk-e. Ha az utóbbi megvalósul, akkor anélkül, hogy tennénk érte valamit, vagy kérdezősködnénk felőle, az előbbiben is biztosak lehetünk mindazok esetében, akik összhangban vannak önmagukkal. Mert az ész lényege minden értelmes lényben egy és ugyanaz. Nem tudjuk, hogy *mások* hogyan gondolkodnak, és ebből nem tudunk kiindulni. Azt viszont megtudhatjuk, hogy *nekünk* hogyan kell gondolkodnunk, ha ésszerűen akarunk gondolkodni; és ahogyan nekünk kell, úgy kell minden értelmes lénynek. Minden vizsgálódásnak belülről kifelé kell haladnia, nem pedig kívülről befelé. *Nekem* nem úgy kell gondolkodnom, ahogyan *mások* gondolkodnak, hanem azt kell feltételeznem, hogy ahogyan *nekem* kell gondolkodnom, úgy gondolkodnak mások is. – Vajon egy értelmes lény számára értelmes cél volna-e azokkal összhangban lenni, akik nincsenek összhangban önmagukkal?

A formális igazság érdekében kifejtett *erő* érzése tiszta, nemes, tartós élvezetet nyújt.

Ilyen élvezetet csakis olyasmi tud adni nekünk, ami a sajátunk, és amit szabadságunk méltó használata révén szereztünk meg. Amit ellenben közreműködésünk nélkül kívülről kaptunk, az nem biztosítja nekünk önmagunk élvezetét. Nem a miénk, és éppúgy elvehető tö-

lünk, mint ahogyan kaptuk. Nem önmagunkat élvezzük benne, nem saját érdemünket és nem saját értékünket. Mindez különösen is igaz a szellemi erőre. Amit jó koponyának, született tehetségnek, szerencsés természetnek neveznek, annak egyáltalán nincs szerepe önmagunk ésszerű élvezésében, mert mindebben semmi érdemünk nincs. Mi az *én* hozzájárulásom ahhoz, ha érzékenyebb és aktívabb szervezetet kaptam, olyant, amelynek mindjárt születésemkor erősebb és célszerűbb afficiációi voltak? Én terveztem ezt a szervezetet? Én választottam ki több lehetséges másik közül, és én ajándékoztam magamnak? Vajon kiszámítottam-e és irányítottam-e azokat a benyomásokat, amelyeket születésemkor szereztem?

Erőm kizárólag annyiban az *én* erőm, amennyiben szabadság révén hoztam létre. Más azonban nem hozhatok létre benne, mint az irányát, és ebben áll az igazi szellemi erő. A vak erő nem erő, inkább tehetetlenség. Irányát azonban én adom neki szabadságom által, amelynek szabálya nem más, mint hogy mindig önmagával összhangban működjön. Korábban idegen erő volt, az akarat és cél nélküli természet ereje – bennem.

Ezt a szellemi erőt a használat megerősíti és fokozza, és ez a fokozódás, mert érdem, élvezetet ad. Felemelő tudatban részesít: gép voltam, és az is maradhattam volna. Saját erőmből, belső ösztönzéstől hajtva tettem önálló lénné magamat. Önmagamnak köszönhetem, hogy most könnyedén, szabadon, saját céljaimnak megfelelően haladok előre. Önmagamnak köszönhetem, hogy rendíthetetlenül, szabadon és merészen bármilyen vizsgálódást megkövetelhetek. Önmagamnak köszönhetem ezt az önmagamba vetett bizalmat, ezt a bátorságot, amellyel mindarra vállalkozhatom, amire vállalkoznom kell, és a sikernek ezt a reményét, amellyel belekezek a munkába.

E szellemi erő egyszersmind a morális képességet is megerősíti, és maga is morális. E kétő bensőleg függ össze, és kölcsönösen hat egymásra. Az igazság szeretete előkészíti a morális javakra, és maga is azok egyik formája. Azáltal, hogy minden hajlamunkat, rögeszménket, szempontunkat, mindent, ami rajtunk kívül van, szabadon alávetjük a gondolkodás törvényeinek, hozzászokunk, hogy meghajoljunk és elnémuljunk általában a törvény eszméje előtt. Az alávetésnek ez a szabad aktusa maga is morális cselekvés. Az elhatalmasodó érzékiség éppolyan mértékben gyengíti az igazság iránti vonzalmunkat, mint az erkölcsiség irántit. A győzelem, amelyet az előbbi az érzékiség felett arat, egyszersmind az erényt is győzelemre vezet. A szellem szabadsága *egy* adott területen felszabadítólag hat minden más területen is. Aki az igazság kutatása során mindent megvet, ami rajta kívül van, az megtanulja megvetni a rajta kívül levőt egyáltalán minden cselekvésében. A gondolkodásban való eltökéltség szükségképpen vezet el a morális minőséghez és az erkölcsi erőhöz.

Semmit sem kell már hozzáfűznöm ehhez, hogy érezhetővé tegyem e gondolkodásmód méltóságát. Aki képes rá, az már azáltal is érzi, hogy bemutattam ezt a gondolkodásmódot. Aki nem érzi, annak örökre ismeretlen is marad. –

Fordította HANKOVSKY TAMÁS

HANKOVSZKY TAMÁS

Fichte esszéje az igazságról

Johann Gottlieb Fichte (1762–1814) szegény sorsú családban született, és rendkívüli tehetsége révén lett házitanítóból a korszak egyik legrangosabb német egyetemének, a jénainak a tanára. Mikor 1794 első napjaiban a professzori felkérését kapta, még csak a francia forradalom és az emberi szabadság lelkes szószólójaként volt ismert, aki olyan mélyen megértette és magáévá tette az akkor még mindig csak születő félben levő, de máris nagy feltűnést keltő kanti filozófiát, hogy egyik név nélkül megjelent művét kezdetben mindenki Kantnak tulajdonította. Ám szinte egy időben azzal, hogy e teljesítménye elismeréseként Jénába hívták, egész későbbi életművét meghatározó új felismerésre jutott. Így májusban már önálló filozófiai rendszer, az úgynevezett tudománytan birtokában kezdhette meg egyetemi előadásait, amelyek mindjárt az első szemeszterben lefektették a német idealizmus alapjait. Úgynevezett magánelőadásainak írásos változata, *A teljes tudománytan alapja* a filozófiatörténet legjelentősebb dokumentumai közé tartozik.

Nézeteinek e rendszeres és argumentatív kifejtésével párhuzamosan egy másik előadás-sorozatot is tartott ebben a félévben, amely közérthető formában, az érvek helyett inkább retorikai eszközökben bízva próbálta a szélesebb hallgatóságot radikálisan új látásmódjára hangolni. Ennek lezárásaként hangzottak el azok a gondolatok, amelyeken az itt közölt esszé, *Az igazság iránti tiszta vonzalom élénkítéséről és fokozásáról* alapul.

Az előadássorozat szövege csak töredékesen maradt fent, programja mégis jól rekonstruálható (az első öt előadás, amelyet szerzője publikált is, *Előadások a tudás emberének rendeltetéséről* címmel magyarul is megjelent). Fichte mindenekelőtt az ember rendeltetését tisztázta önmagában, illetve a társadalomban, majd „a tudás emberével”, az értelmiségivel kapcsolatos eszményét fejtegette. Ennek során Rousseau-val vitatkozva a tudomány és a kultúra jelentőségével foglalkozott, és azzal, milyen jellegű tudásra van szüksége az értelmiséginek. Sajnos nem maradtak fent azok az előadások, amelyek az e tekintetben legfontosabb tudásformával, a filozófiával szembeni előítéletek tárgyalásával vezettek át ahhoz a három további előadáshoz, amelyek szövege *A filozófia betűjéről és szelleméről* címen ma is olvasható.

Ez utóbbi előadások Fichte filozófiájának számos alapfogalmát megvilágítják. Közéjük tartozik az „önmagát tételező én”, amely nemcsak önmagát „tételezi”, alapozza meg, hanem mindent, *amit csak tudunk* vagy tudhatunk: hiszen minden tudásunk attól függ, hogy kik vagyunk, és milyenek vagyunk. Mivel a filozófia a tudásról szóló tudás, vagyis *tudománytan*, elsődleges tárgya e tudás forrása, az „én”, az emberi szellem. Nem a természeti vagy a természetfeletti világ megismerését célozza, hanem abban látja legfőbb feladatát, hogy magát a megismerést végző szubjektumot vizsgálja. A megismerő így megismerésének objektumává válik. A filozófia érdeklődése mindenekelőtt a szubjektum megismerő tevékenységére irányul, mégpedig ennek is azokra az eleve a szubjektumban rejlő (nem tanulás útján, kívülről szerzett) eszközeire, amelyek minden megismerésben szükségképpen szerephez jutnak. Ha vannak ilyen eszközök – ezt pedig már Kant is bizonyította –, akkor döntő mértékben hatá-

rozzák meg, milyen ismeretekre tehetünk szert, és így azt is, milyennek tűnik számunkra mindaz, ami ismereteink tárgya lehet. (Hasonlóképpen ahhoz, hogy az ember csak azért képes színeket tulajdonítani a tárgyoknak, mert szeme különbözik számos állatfajétól, amely pusztán fekete-fehér képeket lát). Így pusztán azáltal, hogy önmagunkba pillantva számba vesszük megismerésünk módját és eszközeit, legalábbis alapvonásaiban feltárul előttünk az is, ami e megismerés tárgya lehet. Ezért még az eddigieknél is radikálisabban fogalmazhatunk: a megismerő szubjektum nemcsak azt alapozza meg, *amit tudunk*, hanem azt is, *amiről tudunk*. Ha például egy dolog, amiről azt tudom, hogy egy bizonyos alakja van, valójában mégiscsak más alakú lenne, akkor a rá vonatkozó tudásom téves volna, és nem is volna tudás. Aki tehát nem akarja elvitatni a szóban forgó dologra vonatkozó tudásomat, annak el kell ismernie, hogy éppen olyan, mint amilyennek ismerem. Csakhogy az, amit a dologról tudok, tőlem, a róla tudó szubjektumtól függ (hasonlóan ahhoz, ahogyan a színek ismerete a szem felépítésén múlik), és így a tudásomnak pontosan megfelelő dolog is a szubjektumtól függ, vagyis nemcsak a *tudásom* függ tőlem, az én megismerőképességem lehetőségeitől, hanem a *tudásom tárgya* is.

Akármilyen furcsán hangozzék is mindez, éppen ezek voltak már az ünnevelt kanti filozófia alap gondolatai is. Fichte azonban még Kantnál is tovább ment a szubjektum valóság-konstituáló szerepének felértékelésében, és a köznapi értelemben vett valóság *minden vonását* kizárólag az én tevékenységéből eredeztette. Igaz, olyan tevékenységéből, amelynek az én nem feltétlenül van tudatában, és amelyet nincsen hatalma megváltoztatni. E két körülmény az oka, hogy a köznapi tudat nem ismeri fel, hogy az úgynevezett külvilág valójában nem független tőle. Csak a filozófia tudatosíthatja számunkra énünk szükségszerű cselekvésmódját, mégpedig úgy, hogy mindentől elvonatkoztat, és csak magát az ént vizsgálja.

Fichte értett hozzá, hogy e különös gondolatokat hatásos szónokként tolmácsolja, és pillanatok alatt a korabeli szellemi élet egyik legrangosabb (ugyanakkor legvitatottabb) szereplőjévé vált. Így történhetett, hogy 1794 júniusában Humboldt és a történész Woltmann mellett Fichtét is ott találjuk Schiller előkészületben levő folyóiratának belső munkatársai között, akikhez később Goethe és Herder is csatlakozott. A *Die Horen* nagyigényű vállalkozás volt, amely kulturális egységbe kívánta fogni az államiság szintjén széttagolt és a vélemények terén megosztott németeket. Ennek érdekében lemondott a vallási és a politikai témákról, sőt egyáltalán mindenről, aminek aktualitása volt, és inkább a történelmet kívánta faggatni az elmúltakról, a filozófiát pedig a jövődőről. De nemcsak a németeket vagy legalábbis a német értelmiséget akarta egyesíteni azáltal, hogy megpróbált minden számottevő íróat maga köré gyűjteni, és a különböző rivális szellemi orgánumok helyett egyetlen megnyilatkozási fórumot teremteni a legkiválóbbak számára, hanem a kultúra különböző területeit is. Schiller hitt abban, hogy a művészetek, a tudományok és a filozófia nemcsak egymás mellett fognak megjeleni folyóiratában, hanem kölcsönhatásba is lépnek, és erősíteni is fogják egymást. Arra törekedett, hogy „a szépséget tegye meg az igazság közvetítőjének, az igazság révén pedig tartós alapot és nagyobb méltóságot adjon a szépségnek”.¹ Ha ugyanis a kultúra területei képesek ilyen harmonikus egységet alkotni lapjain, akkor az is elérhetővé válik, hogy a *Die Horen* „a politikailag részekre szakadt világot az igazság és a szépség zászlaja alatt egyesítse”.² Ez a cél fejeződik ki már a címében is: „Illem és rend, igazságosság és béke lesznek tehát

¹ Friedrich Schiller: [cím nélküli előszó]. In *Die Horen. Jahrgang 1795 Erstes Stück*. III–IX.; V.

² I.m. IV.

e folyóirat szelleme és törvénye. A három testvéri hóra, Eunomia, Diké és Eiréné fogják irányítani. Ezekben az istenekben tisztelték a görögök a világot megtartó rendet, amelyből minden jó fakad.”³

E magas igényeknek a folyóirat, illetve a mögötte álló szellemi bázis hosszú távon nem tudott megfelelni, és a negyedik évfolyam már nem jelent meg. Ehhez Schiller szigora is hozzájárult, amellyel például Fichte *A betű és a szellem a filozófiában* című művének közlésétől is elzárkózott. Ez a három levélből álló írás csak címében idézi az első jénai szemeszterben tartott előadássorozat három tagját. Tőlük nagyban eltávolodva valójában az „esztétikai ösztönről” szól, amely a megismerésre irányuló és a gyakorlati ösztönünk mellett az embert emberre tevő önálló cselekvés ösztönének harmadik megnyilvánulási formája. Fichte a *Die Horen* kedvéért jelentősen módosította tehát előadásai szövegét, és olyan témához nyúlt, amely nem tartozott érdeklődésének középpontjába.

Hasonlóképpen írta át az említett előadássorozat utolsó két előadását is, amikor a folyóirat első számába szánt esszévé formálta őket. Ebben az eredeti tervek szerint csak Goethe két alkotása és Schiller korszakalkotó művének, a *Levelek az ember esztétikai neveléséről* címűnek az első része jelent volna meg, ám az utolsó pillanatban terjedelmi okokból a szerkesztő Fichtétől is kért egy írást. Így született *Az igazság iránti tiszta vonzalom élnépszerűsítéséről és fokozásáról* a nyári szemeszterben tartott előadások gondolataiból. Fichte ekkor, 1794 végén meglehetősen nehéz hónapokat élt, és a hirtelen jött felkérésnek csak ügyel-bajjal tudott eleget tenni. Erről árulkodik a szöveg stílusa és kifejtésének vázlatossága is, amelyért Schillerhez írott levelében a szerző is mentegetőzött, és amelyet a kortársak is kifogásoltak, ezzel is hozzájárulva ahhoz, hogy az addigra sokféle támadás keresztútjába került Fichte második írását a *Die Horen* már ne közölje.

Mások viszont kifejezetten nagyra értékelték Fichte igazságról szóló esszéjét. Egy recenzió szerint például „Egy ilyen tanulmányt, amely ennyire eleven, erőteljes nyelven közvetít igazi filozófiai érveket az emberiség legnagyobb kérdéséhez, helyes volna további megfontolások nélkül minden lehetséges módon sokszorosítani, újra meg újra kinyomtatni, amíg csak el nem jut valamennyi olvasóhoz”.⁴ A kissé nehézkesen induló esszé helyenként valóban szárnyalóvá válik, mivel tapinthatóvá lesz benne szerzője lelkesültsége és az igazság melletti elkötelezettsége. Az „igazság barátjának” mély átéléssel megrajzolt alakját, akinek eltökélt kutatómunkával kialakított meggyőződését mások véleménye soha nem ingathatja meg, Fichte bizonyára önmagáról mintázta. Ő sem engedett saját igazából azokban a mű megírásakor már zajló harcokban, amelyeket a jénai professzortársakkal, a hallgatói egyletekkel, az egyetemi és az állami hatóságokkal folytatott. Egy ilyen összetűzés vezetett néhány év múlva katedrája elvesztéséhez is.

Nemcsak a mű stílusa, hanem mondandója is élénk visszhangra talált a kortársak között. A legnagyobb megütközést az igazságnak az a fogalma keltette, amelyhez hasonlót korábban senki sem képviselt ennyire nyíltan és kizárólagosan. Akkoriban éppúgy, mint napjainkban, a legtöbben azt az állítást tekintették igaznak, amely megfelel a tényeknek vagy a dolgoknak, vagyis amelyik éppen azt mondja ki, ami van. Ez az igazság korrespondencia- (vagy adek-

³ I.m. VI.

⁴ Idézi: Reinhard Lauth – Hans Jacob (szerk.): Johann Gottlieb Fichte Gesamtausgabe der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Reihe I. Band 3. *Werke 1794-1796*. Stuttgart – Bad-Cannstatt, Frommann, 1966. 81.

váció-) elmélete. E felfogás szerint tehát a mondatok igazsága a *tartalmukkal* kapcsolatos, hiszen ez a tartalom ad vagy nem ad vissza valamit a világ tényleges állapotából. Kant ugyan hangsúlyozta már, hogy ismereteink igazságának egyik *kritériuma* formális, nevezetesen hogy ne mondjanak ellent önmaguknak vagy egymásnak, de magát az igazságot nem azonosította az ismeretek összhangjával, hanem ő is úgy gondolta, hogy a tételek igazsága a valóságnak való megfelelésükben áll. Az ellentmondás-mentesség eszerint csak szükséges, de nem elégséges feltétele az igazságnak. Mivel a valóság a szó itt releváns értelmében nem ellentmondásos, nem lehet az a róla tett igaz kijelentés sem. Fordítva azonban nem áll: attól, hogy egy ismeret nem tartalmaz ellentmondást, mondhat valami mást, mint ami van, és több egybehangzó állítás is képezhet olyan egészet, amely ellenkezik a tényekkel.

Radikális szakítást sejtet tehát az igazág korrespondenciaelméletével, amikor Fichte így ír: „Az összhang és az összefüggés mindabban, amit elfogadunk: igazság; ahogy a gondolkodásban fellépő ellentmondás: tévedés és hazugság”. E tétel első fele a második ártatlan megfordításának tűnik, mégsem ugyanolyan meggyőző, mert az igazsághoz azt is meg szoktuk követelni, hogy az ellentmondásmentes mondatok *tartalma* feleljen meg a tényeknek. Fichte mégsem észrevétlen logikai tévedés áldozata lett itt, hiszen tételét eleve annak leszögezésével vezeti be, hogy az igazság *formális*. Ezzel pedig az igazság kérdését elválasztja a mondatok és a valóság összhangjától, vagyis elfordul a korrespondenciaelmélettől. Úgy tűnhet, Fichte is az igazság úgynevezett koherenciaelméletét vallja, amely egy adott ismeret igazságát nem azon méri, hogy tartalma megfelel-e a tényeknek, hanem azon, hogy konzisztens módon beilleszthető-e más elfogadott tételek közé. Ez a felfogás akkor lett népszerűvé a filozófiában, amikor kétségek merültek fel azzal kapcsolatban, hogy partikuláris mondatok megfeleltethetők-e partikuláris tényeknek vagy dolgoknak, sőt, hogy *hozzáférünk-e* egyáltalán a valósághoz, amellyel a mondatokat össze akarjuk hasonlítani. Ma is sokan gondolják úgy, hogy nem egyes ismereteket, hanem teljes tudományos elméleteket kell a tapasztalat egészével szembevetni, az elmélet részét képező egyes mondatok pedig akkor is igaznak minősülhetnek, ha nem tudjuk őket semmilyen konkrét ténnyel fedésbe hozni. E felfogás logikus következménye, hogy több azonos értékű rivális tudományos elmélet is létezhet egymás mellett, amit Fichte semmiképpen nem fogadna el.

Bár szokás a koherenciaelmélet első neves képviselőjeként feltüntetni, Fichte csak annyiban értene egyet ezzel az elmélettel, hogy ő sem korrespondenciaként ragadja meg az igazságot, mégpedig azért nem, mert ő még abban sem hisz, hogy egyáltalán *léteznének* olyan tőlünk független tények, amelyekkel egybevezethetnénk az állításainkat. Láttuk, hogy a számunkra egyedül hozzáférhető és egyedül létező világ szerinte az én immanens törvényei szerinti konstrukció, nem pedig olyasmi, ami akkor is létezne és tulajdonságokkal bírna, ha nem ismerelnénk meg. Persze mondhatná valaki, hogy mindegy, honnan van az a világ, amely körülvesz bennünket: saját öntudatlan cselekvésünk eredményeként jön létre vagy készen találjuk, így is, úgy is azokat az ismereteket érdemes igaznak tekinteni, amelyek korrespondeálnak vele. Ez az ellenvetés olyannyira jogos, hogy Fichte el is fogadhatja. Ő is azokat az ismereteket tekinti csak igaznak, amelyek megfelelnek a világnak. Ő sem gondolja, hogy pusztán attól igaz egy tétel, hogy ellentmondásmentesen illeszkedik egy rendszerbe, ha ez a rendszer

merőben kitalált és alaptalan.⁵ De ha a világ valóban az én szükségszerű és öntudatlan cselekvése révén konstituálódik, akkor biztosabb módja az igazság elérésének, ha nem a világot létrehozó cselekvés eredményére ügyelünk, hanem magára a cselekvésre. Nemcsak úgy ítélnünk ugyanis az igazságról, hogy összevetjük a megismerőtevékenységünk eredményeként előállt ismeretet a világkonstituáló tevékenységünk eredményével, hanem úgy is, hogy magukat e tevékenységeket vetjük össze. Így azok az ismeretek lesznek igazak, amelyeket olyan aktusok révén szerzünk, amelyek összhangban állnak az ismerettárgyakat eredményező cselekedeteinkkel. Fichte szerint számos félreértésnek vehetjük elejét, ha az igazság fogalmát a körülöttünk levő világ és az elménkben levő gondolatok korrespondenciája helyett a világ *eredetének* és a gondolatok *eredetének* az összhangjaként, vagyis az énnek önmagával való összhangjaként közelítjük meg. Az igazság így teljesen formálissá válik. Mindegy, hogy mit ismerünk meg, ha összhangban vagyunk önmagunkkal, ismeretünk igaz lesz, mégpedig akár a korrespondencia értelmében is. Ha az én koherens, ha nincsenek benne ellentmondások, akkor világot alkotó cselekvése nyomán ellentmondásmentes világ, megismerő cselekvése nyomán pedig ellentmondásmentes és a világot pontosan leíró tudás jön létre. Ezért is tekinti Fichte a „Mindig legyél egységben önmagaddal!” parancsot az ember legfőbb törvényének. Már annak a sorozatnak a nyitóelőadásában is hasonlóképpen fogalmazott, amelybe az igazságról szóló fejtegetések eredetileg illeszkedtek: az ember „végső rendeltetése ennél fogva az abszolút egy-ség, állandó azonosság, az önmagával való teljes összhang”.⁶

A teljesség kedvéért érdemes még egy gondolattal kiegészíteni az elmondottakat. Fichte valójában nem két különböző tevékenységről beszél, amikor azt követeli, hogy a világot konstituáló és a világot megismerő tevékenység legyen összhangban egymással. Korábban láttuk, hogy az én azáltal konstituálja a világot, hogy megismeri, és azáltal ismeri meg, hogy konstituálja: mivel ismereteink *minden vonásukban* megismerőképességünktől függenek, csak úgy magyarázhatjuk meg, miért felelhetnek meg mégiscsak a világnak, ha elfogadjuk, hogy a világ is megismerőképességünk működésének az eredménye. Legalábbis *számunkra* nincs más világ, mint ismereteink világa, és nincsen semmi más ebben a világban, mint amit megismerésünkkel tételeztünk benne. Ez persze azt is jelenti, hogy a megismerés aktivitás, nem pedig passzív befogadása annak, ami a mi hozzájárulásunk nélkül is van. Ezért is gondolta Fichte, hogy a megismerés, a világgal megegyező képzetek kialakításának ösztöne az esztétikai és a gyakorlati ösztön mellett az önálló cselekvésre irányuló ösztönünk egyik megnyilvánulási formája.

Kétségtelen, hogy transzcendentális idealizmus jegyében Fichte szokatlan értelmezését adta a magunk körül talált világnak. Ám ez lehetővé tette számára, hogy ismereteink ellentmondásmentességét az igazság elégséges feltételének tekintve, vagyis az igazság elméletében a korrespondencia helyére a koherenciát állítva is hűséges maradjon a korrespondenciaelmélet alapvető intuíciójához: csak azokat a mondatokat fogadta el igaznak, amelyek azt

⁵ Vö. J. G. Fichte: A Tudománytan, avagy az úgynevezett filozófia fogalmáról. Meghívóirat gyanánt a szerzőnek az e tudományról tartandó előadásaihoz. In Felkai G.: *Fichte*. Budapest, Kossuth, 1988. 185–230.; 188–189.

⁶ J. G. Fichte: Előadások a tudás emberének rendeltetéséről. In: J. G. Fichte: *Az erkölcsstan rendszere*. Budapest, Gondolat, 1976. 9–72.; 18. Hasonló megfogalmazást találunk egy 1795-ös tanulmányban is. Az emberben lévő legmagasabb ösztön ebben a parancsban nyilvánul meg: „Egyezze meg önmagaddal!” (J. G. Fichte: A nyelv eredetéről és a nyelvi képességről. In Felkai: *Fichte*. 232–271.; 236.)

mondják ki, ami van. Ezért még ha ma kevés követője is van gondolkodásának, két szempontból is figyelemre méltó mindaz, amit *Az igazság iránti tiszta vonzalom élnékitéséről és fokozásáról* megfogalmaz. Fichte igazságfogalma, amely a világot magába felvevő és így önmagába záruló én filozófiájához illeszkedik, előkészítette és egyes aspektusaiban megelőlegezte az elméletekbe és paradigmákba zárkózó modern természettudományok igazságfogalmát. Ezen kívül az esszé nyomatékosan érvel amellett, hogy az igazságot önmagáért kell keresni, vagyis függetlenül attól, hogy hasznot húzunk-e abból, ami a kutatás nyomán kiderül. Az igazság keresésével önmagunknak tartozunk.

RADNÓTI SÁNDOR

Hozzá tartozás az elutasított kultúrához – a fiatal Lukács vakfoltja

„Embernek és eseménynek teljessége csak a kultúra talaján lehetséges, bárhol viszonyuljunk ehhez a kultúrához. Ami döntő Tolsztoj epikus műveiben – mind vázként, mind tartalmi-konkrét teljesülésként – éppen ezért a kultúra általa problematikusként elvetett világához tartozik” – írja Lukács György *A regény elméletében*.¹ Lukács maga is problematikusként vetette el kora kultúráját. S ha a regény epikai totalitása a kultúrkritikától nem is várható el, mégis föltűnő, hogy soha nem reflektált arra a kérdésre: mennyiben tartozik hozzá kora kultúrájának általa problematikusként elvetett világához. „Ha van mai kultúra, az csak esztétikai kultúra lehet” – írta erről szóló esszéjének első mondatában.² De nem kérdezte meg, hogy ha csak ez lehet kultúra, mennyiben terméke ennek maga a radikális kultúrkritika is. Ennek szeretnék utánajárni.

A kultúra Lukácsnál egy korszakra általánosan jellemző, az egyénin túlemelkedő, egységes és szimbolikus életvitelt jelent, amelynek jelenkori problematikusága, inautentikus volta abból adódik, hogy az emberi élet legbensőbb, szubjektív magjától – amely léleknek nevezetük – egy történelmi folyamatban elidegenedett. Konvenciók, szokások, intézmények, törvények bonyolult komplexumáról van szó, amelyek eredetileg emberi képződmények, de második természetként kényszerű adottságokként jelennek meg. Velük szemben a lélek csak a heterogén és diszkontinuus hangulatokat, a diszkrét, szakadásos élményeket mozgósíthatja. Az objektivációnak azonban van egy másik módja, amely megőrzi a lélekkel való egységét: a művekben megtestesülő forma. Ám ez is rendkívül veszélyeztetett, a modern kultúrát formátlan művek árasztják el, s félő, hogy a második természet magába olvasztja őket.

Régebbi korok otthont adó, „boldog” kultúráját csak leírni lehet, mintegy a jelenkori kultúra ellentétéként, de föléleszteni nem. A második természet – mondja Lukács – „elporladt bensőségek Koponyák Hegye, és ezért – ha ez lehetséges volna – csak ama lelki tartalom feltámasztásának metafizikai művelete kelthetné életre, amelyet korábbi vagy kellő (sollende) létezésében alkotott meg vagy hordozott, más bensőség azonban soha”.³ A gondolatjelek közé illesztett „ha ez lehetséges volna” világossá teszi, hogy a romantika e nagy témájának nem lehet romantikus megoldása. Lukács sohasem kísérletezett ilyesmivel, bár (és mert) a korai romantika problémáját – amely igen közel állt hozzá – egy évszázad múltán ő értette meg a legmélyebben. Novalis *A kereszténység avagy Európa* című 1799-es „töredékéről” bizvást el-

¹ Lukács György: „A regény elmélete”, in Lukács: *A heidelbergi művészetfilozófia és esztétika – A regény elmélete*. Budapest: Magvető, 1975. 588. Tandori Dezső fordítása.

² Lukács György: „Esztétikai kultúra”, in Lukács: *Ifjúkori művek (1902–1918)*. (A továbbiakban LGy-IkM.) Szerkesztette Tímár Árpád. Budapest: Magvető, 1977. 422.

³ „A regény elmélete”, i.h. 521.

mondható, hogy szándékai szerint egy lelki tartalom – a középkori keresztény érzület – feltámasztásának metafizikai művelete. Ám noha a *Die Christenheit oder Europa* a *Die Theorie des Romans* egyik stiláris mintája – lásd a kezdő mondatok szándékos összecsengését („Es waren schöne glänzende Zeiten...”, „Selig sind die Zeiten...”⁴) –, Lukács számára nyilvánvaló, hogy a régi kultúrák „transzcendentális topográfiája” idegen tőlünk, s zárt világukban már nem tudnánk létezni.

A „lélek”, az „élet” és a „forma” hármassága egyszerre rekonstruálja és bírálja Hegel szubjektív, objektív és abszolút szellemét. A léleknek – e fogalomról Márkus György alapvető tanulmányában megállapította, hogy a hegei „szellem”-mel polemizál⁵ –, a szubjektivitásnak, az egyedinek Kierkegaard és az életfilozófia hatására alapvető jelentősége támad. Georg Simmel 1911-es *Der Begriff und die Tragödie der Kultur* című írása jól mutatja a pozíciók közzelségét. Megtalálhatjuk ott az emberi képződmények formájában megjelenő második természet gondolatát. A kultúra alapja a lélek útja önmagához, és ez az út „a zárt egységtől a kibontott sokféleségen keresztül a kibontott egységig” vezet.⁶ A kultúra tragikus meghasonlása Simmelnél is elidegenedés, még hozzá (a kultúrtartalmak fétiskarakterével) Lukácsnál energikusabban kapcsolódva Marx elidegenedésméleteéhez. „Ezek a tartalmak paradoxak – s a növekvő »kultúrával« egyre inkább azok lesznek –, amennyiben szubjektumok alkották szubjektumok számára, de az objektivitás köztes formájával, amelyet ezeken az instanciákon innen és túl fölvesznek, immanens fejlődéslogikát követnek, és ezzel eredetüktől és céljuktól is elidegenednek.”⁷

Azt hiszem, világos, hogy hol válnak el az utak. Simmel az elkerülhetetlennek kijáró rezignációval szemléli a kultúra tragédiáját, s koncepciójában a szubjektum és az objektum dualizmusát nem szüntetheti meg egy új világ, amelynek nyomait az abszolút szellem művei föl tárhatják. A tragédia Simmel számára befejezett tény, Lukács számára nyitott kérdés, amelyre nem szűnik meg külön-különféle, egymással gyakran összeegyeztethetetlen válaszokkal kísérletezni. Simmel ontologizálja ezt a tragédiát, amennyiben a kultúra a lélekhez képest valami külsőhöz, tartalmak objektivitásához kapcsolódik, a tartalmak azonban éppen objektivitásuk révén kiszolgáltatottnak önfejlődésüknek. A dolgok tömegszerűvé válnak, az objektivált szellem elkerülhetetlenül formátlanná. Egyre növekvő gyorsasággal távolodik az ember maga által teremtett öntörvényű világa, kultúrtartalmainak világa a kultúra céljától. Nemcsak a tudás, a célszerű tárgyak, a vallás, a jog, a technika és a társadalmi normák tartoznak az objektív szellemhez, ahhoz tehát, amit Lukács jelenkori formájában konvencionális, inautentikus, „pusztán létező” életnek nevez, hanem – legalábbis „kulturális értelme” szerint – a művészet (és az erkölcs) is. Lukács – hogy úgy mondjam – túlhomogenizálja a jelenkori kultúrát,

⁴ Novalis: „Die Christenheit oder Europa”, in Novalis: *Schriften. Die Werke Friedrich von Hardenbergs*. Band 2, Stuttgart: Kohlhammer, 1960–1977. 507.

[<http://www.zeno.org/Literatur/M/Novalis/Essay/Die+Christenheit+oder+Europa>]; Georg Lukács: *Die Theorie des Romans*. Neuwied u. Berlin: Luchterhand, 1963. 22. V.ö. „A regény elmélete”, i.h. 493.

⁵ Vö. Márkus György: „A lélek és az élet: a fiatal Lukács és a »kultúra« problémája”, in Kardos András (vál. és szerk.): *A Budapesti iskola. Tanulmányok Lukács Györgyről*. II. Budapest: Argumentum, Lukács Archívum, é.n. [1997] 45.

⁶ Georg Simmel: „Der Begriff und die Tragödie der Kultur”, in Simmel: *Gesamtausgabe 12. Aufsätze und Abhandlungen 1909–1918*. Hrsg. v. Rüdiger Kramme und Angela Rammstedt. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 2001. 196.

⁷ I.m. 217.

hogy magát – kevesekkel együtt – abszolút módon distanciálja tőle, és ez a mindig radikális distancia váltakozva veszi föl a tragikus reménytelenség, a messianisztikus remény, vagy olykor valamifajta bölcsesség-utópia ábrázatát. Simmel viszont nem zárja ki a kultúrák pluralizmusát, mert az általa fölismert, megoldhatatlan, tragikus mechanizmust mindegyikre szükségyszerűen érvényesnek látja.

Ugyanez a pozíció vezet ahhoz a felismeréshez, amely problémaként sem jelenik meg Lukács horizontján, hogy egy kultúrához – mint az eretnekek a kereszténységhez – ellenfelei is hozzátartoznak, s a kultúra voltaképpen tragédiája abból adódik, hogy „valamely lényeg ellen irányuló megsemmisítő erők éppen e lényeg legmélyebb rétegeiből fakadnak”.⁸

Ehhez képest ugyanis csak játék a szavakkal, hogy a gyökeresen elvetett esztétikai kultúra perspektívája egy mélyebb és következetesebb esztétizmus, amely a formát „isteni erőszakkal”⁹ rákényszeríti az életre, hiszen nyilvánvaló, hogy Lukács számára a két világnak, a két kultúrának – a jelenkorinak és az eljövendőnek – semmi köze nem lehet egymáshoz. A kettő között még a kultúra szubjektuma is megváltozhat. Valóban, ugyanebben a tanulmányban megjelenik a „barbárokra várva” baljós motívuma is: „az a remény, hogy barbárok jönnek, és durva kezekkel tépnek szét minden túlfinomodottságot”.¹⁰ Ám fölvethető, hogy ez a remény nem tartozik-e szervesen hozzá az esztétikai kultúrához, hiszen a dekadencia kultúrája – legalábbis egyik ágán – mindig is kereste a regenerációt, akár önmegsemmisítése árán is. A vallási fordulat Huysmanstól a fiatal Rilke áhítatos ruszofilijáig szinte tipikusnak mondható.

Nietzsche ezt írta az *Ecce homo*-ban: „Létem szerencséje és talán páratlansága végzetében rejlik: talánnyal szólva, mint apám meghaltam már, mint anyám, még élek, és megöregszem. Ez, az élet létrájának legfelső és legalsó fokából egyaránt sarjadó kettős származás, décadent és egyúttal kezdet – ha bármi, akkor hát ez a magyarázata annak a semlegességnek és pártatlanságnak az élet összproblémaival szemben, ami talán megkülönböztet. Finomabb érzékkel szimatolom meg a fölemelkedés és a bukás jeleit, mint valaha is bárki. Ennek én vagyok a par excellence tanítója. – Mindkettőt ismerem, mindkettő vagyok.”¹¹

Nietzsche a fiatal Lukácsra gyakorolt hatását tudomásom szerint szisztematikusan még nem dolgozták föl. Lukács keveset idézte, s Fülep Lajos Nietzsche-bevezetőjét recenzeálva úgy tűnik, hogy a kritika elmaradása okozta a csalódását.¹² Vagy igazak kései állításai, hogy Nietzsche nem hatott rá, illetve a Nietzsche-hatást Kierkegaard kiszorította,¹³ vagy hatásiszonyról van szó. Mindenesetre a fent idézett dialogikus állítás – a dekadenciát és az új kezdetet is ismerem: mindkettő vagyok –, amelyhez hasonló felismerésekből szövődik az egész kései Wagner-polémia, nem vert visszhangot a fiatal Lukácsban, vagy ha igen, elfojtotta.

Újabban Hévizi Ottó ragyogó tanulmányok egész sorozatát alapította a fiatal Lukács gondolkodásának dialogikus karakterére és az egész korai mű ironikus olvasatára.¹⁴ Elismerve,

⁸ I.m. 219.

⁹ Lukács György: „Esztétikai kultúra”, i.h. 434.

¹⁰ I.m. 428.

¹¹ Nietzsche: *Ecce homo*. Budapest: Gönczöl, é.n. [2003³] 22. Horváth Géza fordítása. (Módosítva.)

¹² Vö. Lukács György: „Fülep Lajos Nietzsche-ről”, in LGyIkm, 438.kk.

¹³ Vö. Lukács György: *Curriculum vitae*. Vál. és szerk. Ambrus János. Budapest: Magvető, 1982. 16, 272.

¹⁴ A legfontosabb itt számba jövő írás, amellyel vitatkozom: „Kísértethistóriák. Bolyongás Lukács »Regényelmélet«-ében”, in *Holmi*, 2007/9. 1183-1199.

hogy ezek a leggondolatébresztőbb, legfinomabb és legmélyebb írások, amelyeket az újabb Lukács-irodalomból ismerek, tisztelettel ellentmondok. Megmaradok e tekintetben a korábbi Lukács-irodalom csúcsteljesítményeinek, Fehér Ferenc és Márkus György tanulmányainak narratívájánál – leválasztva róla azt a Fehérnél emfatikusabban, Márkusnál tartózkodóbban megjelenő beállítást, hogy az egész korai korszak a későbbi prelúdiumának tekintendő, s az itt megoldatlanul maradt problémákat utóbb megoldotta volna. E narratíva szerint a fiatal Lukács ugyanazokra a kérdésekre antinómius válaszokkal kísérletezett, mintegy újra meg újra nekifutott a megoldásnak, s ezenközben gyakran irgalmatlan bírálóban részesítette saját korábbi megoldásait. Természetes, hogy az ilyen különös gondolkodói alkatban fölmerül a dialogikus gondolkodás lehetősége, különösen, amíg a kritikust platonikusnak tekintette. Ám jellemző, hogy a legtöbb erre irányuló terve, kísérlete megbukott, félben maradt.¹⁵

A dialogicitás kérdése az, hogy a „mindkettőt ismerem, mindkettő vagyok” szellemében tudta-e ezeket a megoldáskísérleteket együtt látni, illetve egy műben megjeleníteni. Ám meggyőződésem, hogy Lukács az ilyesmit – leglesújtóbb szavainak egyikével – frivolitásnak érezte volna. Hiába volt az irónia nagy elméletírója, hiába tekintette mind a kritika, mind a regény konstituensének az iróniát, ő maga nem volt ironikus; legföljebb számos passzusának – például *A regény elmélete* utolsó bekezdésének – tulajdoníthatunk szándéktalan iróniát. De ha az *Esztétikai kultúra* híres sorait olvassuk – „nincs mélyebb, nincs elválasztóbb különbség, mint a »majdnem« és a végigvitel különbsége, ha egyirányúak is az elindulások. Olyan mély, hogy hozzá képest szinte csekélynek látszik két egészen különböző végigelmenés (vagy »majdnem«) egymás közötti különbsége”¹⁶ –, akkor valóban frivol volna azt gondolni, hogy a radikális végigvitelek egymáshoz való közelségéből együttlátásuk, együttes reflektálásuk és együttes elfogadásuk következik, vagy ellentétes konzekvenciáikat mérlegelve meg lehet egyezni a döntetlenben.

De hát nem ez történik-e *A regény elméletében*? Mint esztétikában, talán igen, hiszen valóban elképzelhető olyan esztétika, amelynek egyetlen tartalmi kritériuma a formakövetelmények radikális végigvitele a műalkotásban. Ebben a tekintetben a *Don Quijote*, az *Education sentimentale*, vagy a *Karamazov testvérek* nem különbözik. Az ilyen esztétika a „majdnem”-ek gazdag háttérétől (amelyből kinőtt) teljesen elválasztva helyez a csúcscok metsző levegőjébe egy-egy remekművet. Ez a beállítottság Lukácstól nem állt távol. De *A regény elmé-*

¹⁵ Ugyanennek a gondolkodási alkatnak a következménye egy bizonyos relativizmus a tudhatóval kapcsolatban, amelyet ugyanakkor vallásos színezetű etikai abszolutizmus kompenzál. „Nos, legkésőbb 1914 nyarától Lukács számára a metafizika nem belátás (tudás), hanem döntés és választás kérdése. A rendszerek végső alapjukra nézve relatívak, ezzel viszont nyilvánvaló, írja 1914 júniusában Gustav Radbruchnak, »a metafizikai döntés abszolút szükségyszerűsége is” – írja Hévizi. I.m. 1185. A különböző, ismeretelméletileg egyenértékű rendszerek közötti dialógust éppen az abszolút szükségyszerű metafizikai választás teszi lehetetlenné, hiszen különben *elfogadná* a kiterjesztett relativizmust, amely Lukács számára tűrhetetlen lenne. A Radbruch-levél kierkegaardizmusát egyébként kontrakározza egy későbbi levél Paul Ernsthez, éppen a regényelmélettel kapcsolatban: „Vaihinger elküldte nekem Nietzsche-könyvét – azzal a meggyőződéssel (ami feltehetőleg Öntől ered), hogy az én metafizikámnak is »fikciós« jellege van. Udvariasan el kell utasítanom (mert becsülöm V-t a maga területén), és egyidejűleg elküldöm neki a regény-cikket – az majd megóvja az illúzióktól.” Lukács György levele Paul Ernsthez 1917. január 6-án. in *Lukács György levelezése (1902–1917)*. Vál. és szerk. Fekete Éva és Karádi Éva. Budapest: Magvető, 1981. (A továbbiakban LGyLev.) 668.

¹⁶ Lukács György: „Esztétikai kultúra”, i.h. 433.

lete nem esztétika, hanem történetfilozófia, amelyben – hiába olvassuk őket egyenlő elismeréssel – minden egyes műnek (amely szinte mindig egyedül teljesíti ki a maga transzcendentalis formáját), a történetfilozófiai világ-óra egy-egy időpontja felel meg. Így az *Érzelmek iskolájának* az istentől elhagyott világ kiteljesedett, illúzióit vesztett immanenciája, Dosztojevszkij műveinek az új világ transzcendens ígérete. Az *Érzelmek...* a legtökéletesebb regény, Dosztojevszkij pedig már nem regényeket ír. (Ezért az ő tárgyalása már kívül is esik a regényelméleten, amely közismerten egy Dosztojevszkij-könyv bevezetőjének készült, s csak perspektívaként merül föl a könyv utolsó lapjain.) Nem látom, hogy az együttlítás, vagy a vagy-vagy formájában dialógusra léphetnének egymással; ezt megátolja monadikus totalitásuk, továbbá az, hogy mint „két egészen különböző végigelmenés”, túl közel, mint két történetfilozófiai hely betöltője, túl távol állnak egymáshoz, illetve egymástól. Antinómikusak, amennyiben két egymást kizáró perspektívát jelenítenek meg – az egyik a „pusztán létező” állandó és reménytelen időmúlása, a másik egy új világkorszakba való áttörése –, de nem konstruálnak koncepcionális ellentmondást, nem roppantják meg a gondolati építményt, hiszen „sem igenlő, sem tagadó értelemben” nem lehet egymáshoz közük. Flaubert ehhez a világhoz tartozik, Dosztojevszkij az új világhoz. A két világ, az idő dimenzióját is beleértve, más valóságfogalmat, más etikát és más formát igényel, de elválasztottságuk megátolja, hogy a koncepció aporetikussá váljon. A két különböző, szigorúan elválasztott helyet egyébként az *Esztétikai kultúra* már prefigurálja, hiszen az ott szereplő „régis esztéták legnagyobbika”, aki „még így beszélt: »L’homme n’est rien; l’oeuvre est tout«”, ám ott „még csak művészetről volt szó”, nem más, mint Flaubert, míg az írás „egyetlen lehetséges végakkordja”, az egész kultúrára vonatkoztatott reménybeli perspektívája Dosztojevszkij.¹⁷

Ez természetesen nem teszi kevésbé problematikus művé *A regény elméletét*, sőt, jelenlegi kérdésfőltevésem alapján éppen azt látom súlyos problémájának, hogy *nem* reflektálnak egymásra ezek a helyek.

Lukács egy ritkán idézett 1911-es alkalmi cikkében a kultúrának merőben más – nem pánttragikus, nem messianisztikus, hanem bölcs – meghatározását adta, mint ami az eddigi rekonstrukcióból következik. „A kultúra folytonosság, hagyomány, eltávolodás az »eredettől«; lényege: a formáknak, a már megformáltnak saját élete, színvonal, valami minimum, amelynek birtoklásába mintegy beleszületik az ember, amelynek elérése egészen bizonyosan nem probléma, és nem kíván semmiféle zsenialitást, hanem éppen azt a kultúrát feltételezi.”¹⁸ Ilyen kultúrát ebben az írásában csak egyet ismer: a franciát. „Még Görögországban is állandó újrakezdés és újra-megszűnés volt; a görögség túlságosan eredeti és az eredethez közelálló nép volt ahhoz, hogy a szép formáknak saját életet és önértéket tulajdonítson és engedjen; a görögöknél átéljük mindazoknak a formáknak keletkezését és elvirágzását, melyek a különféle formáknak a priori megfelelő és alapul szolgáló érzelmi és élményfokozatokon keresztülmennek: a görögség irodalomtörténete genetikus esztétika, művelődéstörténe-

¹⁷ I.m. 424, 437. Az idézet – „Az ember semmi, a mű minden!” – Flaubert egy George Sandhoz írott leveléből származik (1875. december 31.), s Nietzsche is jelentős összefüggésben idézi, amikor szembeállítja egymással az élet bőségéből származó teremtőerőt (Goethe) az élet gyűlöletéből származó dekadens teremtőerővel. V.ö. Nietzsche: „Nietzsche contra Wagner. Aktenstücke eines Psychologen”, in *Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe*. Hrg. v. Giorgio Colli u. Mazzino Montinari. München: Deutscher Taschenbuch Verlag; Berlin/New York: de Gruyter, 1980. 426.

¹⁸ Lukács György: „A gall veszély”, LGyIkM, 563.

te a történelem filozófiája. Ezért nem volt soha kultúrája a továbbépítés, a már meghódított soha többet el nem vesztese értelmében. Homérosz és Aiszkülosz, Pindarosz és Platón, Görögország minden nagy költője vagy filozófusa a semmiből teremtett világot, miként a Genézis istene; mindegyik kezdet, előtte a semmi, a sötétség, a vad vagy satnya barbárság káosza...”¹⁹ Megjelenik a görög és a német szellem a német Winckelmann-recepció kezdetei óta jól ismert analógiája, s egy másfél évvel későbbi alkalmi írásban ehhez hozzáteszi, hogy „Németország sohasem rendelkezett kultúrával abban az értelemben, ahogyan Franciaország vagy Anglia; kultúrája éppen a legjobb korszakokban a »láthatatlan egyház« volt: a filozófia és vallás világnézet-teremtő és mindent átható hatalma”.²⁰

Mármost megkockáztatom, hogy *A regény elmélete* is az itt leírt állandó újrakezdés és újra-megszűnés jegyében áll, a műalkotásoknak nincs autonóm önértéke, itt is átéljük mindazoknak a formáknak a keletkezését és elvirágzását, melyek a különféle formáknak a priori megfelelő és alapul szolgáló érzelmi és élményfokozatokon keresztülmennek. *A regény elmélete*nek irodalomtörténete genetikus esztétika, művelődéstörténete a történelem filozófiája. Semmi nem őrződik meg és hagyományozódik. Kultúra-fogalma a nem-kultúra fogalma, mert ez a kultúra zsenialitást kíván: csak azok a radikális művészi „végigelmenések” szavatolják, amelyek életvonatkozásának luciferikus problematikusságára, a hamis megváltás ígéretére fiatalkori „fejlődésének” egy másik etapjában maga mutatott rá a legélesebben.

A regény elmélete mélyen problematikus mű, de nem abban az értelemben, hogy önellentmondást tartalmazna. Van azonban egy majdhogynem jelentéktelen, egyetlen apró részletre vonatkozó tartalmi ellentmondás benne, amelyet csak azért hozok föl, mert abban bírom, hogy kibontható belőle a fiatal Lukács vakfoltja, nevezetesen az, hogy nem reflektál arra: mennyiben tartozik hozzá ahhoz a kultúrához, amelyet oly radikálisan elutasít.

Lukács a regényformát tipologizálva a *Don Quijoté*hoz köti az elvont idealizmus formáját. Mint tudjuk, Lukács tipológiája nem szinkrón lehetőségeket mutat be, hanem a történetfilozófiai világra állásának megfelelő diakrón modusokat. A regény kezdetei a polgári világgállapot kezdetei, Isten kezdi elhagyni a világot, megszűnik az eposzi hősök Isten által való vezetettsége. A lélek – még érintetlen transzcendens eszményeinek megfelelően – szűkebbé válik, mint a külvilág, a tettek világa, amelyben a hős nem találja meg benső valóságának visszfényt, s idegenné válik a valóságban. Ám ez még nem készletű visszavonulásra, sőt, éppenséggel hajszolja a kalandokat, amelyekben kételyektől menten mintegy rá akarja kényszeríteni eszményeit a valóságra. Ebből a tiszta aktivitásból következik a cselekmény fenséges intenzitása és groteszksége. Lukács kimutatja, hogy a bensőség és a kaland között a *Don Quijoté*ban létrejött páratlan egyensúly megbomlása milyen irányokba vezet: az absztrakt eszmény elvesztése a triviális kalandregényhez, a világ ellenállásának fokozódása a hős egyéni patológiájához (Michael Kolhaas), a világgal megbékélő hősökkel a groteszkség magasztosságának kiüresedése humorisztikus lapossághoz.²¹

Mindennek nem kell belemennem a részleteibe, még ha a Dickensszel szemben elkövetett igazságtalanság föl is forralja a véretem, mert ellentmondásmentesen illeszkedik az elmélet-

¹⁹ Uo.

²⁰ Lukács György: „Válasz a L'Effort libre körkérdésére”, LGyIkm, 591.

²¹ Van még egy fontos irány, amely azonban már kívül esik *A regény elmélete* keretein. Hévizi Ottó meggyőzően utal arra, hogy az elvont idealizmus démoniája Lukács szerint Dosztojevszkijnél értelmet nyer. V.ö. „Kísértethistóriák”, i.h. 1196.

be. Van azonban egy író, Laurence Sterne, akit az irodalomtörténeti hagyomány és saját ön-értelmezése is a cervantesi hagyományba állít, és Lukács is az elvont idealista típus példaként említi. Méghozzá kétszer, és a két értékelés ellentmond egymásnak.

„[A] nagyepika szubjektivitásának paradoxona, »dobj el, hogy nyerj« [wirf weg, damit du gewinnst²²] elve: minden alkotó szubjektivitás líráivá válik, és csupán az részesülhet kegyelemben: az egész kinyilatkoztatásában, amelyik alázatosan a világ tiszta felfogószervévé változik át. ...ezt az ugrást tette meg Cervantes, aki, miközben ő maga elnémult, megszólaltatta *Don Quijote* világhumorát, míg Sterne és Jean Paul pompásan harsány hangja csupán a világ egy szubjektív és korlátozott, szűk és önkényes töredékének merőben szubjektív tükrözése maradt.”²³ Itt tehát Lukács – ha nem is az írók személyes erőtlenségéből, hanem teoretikus szükségyszerűségéből – problematikusnak ítéli Sterne (és Jean Paul) produkcióját. Később azonban – ha föltételesen is – ellentétesen ítél: „Cervantes (és esetleg követői közül Sterne) éppenséggel csak a fennköltségnek és a humornak, a lélek beszűkülésének és a transzcendenciával való kapcsolatnak az egysége révén hozhatta létre az immanenciát.”²⁴

Mondom, önmagában ennek nem volna nagy jelentősége. De mindenesetre figyelemre méltó, hogy az 1914-15-ben keletkezett műbe itt beszűrődik Lukács „esszékorszakának” ket-tős ítélete Sterne-ről, amelynek – néhány más írásához hasonlóan – dialógusformát adott. Ez az 1910-es *A lélek és a formák* című kötet *Beszélgetés Laurence Sterne-ről* című záró-írása.

Az esszékorszak még nem történetfilozófiai tanúságtételt lát a formákban, melyeknek sorra eljön és elmúlik az ideje, hanem sorsviszonyokat, az élet világnézeti-etikai megalapozású megformálásának (illetve megformálhatatlanságának) aktuális lehetőségeit. A Sterne-esszé esetében ez a vitaformát ölti két filozopter, Vince és Máté között.

Ez az esszé Lukács baráti körében nem aratott egyértelmű sikert. Margarete von Bendemann értetlenül állt szemben a harmadik szereplő, a nevet sem kapott lány funkciójával,²⁵ akinek passzív és kissé sznobisztikus beállítása nem mentes az értelmiségi nővel szembeni előítéletektől. Popper Leó, aki valóban ironikus szellem volt, egy bizarr-obszcén levélben arról ír, hogy nem érzi igazán intenzívnek a dialógus erotikus feszültségét,²⁶ s a Storm-esszével összehasonlítva gúnyosan mondja, hogy „[a] Sterne sokkal brilliánsabb, okosabb, zsidóbb (a világ minden Vince, Máté keresztelője sem kereszteli helyre ezt a két Drehkopfot), de ezt jobban szeretem...”²⁷

²² „Wirf weg, damit du nicht verlierst” – Hebbel írja ezt *Rubin* című mesejátékában. Így is feltűnik: „Wirf weg um zu besitzen.” A fordítást („ejts el, hogy nyerj”) javítottam. Meglepő módon éppen a fiatal Lukács figyelmeztet a különbségre: „Hiszen csak kell különbséget tenni tudni a játék és a gyengeség, az eldobás és az elejtés között”. *„Beszélgetés Laurence Sterne-ről”, LGyIkm, 365.*

²³ Lukács György: „A regény elmélete”, i.h. 513.

²⁴ I.m. 555.

²⁵ Vö. 1912. január 25-i levelét, LGyLev 459.

²⁶ „Mert teljes véres jogosultsága a [lány] ottlétének csak akkor volna, ha tényleg mindegyik beszédnek a veleje egy lövési pro domo volna; akkor volna a dolog igazán pokoli, ha esetről esetre (von Phall zu Phall) bebizonyulna, hogy minden – akár konstruktív, akár eruptív művészetnek – »ott« keresendő a centruma, és ha ketten a végén csak úgy a beszéd nevében lőnének, ahogy előbb hárman a lövés nevében beszéltek.” Popper Leó levele Lukács Györgyhez, 1909. október 26-án. LGYLev 160. A lövés természetesen a nemi közösülés bizalmas szleng-kifejezése.

²⁷ I.m. 161.

Ahogy én is. Lukács itt kivételesen kilép a tiszta gondolat szférájából, amennyiben színpadi jelenetet alkot, amelyben a vita Sterne megítéléséről folyik, de tétje, amely a szerző rendezői utasításait imitáló zárójeles megjegyzésekből, majd a jelenet befejezéséből világlik ki, a lány meghódítása.

Nem rekapitulálom a valóban briliáns intellektuális vitát.²⁸ Elég annyi, hogy Vince a benne gazdagon, pazarlón és telten áradó élet, szubjektivitás, az „új, sohasem ismétlődő valóságok” a „szuverén játék”, a „játék mint életszimbólum”, és mindennek élvezete nevében mond igent Sterne művére, Máté viszont az inorganikus, megkomponálatlan, zavaros hömpölygést kárhoztatja, a kaotikus rendszertelenséget, a formátlanságot. S ahogy közeledik a vita a csúcspontja felé, annál világosabb, hogy az élet és a lélek vitájáról van szó. Az életről, ezúttal nem konvencionális, hanem gazdag és csábító voltában: „[A]z élet csak út; mit tudjuk, hová vezet, és mit tudunk miértjeiről? De az út maga az érték, az út szép és jó és gazdagságokat hozó, és ujjongó örömmel kell fogadnunk minden kanyargását, és mindegy, hogy honnan indult el, és mindegy, hogy miért.”²⁹ S ezzel ellentétben a lélekről: „Az igazi gazdagság az értékelni-tudásban van csak, és igazi erő csak a kiválasztás erejében; az epizodikus hangulatoktól függetlenné vált részében a léleknek: az etikában. Az élet számára fix pontokat kitűzni tudásban, mely szuverén erővel különbségeket teremt a dolgok között és rangok skáláját, mely magából a lélekből célt vetít ki annak útjai számára, és külsővé és így szilárdá és megformálttá teszi annak legbenső tartalmát. Az etika vagy – mert művészetéről beszélünk itt – a forma, minden pillanathoz és hangulathoz képest, az énen kívül való ideál.”³⁰ Vince azonnal rávágja, hogy ez Gregers Werle – Ibsen *Vadkacsájának* ideális követelésekkel előálló és maga körül ezzel mindent tönkretévő hőséne – világfelfogása, Máté pedig büszkén vállalja ezt.

A vitában Máté képviseli Lukács más írásaiból is ismert eszméit. Vince pedig talán azt, amit elfojtott. Retorikus ereje és a vitapartnerrel való egyenrangúsága abból származik, hogy ezek az elfojtott tartalmak itt az egyik fél szájából kiadhatnának. De a vita mégsem marad eldöntetlen: „Vince is személyesnek érzi a beszéd végét...”, mint Máté világnézetének kifejezését; de erősen érzi a súlyát, és egy a magáénál nagyobb erőt érez benne, és lehetetlennek tartja, hogy a lány ne ugyanezt érezze itt.”³¹ Az intellektuális vita Máté javára dőlt el, de az élet harca Vince meglepetésére az ő javára. Mikor megérti ezt, és Máté távoztával megcsókolja a lányt, akkor az „átszellemült arccal fejezi ki megkönnyebbülését, hogy végre megtörtént az, amihez olyan felesleges előkészület volt ez a hosszú vita, és ő is megcsókolja Vincét”.³²

S ezzel elérkeztünk a válaszhoz a föltett kérdésre. Lukács döcögő iróniájánál ugyanis mélyebben ironikus az, hogy amihez itt eljut az élet és a lélek szembeállításának kettős perspektívájával, az kora esztétikai kultúrájának, a Nietzsche-féle *décadence*-nak egyik vezérmotívuma: a művész (vagy itt a filozófus, az esszéista) nem életre való volta, valóság és művészet, élet és irodalom egymástól való idegensége, amit Baudelaire-től Bourget-től, Huysmanstól, Ibsentől, Nordautól, vagy – ha másból nem – Thomas Mann *Tonio Krögeréből* mindannyian ismerünk.

²⁸ Kiválóan megtette ezt Hévizi Ottó: „A »kétségbeesés etikája« és a Sterne-ügy”, in Hévizi: *Alaptalanul. Gondolatformák a századfordulón*. Budapest: T-Twins, Lukács Archívum, 1994. 93–121.

²⁹ Lukács György: „Beszélgetés Laurence Sterne-ről”, LGyIkm, 379.

³⁰ I.m. 381.

³¹ I.m. 382.

³² I.m. 384.

MISKOLCZY AMBRUS

Mircea Eliade nyilvános rejtőzködése

A rejtőzködés és a magamutogatás dialektikája jellemzi Mircea Eliadét, és éppen ez a dialektika ingerel támadásra, leleplezésre, majd pedig apológiára. E polémiák irodalma hatalmas, áttekinthető, de – egy ponton túl – minek? Legfeljebb azért, hogy megmosolyogjuk. És talán azért, hogy Eliadét is némileg megsajnáljuk, hogy olykor szánalmas hazudozásra kényszerítette a Történelem. Eliadét mint vasgárdista publicistát és aktivistát 1938 júliusában letartóztatták. 1938 októberének végén – miután a csíkszeredai börtönben tüdőbeteg lett és vért köpött – megtagadta a mozgalmat, aláírta a deszolidarizáló nyilatkozatot. Emlékirataiban azt hazudta, nem írta alá, mert „nem tekintettem magam »politikusnak« [om politic=homo politicus],” sőt, mivel nem is hitt Codreanu – a Kapitány – csillagában, abszurd lett volna aláírnia.¹ Valójában, aláírta,² de úgy látszik, szégyellte, hiszen ez legionárius szemmel árulás. Ugyanakkor Codreanút nem tagadta meg, legionárius múltját sem teljesen. A nyilvánosság előtt sem, transzfigurálta. Példa erre *Iphigénia* című drámája, és benne a korábbi legionárius cikkéből szó szerint átvett fordulatok.³ 1939 végén írta, és 1941 februárjában mutatták be. Az önfeláldozás drámája. Jól jött az immár legionáriusokat üldöző Antonescu-féle rendszernek is, mert háborúra készült mindenki. Most már a hatalomnak másodlagos jelentőségű lehetett, hogy a nézőknek Codreanu vagy más legionáriusok jutnak eszébe. Mert volt erre példa. „Eliade Codreanuról akar megemlékezni”⁴ – írta az a kritikus, aki nyíltan csak „abszurd mesterkéeltségnek” nyilvánította a darabot.⁵ Eliade viszont nem mesterkéltten emlékezett, amikor a következőket adta *Iphigénia* szájába: „Egy hős számára a dicsőség és a hősi halál az igazi élet. Míg a legtöbb ember utódjai révén él tovább, a hősök nagy tetteik emléke révén élnek.”⁶ Ezt tették a legionáriusok. De *Iphigénia* már Antonescu szája íze szerint beszélt, amikor úgy búcsúzott, hogy „lelke nagy háborúnak ad életet”.⁷ Ezt még az 1950-es években, a hidegháború elején ki lehetett így adni, de az 1971-es – szalonképesebb – változatából kihagyta a szerző, így 1982-ben a bukaresti nézőközönség az újradolgozott verziót élvezhette, és benne az áldozat mítoszát, annál is inkább, mert 1980 végén a bukaresti élelmiszerüzletek eléggé kiürültek, és beköszöntött a nélkülözés – az államadósság törlesztéséhez kellett az áldozat.

Eliade igazában megúsza az áldozatot, és nem is tagadta, hogy ez *felix culpa*jának: legionáriusi szereplésének köszönhető. 1940 áprilisában Londonba, majd 1941 februárjában Lisz-

¹ Mircea Eliade: *Memorii 1907–1960*. București, 1997. 347., 350.

² Mihaela Gligor: *Mircea Eliade. Anii tulburi: 1932–1938*. Buc. 2007. 188.

³ Alexandra Laignel-Lavastine: *Cioran, Eliade, Ionesco. L'oublié du fascisme*. Paris, 2002. 197.

⁴ Claudio Mutti: *Mircea Eliade, Legiunea și noua închișiție*. Buc. 2001. 102.

⁵ Petru Comarnescu: [inc.: Teatrul ...] *Revista Fundațiilor Regale*, 1941. 2. sz. 475.

⁶ Mircea Eliade: *Coloana nesfârșită*. Buc. 1996. 29.

⁷ Mircea Eliade: *Ifigenia. Manuscriptum*, 1974. 1. sz. [58.]

szabonba küldték ki diplomáciai szolgálatba, kulturális attasénak. Ha otthon marad, 1945 után már börtön várja – jobbik esetben. Legionárius kötődéseit persze csak azután vallhatta meg, hogy 1940 szeptemberében felállt a „nemzeti-legionárius állam”. Ekkor a követségi kollégák előtt büszkén vallotta, hogy „e mozgalom egyik irányító fénye” volt.⁸ Angol titkosszolgálati jelentés szerint ő volt „a legnácibb” a követségi dolgozók közül.⁹ Amikor aztán fordult a kocka otthon, a Légió újabb – 1941. januári – betiltása után, jobb helynek ígérkezett Lisszabon. Itt keserűen állapíthatta meg, hogy a legionáriusokon kívül a románok közül „szinte senki sem fogja fel, hogy mi vár ránk, ha az angol-oroszok győznek. Elfog a jövőtől való félelem, hiszen ha veszítünk, elveszünk, mint állam és mint nemzet”. Most már a legionáriusokat kérlelhetetlenül üldöző Antonescuhoz kellett hűnek lennie, de közben legionárius barátaival beszélgetve próbálta megtudni, mi történt. És rájött, törbe csalták őket, és mint valami nainvok bele is estek a csapdába. És nem hitte el a rágalmakat, melyek szerint előtte még meg is gazdagodtak volna.¹⁰ Közben vigyáznia kellett a szájára. 1942 nyarán például Mircea Vulcănescu államtitkárhelyettesével, C. Noicăval vitatkoztak a világ dolgairól. Ez utóbbi szemrehányást is tett a magas rangú barátnak, hogy fenntartások nélkül kiszolgálják az államot, tétlenül nézték Codreanu megölését, megszavazták a carlista alkotmányt. Eliade csak egyszer egyszer szólalt meg, „megvallván, hogy noha legionárius, belpolitikai fejleményről nem alkotok véleményt, amíg tart az Oroszországgal folyó háború”.¹¹ Erről a „nohá”-ról egy szemiotikus több oldalt írt, arra a következtetésre jutva, hogy Eliade „nohá”-ja csak udvariassági formula, azért minősítette magát így a beszélgetés során, mert nem akarta megsérteni barátját, Noicát, a naplójában többet nem tért vissza a Légióra.¹² Ez a magyarázat szemiotikai tréfa!? Mondhatott volna egy diplomata mást egy államtitkár előtt? Ha túlságosan kiáll a Légió mellett, visszahívják, s oda a magas fizetés. Viszont kockázatmentesen írhatott egy kis könyvet Salazar fasiszta mintaállamáról, ebben egyébként saját hazája politikusainak és közvéleményének is üzent. Bemutatta, miként kell a vallást és az államszervezést párosítani. Igazában saját szépirodalmi és tudományos tevékenysége kötötte le. Ebbe menekült a Történelem elől. Miután újraolvasta regényeit, meggyőződött saját írói nagyságáról.¹³ De szorongott; mivel az idők még zavarosak voltak, és már 1942 szeptemberében kísértette a latin-keresztény civilizáció összeomlásának és a proletárdiktatúra, pontosabban „a legaljasabb szláv elemek” diktatúrájának réme, félt, hogy az új világba, az elkövetkező „paradicsomi káoszba” nem tud betagozódni. Élete tragédiáját abban látta, hogy ő maga „klasszikus pogány”, aki keresztény akar lenni. De hiába. „Számomra a kozmikus ritmusok, a szimbólumok, a jelek, a mágia, az erotika jobban létezik és »közvetlenebbül«, mint a megváltás problémája”. Az értelmes halál gondolata foglalkoztatta, és két dolgot tartott jogosultnak: „a misztikát és az orgiát, a hitet a szentségben és a cinikus felbomlást a kéjben”. Ő inkább az alkotás misztikájába próbált belemetemelkedni. Közben nyomasztotta, hogy ritkán érzi „Isten jelenvalóságának szükségességét”, nem tud imádkozni, saját vallásos hivatását abban látta, hogy „a holtak hitt dolgok ta-

⁸ Dumitru G. Danielopol: *Jurnal londonez*. Iași, 1995. 387.

⁹ Laignel-Lavastine: *Cioran, Eliade, Ionesco*, 282.

¹⁰ Mircea Eliade: *Jurnalul porthugez. I*. Buc. 2006. 130., 132.

¹¹ Eliade: *Jurnalul porthugez. I*, 133.

¹² Sorin Alexandrescu: Cumpăna apelor. Eliade: *Jurnalul porthugez. I*, 19–23.

¹³ Eliade: *Jurnalul porthugez. I*, 100.

pasztalati érvényességét” tárja fel,¹⁴ más szóval a szentet a profánban. Számára „egy spirálban, vagy »életfában« ugyanannyi a szentség, mint egy ikonban”.¹⁵ Ez már eltávolodás a Légió vallásosságától, annak megtagadása nélkül. Viszont – Carl Christian Bry kifejezésével élve – titkos vallás¹⁶ – tudományos köntösben. A gnosztikus hagyományba illeszkedik. „Fő foglalatosságom – írja naplójában – éppen a megváltás a történelemtől; a szimbólum, a mítosz, a rítus – az archetípusok.” Ugyanakkor itt a történelemben „kell visszaszerezni az ember kozmikus öntudatát”.¹⁷ „Ha a rítus olykor az emberiség feladását követeli meg, ezt csak azért teszi, hogy az ember az abszolút valósággal szolidarizáljon.” A kereszténység ezzel szemben önfeladás.¹⁸ Ez az életszemlélet vallástudományának magja. Felesége közben – 1944 novemberében – rákban meghalt. Eliade újra elővette az evangéliumokat. És miközben fájdalomról adott számot magának, úgy érezte, felesége „bűneim miatt és az ő üdvözülése miatt vétetett el. Isten akarta őt elvenni, hogy engem új életbe vessen, amelyről még nem tudok semmit”.¹⁹ Felesége – Nina Mareş – iránti szerelme és legionarizmusa egységet alkotnak, ugyanis az asszony odaadó legionárius volt.²⁰ Az új élet Párizsban kezdődött, majd 1956-tól Chicagóban folytatódott. 1945 októberében Ionescóval, aki őt legionárius múltja miatt nem is akarta látni, csak megvitatták, mi történt. Ezután Eliade naplójának arról vallott, hogy a „problémát egyszer s mindenkorra meg kell haladni. Codreanu és a főnökök halála után a Gárda már sztrigójá vált”. Más szóval vámpírrá, és a vámpír visszajár kísértetni az élőket. Eliade szerint a Gárda „nem nyugszik sem a sírban, sem a történelemben”. Márpedig „ezeket a dolgokat fel kell számolni, azaz integrálni”. A pszichiátria módszerét ajánlotta Eliade, a trauma feldolgozását, „a Gárda traumáit, pusztításait, bűneit, extázisait integrálnunk kell, és lépünk tovább. Nem olyan folyamatról van szó, amelyet le kell zárni, hanem az akarat és a megértés alkotó aktusáról”.²¹ De hogyan is sikerült ez az integráció?

Eliade 1950-ben nősült meg újra. Második felesége – Christinel Cotescu – nem szerette a Vaszgárdát, mindig dühbe jött, ha férje legionárius múltjáról beszéltek.²² A férfi ugyanis megesküdött feleségének, hogy nem volt vaszgárdista, és az asszony el is hitte.²³ Eliade nem tagadta meg önmagát, részt vett az antikommunista propagandában. Ugyanakkor elkezdte a múlt átírását. Úgy emlékezett meg legionárius harcostársairól, Dragoş Protopopescuról és George Racoveanuról, mintha ezek nem is vettek volna részt a mozgalomban.²⁴ Nagy regényének – önmagára hasonlító – főhősét is úgy léptette fel, mint aki nem is kötődött a mozgalomhoz, és mégis felelősségre vonták. A regényt még Londonban akarta elkezdni, azzal a céllal, hogy

¹⁴ Eliade: *Jurnalul porthugez. I.*, 135–139.

¹⁵ Eliade: *Jurnalul porthugez. I.*, 139.

¹⁶ Carl Christian Bry: *Verkappte Religionen*. Stuttgart, 1924.

¹⁷ Eliade: *Jurnalul porthugez. I.*, 234.

¹⁸ Eliade: *Jurnalul porthugez. I.*, 244.

¹⁹ Eliade: *Jurnalul porthugez. I.*, 271.

²⁰ Marta Petreu: *De la Junimea la Noica*. Cluj-Napoca, 2011. 325.

²¹ Matei Călinescu: *Despre Ioan P. Culianu și Mircea Eliade*. Iași, 2002. 196–197.

²² Alexander E. Ronett: *Mircea Eliade. Mircea Eliade în conștiința contemporanilor săi din exil*. Szerk. Gabriel Stănescu. Norcross, 2002. 295.

²³ Petreu: *De la Junimea*, 383.

²⁴ Mircea Eliade: *Împotriva deznădejdi*. Buc. 1992. 50–51., 245–250.

népét regenerálja,²⁵ de aztán Párizsban írta meg, 1955-ben már meg is jelent franciául, és csak 1971-ben románul. Munka közben egyik legionárius barátjának megvallotta, hogy „egyszer majd eljön az idő, hogy a legionárius drámát belülről („*desde dentro*”) lássák, de nem ebben a regényben”.²⁶ A mű címe franciául majd az angol fordításban: „Tilos erdő”, románul: „Szent Iván éj”. Irodalmi remekművének tartotta.²⁷ Az irodalomkritika már nem ilyen lelkes. Társadalmi realizmus és ezoterikus romantika keveredik benne, tele obskúrus furcsaságokkal.²⁸ A Vasgárda jelen van – átstilizálva. Vasgárdista barátai is felismerhetők – bár őket is átstilizálta. A prototípusok azonosítása amolyan irodalmár szórakozás.²⁹ De jellemző, az azonosítók csak egy valakit felejtettek el azonosítani, igaz, ez a valaki csak mitikus ködben úszó figura, de ő szervezi az antikommunista ellenállást. Ez a regényben Pantelimon. A kommunista pribéknak Ștefan Biriș így vall róla: „Magas férfi, szép, fekete, égő szemekkel. Mintha nem volna kora. Mintha nem közölünk való volna. Azt mondják, a hegyről jött. Ha az ember közeledik hozzá, megérti, már késő. Nem tud az ember neki ellenállni, az övé lesz. Valamennyiünkkel ez történt: akik egyszer találkoztak vele, nem tudtak többé elválni tőle. Valamennyiünket Párizsba visz...”³⁰ Ennek a valóságbeli alteregója maga Codreanu. Pantelimon karizmájának leírása Codreanuéra illik. A róla valló hős neve – Ștefan Biriș – sokatmondó, mert a valóságban, a véres valóságban Victor Biriș adta ki a parancsot a Jilaván bebörtönzött magas tisztségviselők legyilkolására. Ștefan Biriș éppen Cioran alteregója, a filozófusé, aki a jilavai gyilkosságok után néhány nappal a rádióban Codreanút magasztalta. Aztán visszament Párizsba. És azért kapott e regényben egy fricskát. Biriș, a regényhős úgy kerekedett kommunista vallatója fölé, hogy elénekelt *A bárányka (Miorița)* című népballadát, amelyet Cioran egyébként – fatalizmusra ösztönző – nemzeti átoknak tartott. *A Miorița*t énekelő hősi epizód ihletője Mircea Vulcănescu,³¹ akinek a népballadáról való nézeteit Cioran gunyorosan bírálta. Eliade viszont valóságos néphimnusszá akarta tenni a balladát. Kvázi-ördögűző szereppel ruházta fel. Ellensúlyozta a „történelem terrorját”, azt, hogy a nagyhatalmak nyomását ugyan nem tudják elhárítani a kisépek, de lelkiileg, lélekben ellensúlyozni tudják – a szentség felismerésével. Értelmet adnak az értelmetlennek.³² A regényhős ezt tette. Ellenpontja ez a regénybeli jelenet annak, ahogy Eliadénak a királyi diktatúra által ítélet nélkül kivégzett gárdista barátja, Mihail Polihroniade, aki – egyébként kárhoztatta az ortodox ceremóniákat és formákat, inkább a nyers hatalomátvitel híve volt – a kivégzőosztag előtt mosolyogva cigarettára gyújtott.³³ Eliade számára a bátorság megtestesítője a gárdista volt és maradt. Csofaldattal idézte fel a Spanyolországban elesett Ion Moța szavait: „Aki meg tud halni, sohasem lesz rab”, és „Hamvaid a legerősebb dinamit.”³⁴ „Bátor vagy, mint egy legionárius” – dicsérte

²⁵ Țurcanu: *Mircea Eliade*, 391.

²⁶ Eliade: *Europa*, I. 451.

²⁷ Mircea Eliade: *Europa, Asia, America... II.* Buc. 2004. 243.

²⁸ Nicolae Manolescu: *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură.* București, 2008. 862.

²⁹ Ion Vartic: *Noaptea de Sânziene. Dicționar analitic de opere literare românești. III.* Szerk. Ion Pop. Cluj-Napoca, 2001. 136–139.

³⁰ Mircea Eliade: *Noaptea de Sânziene. II.* Buc. 1991. 334.

³¹ <http://www.fgmanu.ro/permanente.php#p885> (2012. 07. 01.)

³² Miskolczy Ambrus: Mircea Eliade „Néphimnusz”-a. *Holmi*, 2011. 1. sz. 50–74.

³³ Eliade: *Memorii*, 350.

³⁴ Țurcanu: *Mircea Eliade*, 314.

D. Țepeneagot, a disszidens író, amikor ez a '70-es években oly bátran dacolt a hatóságokkal, amíg annak rendje s módja szerint ki nem tették az országból.³⁵ Eliadét a múltért való felelősségvállalás helyett a történelemből való kilépés technikája foglalkoztatta, a jelenben pedig az antikommunista ellenállásé. A nagy regény is erről szól.

A főhősnek, aki Eliade alteregója, bár ezt tagadta,³⁶ Ștefan Vizirunak két szerelme van; felesége meghal, másik szerelmével autóbalesetet szenved, és Szent Iván éjén – június 24-én – megnyílik az ég. A halál tehát újjászületés. Mert mint Eliade egyik dedikációjában írta: regénye „jelenkori történelembe rejtett mitológia”.³⁷ (Egyébként 1927. június 24-én alakult meg a Vasgárda, és ez is találgatásra adott alkalmat.³⁸) Az még egyértelműbb, hogy Eliade az 1940 november 9–10-i éjszakai földrengést áttette november 29–30. éjszakájára, 1938-ban ugyanis ekkor gyilkolták meg Codreanut 13 társával együtt.³⁹ Éntörténet-hamisítás és írói fikció határán helyezkedik el az, ahogy Viziru[Eliade] vétkesen bekeveredik a legionárius mozgalomba. És miután Csíkszeredára internálták, úgy viselkedett, mint maga Eliade az emlékirataiban, nem írta alá a deszolidarizálási nyilatkozatot, mondva, hogy nem politikus. Láttuk, Eliade aláírta, és aztán a miniszterelnöknek írt levelében úgy kért támogatást *Zalmoxis* című folyóiratára, mintha nem is lett volna legionárius.⁴⁰ „Ingatag legionárius” volt, kettős játékot kellett játszania, magával és a világgal. Ha teljességgel megtagadja a Vasgárdát, akkor a vasgárdisták csinálnak botrányt, ha bevallja, akkor, úgy érezte, kiadja magát,⁴¹ hiszen „szemek százai” lesnek rájuk – mint egy legionárius barátjának írta, akit óvott a szókimondástól, különben „élve temetik el”.⁴² Ezt a barátot – Vasile Posteuca – nem tudta meggyőzni, vitatkozott vele a történelemről, például arról is, hogy szerinte a román nép története szerencsétlenségek sora lenne. De a nézetkülönbség ellenére, a régi barát azt vallotta, hogy éppen Eliade írhatja „csodálatos könyvet a Kapitányról”.⁴³ Eliade inkább az ellenkezőjét tette, ha múltját firtatták, tagadott. Kétségtelen, a nagy legionárius regényt Mircea Eliade akarta megírni, de aztán önmentő korrajz és mitológia lett belőle. Igazában nem nagy regény, bár terjedelmes. A szerző volt nagy. Ma Romániában a legnagyobbobbnak tartott román. Külföldön a legnagyobb célpontja a leleplező-tisztázó indulatoknak.

Eliadét lelkes tanítványa, Călinanu akarta tisztázni a legionarizmus vádjá alól, aztán, amikor elolvasta egy-két írását, egyre jobban megdöbbent. Miután Eliade közbenjárásával hozzájutott Codreanu könyvéhez, kétségbeesett. További felvilágosításokat kért a Mestertől, aki 1978 januárjában kitért a hosszabb magyarázat elől, de leszögezte, hogy a Légión iránti rokonszenve közvetett volt, Nae Ionescun keresztül érvényesült, és gondolkodására, írásaira nem volt semmi hatása, csak ürügy volt arra, hogy 1944 és 1968 között szidalmazták. Egyébként Codreanuról „nem tudom, mit higgyek; biztos, hogy *becsületes* volt, és képes volt

³⁵ Dumitru Țepeneag: *Reîntoarcearea fiului la sînul mamei răătăcite*. Iași, 1993. 99.

³⁶ Eliade: *Memorii*, 350.

³⁷ Petreu: *De la Junimea*, 365.

³⁸ Matei Călinescu: *Despre Ioan P. Călinanu și Mircea Eliade*. Iași, 2002. 22.

³⁹ Petreu: *De la Junimea*, 372.

⁴⁰ Eliade: *Europa*, I. 140.

⁴¹ Petreu: *De la Junimea*, 373–374.

⁴² Eliade: *Europa*, II. 527.

⁴³ Vasile Posteuca: Semicentenarul Mișcării Legionare (1927–1977) <http://www.miscarea.net/posteuca2.htm> (2012-05-22)

felébresztteni egy egész nemzedéket, de nem lévén politikai érzéke, egész sor megtorlást provokált (II. Károly, Antonescu, kommunisták), amelyek lefejezték az általa »felébresztett« nemzedéket. Nem hiszem, hogy meg lehetne írni a legionárius mozgalom objektív történetét és C. Z. C. portréját. A kéznél lévő dokumentumok nem elégségesek. Sőt, »objektív« magatartás a szerző számára fatális lehet. Ma nem fogadják el csak az apológiákat (amelyeket a valamennyi nemzethez tartozó csekély számú fanatikus ír) vagy a kivégzéseket (amelyeket az európai és amerikai olvasók többsége számára készítenek). Buchenwald és Auschwitz után még a becsületes emberek sem engedhetik meg maguknak, hogy »objektívek« legyenek.”⁴⁴ Szóban is hasonlókat mondott, még megtoldva azzal, hogy Codreanu azért nem volt hajlandó semmiféle együttműködésre a politikai pártokkal, mert azokat korruptnak tekintette, és „majdnem misztikus beatitudóban élt”, mondván, hogy a nép és Isten akaratát teljesíti ki. Miután a Vasgárdát lefejezték, ez a szervezet a Gestapo engedelmes eszköze lett, amibe Codreanu nem ment volna bele soha. Ami antiszemitizmusát illeti, Culianu kérdésére, hogy a Kapitány antiszemitizmusa pályája vége felé csak gazdasági antiszemitizmus lett volna, Eliade válasza: A. C. Cuza volt a nagy antiszemita, a Liga képviselte az antiszemita örületet. Ez fertőzhette meg Codreanút, aki a vége felé már ésszerűbb lett, elutasította a náci rasszizmust, a kisebbségek asszimilációját helyezte kilátásba és megtiltotta a durva, felelőtlen antiszemita akciókban való részvételt.⁴⁵ Ez lenne tehát a Vasgárda „objektív” orális története. Emlékirataiban is némileg hasonlóképpen írt. Sőt, még erősebb bennük a Codreanu-apologetika. „Nem tudom, miként fogja a történelem megítélni Corneliu Codreanút.” Mert „számára a legionárius mozgalom nem politikai jelenség volt, hanem vallásos etikai lényegű jelenség. Gyakran hangsúlyozta, hogy nem érdekli a hatalom megszerzése, hanem az »új ember« megteremtése”. Tudta, mi készül ellene, menekülhetett volna, de „hitt az áldozat szükségszerűségében, úgy vélte, minden újabb üldözés csak megtisztítja és megerősíti a mozgalmat, hasonlóképpen, hitt saját sorsában és Mihály Arkangyal támogatásában”. És oly sok körlevélben [eddig ismeretlen!] kijelentette, hogy a legionáriusok akkor sem állnak ellen, ha megkínózzák őket. Előtte néhány sorral azt írta Eliade, hogy Codreanu meggyilkolása megerősítette abban, hogy „nemzedékünknek nincs politikai sorsa”, és ennek „valószínűleg Codreanu sem mondott volna ellent”. Tegyük hozzá, ezt halála után nem is tehette volna. Annál is inkább, mert utána, néhány sorral lentebb Eliade szerint „valószínűleg Codreanu és oly sok legionárius abban a meggyőződésben halt meg, hogy áldozatuk sietteti a mozgalom győzelmét”. Igaz, voltak olyanok, akik csak helytelen politikai taktikát követő áldozatot láttak, és még a hit sem vigasztalta őket, mint Polihroniadét, aki kivégzése előtt derűsen cigarettára gyújtott. Ő maga pedig csíkszeredai fogságában is arról győződött meg a legionáriusokkal való beszélgetései során, hogy „a legionárius mozgalom szerkezete és hivatása misztikus szektáé, nem politikai mozgalomé”. És ezért: „A modern kereszténység történetében ritkán fizettek több vérről a bűntölkért, az imákért és az Istenbe vetett vak hitért.” Annál nagyobb a felelőssége azoknak a legionárius vezetőknek, akik a november 30-i gyilkosságokkal megsemmisítették a korábbi véráldozatokat.⁴⁶ (November 27-én mészárolták le a jilavai börtönben a tisztségviselőket, 30-án pedig Nicolae Iorgát és Virgil Madgearut.)

⁴⁴ Ioan Petru Culianu: *Dialoguri întrerupte. Corespondență Mircea Eliade – Ioan Petru Culianu*. Szerk. Tereza Culianu-Petrescu, Dan Petrescu, Iași, 2004. 126-127.

⁴⁵ Ioan Petru Culianu: *Mircea Eliade*. Buc. 1995. 233.

⁴⁶ Eliade: *Memorii*, 349-353.

Nem csoda, hogy közben Culianu már érthetetlennek tartotta Eliade legionarizmusát, és bár úgy olvasta az Iphigéniát, mint „Codreanu meggyilkolásának transzparens allegóriáját”, fontosabbnak tartotta a *Manole mester* és *A bárányka* gondolatiságával való rokonságot.⁴⁷ „A nagy ember” című 1945-ös novella hőisében, Cucoaneşban viszont Codreanu ismert. Ezt ugyanis ellenségei Coconak nevezték, a parasztok pedig Cuconunak. A cselekmény a '30-as évek derekán játszódik, és szerfölött egyszerű: Cucoaneş mérnök hazajön, és elkezd nőni, visszavonul egyへgyre, majd kinövi az országot, nyom nélkül eltűnik. A Codreanu-allegória mellett szól az, hogy Cucoaneş úgy kezd beszélni, hogy senki sem érti, tehát szava pusztába kiáltott szó, mint a Megváltóé. Ezzel a magyarázattal szemben Eliade egyik apologétája viszont önéletrajzi allegóriaként értelmezte a novellát.⁴⁸ (Nyilván nem Eliade legionárius cikkeire gondolt, mert ezeknek volt hatása.) Culianu viszont keserűséggel nyugtázta naplójának, hogy mestere élete végéig hű maradt legionárius mitológiájához, sőt ez nemcsak szépirodalmi tevékenységét szőtte át, hanem belejátszott tudományos munkásságába is.⁴⁹ Még akkor is, ha Eliade fasiszta múltjának egyik feltérképezője úgy vélte, hogy totalitárius olvasási módra vall az, ha inkvizítorként legionárius mozzanatokot keresnek Eliade tudományos munkáiban.⁵⁰ Eliade egy életre hálás maradt – az egyetemi ifjúság oly nagy részét a Vasgárdának megnyerő – Nae Ionescunak. Igaz, először nem tudta eldönteni, hogy bohóc-e vagy zseni,⁵¹ végül ez utóbbi felé hajlott, mert vallástudományának kialakításához az ő útmutatása is kellett. Megerősítette a valóságos, mint szent, és a szent, mint egyetlen valóság, az abszolútum kultuszában. És egyedül Culianunak vallotta meg, ha Bukarestbe menne, a temetőben hozzátartozói sírja mellett Nae Ionescuét halmozná el virággal.⁵² Culianut viszont egy amerikai szórakozóhely mellékhelyiségében tarkón lötték, haláláról már könyvet is írtak, találgatva, hogy vasgárdisták, posztkommunista román titkosszolgálatok vagy ki tudja, kik voltak a tettesek. Mert az áldozatnak korábban állítólag jó szélsőjobboldali kapcsolatai voltak, aztán megtagadta a Vasgárdát, sőt Fagárdának csúfolta, és a posztkommunizmust sem kímélte...⁵³

Sokféle spekulációra ad alkalmat Eliade rejtőzködése, hiszen ahelyett, hogy megírta volna egy fasiszta vallomásait, egy fasiszta hazudozásait írta körül. Kódolt szövegeket produkált. Codreanu nagy perében rá hivatkozott, amikor a legionárius mozgalom politikai jellegét tagadta, az emlékező Eliade pedig saját magát mintha a Kapitányban, „A nagy ember”-ben jelenítette volna meg. Incselkedett üldözőivel, akiket őszinteségével lefegyverezhetett volna. Így viszont Saul Bellow egyik regényében gyilkosként szerkesztette ki, hiszen román származású vallástörténész professzor az a hőse, aki Amerikában zsidókkal barátkozott, korábban viszont legionáriusként a zsidók ellen uszított, a legionárius felkelés alkalmával részt vett a bukaresti vágóhídon rendezett zsidógyilkosságban.⁵⁴ Tudjuk, Eliade ekkor már nem tartóz-

⁴⁷ Andrei Oișteanu: Mircea Eliade între publicistica politică și opera științifică. <http://www.romania-culturala.ro/articol.php?cod=7471> (2013. 03. 06.)

⁴⁸ Matei Călinescu: *Despre Ioan P. Culianu și Mircea Eliade*. Iași, 2002. 72–74.

⁴⁹ Culianu: *Dialoguri*, 127–128.

⁵⁰ Norman Manea: Mircea Eliade et la Garde de fer. *Les Temps modernes*, 1992. 549. sz. 108.

⁵¹ Mircea Eliade: *Romanul adolescentului miop*. Buc. 1989. 251.

⁵² Culianu: *Dialoguri*, 227.

⁵³ Ted Anton: *Eros, magie și asasinarea profesorului Culianu*. București, 1997.

⁵⁴ Saul Bellow: *Ravelstein*. Bp., 2003.

kodott otthon. Méltán lehetett tehát felháborodni a párhuzam miatt.⁵⁵ Csakhogy Eliade orvosa, aki maga elkötelezett legionárius volt, Sima híve, Eliadéről úgy nyilatkozott, hogy páciense Simát sem kritizálta. (Valóban, Eliade emlékirataiban is csak az Antonescu–Sima kormányzat alatti legionárius terroristák bűneiről írt.) Az orvos szerint Eliade azt tartotta volna helyesnek, ha az 1937-es választások után a Vaszgárda is részt vállal a kormányzásban. Iorga meggyilkolását ugyan sötét foltnak tartotta, de az egykor általa is tisztelt történészben a király és szeretője gőgös szolgáját látta, sőt, szerinte jobb lett volna, ha rögtön a legionárius hatalomátvétel után törvényes ítélet nyomán felakasztják vagy megnyúzzák. Később már nem vett részt a mozgalomban, de meggyőződéses antikommunista maradt, és nem bízott a kommunizmus összeomlásában sem. Reménytelenül távozott.⁵⁶ Az orvos emlékezésén is fel lehetett habborodni.⁵⁷ Csakhogy ki tudja, miket mondott Eliade meghitt barátainak, és mit mondott orvosának? A pletyka útjai kiszámíthatatlanok. Eliadénak voltak heves kifakadásai. A legionáriusok Iorgát Codreanu halála miatt kárhoztatták, és lehet, Eliade mondott olyasmit, amit orvosa tovább stilizált, viszont 1948-ban cikkben kesergett a nagy történetíró halála fölött, elítélve azt, hogy a kommunisták munkáit bevonták, igyekeznek elfelejteni.⁵⁸ Egyébként időnként kegyetlen dolgok szaladtak ki a száján, például, amikor 1937-ben Gogu Rădulescu liberális diákvezetőt a vaszgárdisták megkínózták, mert ki akarták belőle csikarni, hogy mit tervez ellenük a kormány,⁵⁹ Eliade nemcsak helyeselte a verést, hanem hozzátette, hogy ő még a szemét is kivájta volna.⁶⁰ Aztán ki tudja, ki mit mondott Bellow-nak Eliadéről. És mit hallott arról, hogy Olaszországban miket írtak róla? (Az áldozat mítoszának kultusza miatt akadt, aki szerint – Eliade elemzéseiben – Manole mester a román nemzetet szimbolizálja, feláldozott felesége pedig a zsidóságot.⁶¹ Ezek után napvilágot látott a napisajtóban is a vélemény: Eliade átadta a román zsidókat az SS-nek.⁶²) Jellemző Eliade orvosának önfegyelmére, hogy Eliadéről szóló megemlékezésében az antiszemitizmusról szó sem esik. Viszont akadt, aki Eliade egész vallástudományából kiolvasta a fasiszta, antiszemita üzeneteket. A vád: Eliadét nem érdeklik az erkölcsi kérdések. Ennek megfelelően vetette el a zsidó–keresztény hagyományt. A szakrális jelenség, a szent időtlenségével szemben a történelem romlás, pontosabban a ciklikus, az örök visszatéréssel jellemezhető történelemmel szemben a lineáris történelem. Ez zsidó–keresztény találmány. Deszakralizálja az univerzumot, megsemmisíti a

⁵⁵ Saszet Ágnes: „A második bűnös”. Az újonnan fellángoló Eliade-ügy. <http://beszelo.c3.hu/02/0910/15saszet.htm> (2013. 03.07.)

⁵⁶ Ronett: Mircea Eliade. *Mircea Eliade în conștiința contemporanilor săi*, 295–296.

⁵⁷ Petreu: *De la Junimea*, 324.

⁵⁸ Mircea Eliade: *Împotriva deznădejdiei*. Buc. 1992. 26–28.

⁵⁹ A Vaszgárda legújabb cselekménye váltotta ki a román kormány újjáalakítását. *Magyarság*, 1937. febr. 25. 45. (Az eset miatt jó nagy botrány tört ki a parlamentben is. *Ideologie*, IV. 274–277.)

⁶⁰ Mihail Sebastian: *Jurnal 1935–1944*. Buc. 1996. 115.

⁶¹ Furio Jesi: *Cultura di destra*. <http://circoloeverhard.maxforum.org/2012/09/14/sintesi-cultura-di-destra-furio-jesi-versione-bozz/>; Monica Joita: „Cazul Eliade ne tulbura si ne intereseaza in mod direct pe toti”. Interviu cu Pietro Angelini. http://www.observatorcultural.ro/Cazul-Eliade-ne-tulbura-si-ne-intereseaza-in-mod-direct-pe-toti.-Interviu-cu-Pietro-ANGELINI*articleID_17897-articles_details.html (2013-03-13)

⁶² Claudio Mutti: Eliade e l'Olocausto. http://www.claudiomutti.com/index.php?url=6&imag=2&id_news=38; Claudio Mutti: *Inchiziția marxistă împotriva lui Mircea Eliade*. <http://razvan-codrescu.blogspot.ro/2012/09/antologia-punctelor-cardinale-xxii.html> (2013-03-13)

kozmikus vallásokhoz kapcsolódó életörömet. A modern ember életébe bevitte a szorongást. A náci koncentrációs táborok áldozatai az emberiség élcsapata, akiket a Történelem nevében vittek máglyára. Ugyanakkor ők, az áldozatok is felelősek, hiszen saját teremtményük: a Történelem áldozatai. A szakrálishoz, az eredethez való eliadei örök visszatérés az antiszemitizmus örök visszatérése. És a végén – sejteti Dubuisson – még az azték, a náci és a szovjet tömeggyilkos is *homo religiosus*nak minősül. Eliade „nyugtalanító posztulátuma” a következő: „minden emberi kulturális és civilizációs művet a múltban és a jövőben alá kellett és alá kell rendelni az őt transzcendentáló kozmikus imperatívusznak”. A megújuláshoz gyakran vérnek kell folynia és orgiára van szükség. Így állnak helyre a természetes hierarchiák. „A *homo religiosus* újpogánysága nem más, mint ennek a rejtett princípiumoknak és erőknak alávetett és általuk éltetett világnak a követelése”, emez erőkhöz kell mindennek igazodnia. Tehát: „A gondolkodás, az ész és az erény feleslegesek és csak áthághatatlan akadályokat jelenthetnek.”⁶³ Egy másik rekonstrukció szerint Eliade Istene visszahúzódott a világ teremtmése után, és magára hagyta az embereket. Az Istennel való misztikus egyesülés – az új Birodalomban – csak a zsidók, a választott nép feláldozásával valósul majd meg.⁶⁴ Ezek az ítéletek kemények. Így aztán van is mit mentetni. A leghitelesebb ítélet: Eliade hú akart maradni barátaihoz és ahhoz, amit a Gárda pozitívumának tartott, egykori antiszemitizmusát visszaszorította, elfojtotta, nem nyilatkozott róla és nem is vallotta meg.⁶⁵ Ki tudja, milyen egzisztenciális meg-gondolások játszottak közre? És aligha csak azok. Életművének érvényessége forgott kockán. A Vaszgárda, a legionárius vallásosság számára kortárs vallásos tapasztalat volt, beépült tudományába; tudománya pedig a mozgalomba. Ha tudományát nem akarja kompromittálni, akkor múltját sem tagadhatja meg, nem vallhatja be, mert akkor a mozgalommal együtt ítélik el. Viszont, úgy tűnik, bízott abban, hogy az utókor, a történelem majd másként íté, másként ítéli meg a mozgalmat. És olyasmiket mondott, amivel erre a változásra készülve, ennek a majdani utókornak szólt, ezzel viszont megint alkalmat adott arra, hogy tudományának emberi és tudományos hitelét megkérdőjelezzék. „A labirintus próbája” című interjúkötetében önfeledt tudatossággal így szólta el magát: „Az aztékok számára az emberi áldozatnak az volt az értelme, hogy az emberi áldozatok vére a napistent és általában az isteneket táplálja. Az SS számára emberek millióinak megsemmisítése a lágerben szintén értelemmel bírt, ugyancsak eszkatológikus jellegűvel. Azt hitte, hogy a jót képviseli a rossz ellenében. Akár a japán pilóta. [...] Az aztékok azt hitték a napistent segítik, a nácik és az oroszok azt hitték, a történelmet valósítják meg.”⁶⁶ Eliade számára ez a manicheizmus jelenléte és megnyilvánulása, tehát annak a gnosztikus szemléletnek, amely mindent a Jó és a Rossz harcára egyszerűsít. Tudomásul vette, hogy a történelmet milyen mélyen áthatja a manicheizmus. Az nem mindig zavarta, hogy milyen ocsmányul. Megmagyarázta, ugyanakkor kereste az önüdvözítés technikáit, ahogy gnosztikushoz illik.

⁶³ Daniel Dubuisson: *Mythologie du XXe siècle*. Lille, 1993. 288–289. (Erről a könyvről a recenzióm: Eliade és a modern mitológiák. *Buksz*, 1996. 1. sz. 32–37. = <http://www.c3.hu/scripta/books/96/01/04misk.htm>)

⁶⁴ Gianluca Nesi: Mircea Eliade e la mitologia nazista del sacrificio ebraico. *Rivista di filosofia*, 1998. 2. sz. 303–304.

⁶⁵ Florin Ţurcanu: *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei*. Buc. 2003. 598.

⁶⁶ Mircea Eliade: *L'épreuve du labyrinthe*. Paris, 1983. 146.

KOLOZSI ORSOLYA

Lejtmenet

KERÉKGYÁRTÓ ISTVÁN: RÜKVERC

Kalligram Könyvkiadó
Pozsony, 2012
182 oldal, 2500 Ft

”

Korábbi regényének világát teljesen maga mögött hagyva, Kerékgyártó István ezúttal nem az Osztrák–Magyar Monarchia egykori helyszíneire kalauzol el, hanem a közelmúlt Magyarországon helyezi el *Rükverc* című szövegének eseményeit. Bár ez az időszak sokak számára ismerős, személyesen is megélt tapasztalat lehet, mégis (vagy talán éppen ezért) rendkívül érdekes, és irodalomtörténeti szempontból is fontos, hiszen ezzel az időszakkal viszonylag kevés kortárs regény foglalkozik.

Bár a szöveg korrajzként is olvasható, elsődleges célja nem egy korszak, hanem egy személy élettörténetének bemutatása. Csakúgy, mint korábbi regényében, itt is egyetlen hősré fókuszál, akinek életútját igyekszik végigkövetni. Vidra Zsolt nevű főhőst halálától születéséig kíséri nyomon, egy egyszerű, ugyanakkor bravúrosan kivitelezett szerkezetben. Erre a kronologikus, az időrendiséget mindvégig megtartó, csak éppen visszafelé haladó struktúrára utal már a cím is. A történet kétezer-tizenegy december huszonhetedikén indul, a későbbi főhőst, kinek személyazonossága ekkor még nem tisztázott, meztelenül, kihűlve találják meg egy második kerületi parkban. Itt kiderül az is, hogy a Sánta, azaz Vidra hajléktalan alkoholistaként végzi be életét, majd elindulunk visszafelé, egészen az ötvenes évekig, hogy megpróbáljuk megérteni mely történések vezettek, vezethettek idáig. Olyan ez, mint egy fejlődésregény, negatív előjelű fejlődéssel, hiszen egy valamikor nagy jövőre szánt csecsemő végül totális kudarcba fulladt élet végén, méltatlan körülmények között hal meg. Ráadásul szerkesztésmódja meg is fordítja a hagyományos fejlődésregények időrendjét, struktúrája inkább az ókori görög drámák analitikus szerkesztésmódjára emlékeztet, ahol a végkifejlethez vezető okok csak később, már a végkifejlet ismertetése után derülnek ki. Az olvasó tehát nyomoz, arra keresi a választ, milyen hatások, élmények, előzmények szükségesek ahhoz, hogy egy ember élete ennyire rossz irányt vegyen. Ezekből bőven kapunk ízelítőt, szinte

minden fejezet egy-egy kis kudarc története, ráadásul úgy olvassuk ezeket, hogy tudatában vagyunk, hova vezetnek majd. A gyerekkori kudarcok még többnyire a szülőkön múlnak, de a felnőttkoriak már Vidra saját döntéseinek eredményei. Egy olyan személyiség döntéseinek következményei, aki már nagyon fiatalon megismerte, megszokta a kudarcot és voltaképpen nem is képes másra, mint elhibázni egy-egy helyzetet, lehetőséget. Tanult tehetetlensége és a balszerencse egyaránt közrejátszanak abban, hogy élete finoman szólva sem nevezhető sikertörténetnek. Másnak szánt szerelme, a börtönből éppen csak hazajáró, majd idős korára teljesen demenssé váló apja, felesége, aki megcsalja, „barátja”, aki a rendszerváltás idejének nagy üzleteleiben átveri, lánya, aki magára hagyja mind-mind fontos figurái ennek az élet-pályának.

A visszafelé haladó időrendiség mellett szót kell még ejteni a szerkesztésmód egy másik érdekességéről is, mely a struktúra mellett műfaji kérdéseket is felvet. A *Rückverc* ugyanis prózaként definiálja önmagát, alcímként szereplő műfaj-meghatározása is ez. A szöveg tizen-nyolc, rövid kis címmel ellátott novellát tartalmaz, melyek nem szorulnak egymás segítségé-
re, mindegyik megteremti a maga világát, önállóan is koherenssé, értelmessé válik (ezért fordulnak elő helyenként ismétlések, például mikor Vidra édesanyjáról, vidékre költözésének okairól olvasunk). Ugyanakkor azonban a főhős személye, valamint az időrend is nagyon erősen összeköti ezeket az írásokat, melyek így, ha nem is regénnyé, de novellafüzérré min-
denképpen összeállnak.

Szintén az egyes „fejezetek” közti koherenciát erősíti az egyes szám harmadik személy-
ben tudósító, objektív elbeszélő, aki Vidra történeteit előadja. A szenvtelen hang még a leg-
megrázóbb események, beszélgetések során sem változik, kívülállása mindvégig megmarad. A szöveg nyelve ezzel a narrátori hozzáállással szoros összefüggésben igen letisztult, szikár, irodalmi allűröktől és sallangoktól mentes, és kíméletlenül pontos. A teljes szöveg legna-
gyobb hányadát kitevő párbeszédek rövidek, egyszerűek, a beszélt nyelv fordulatait használ-
ják, ezek a minimalista dialógusok kiválóan tükrözik a beszélők lelki, érzelmi, sok esetben ér-
telmi retardáltságát. A szöveg elbeszélésmódja és nyelvhasználata jól illeszkedik az ábrázolt
világhoz, a beszédmód és az elbeszélés tartalma között tökéletes az összhang. Ez a komor és
könyörtelen világ, a szűk lakások, hónapos szobák, füstös kocsmák, hajléktalanszállók hangu-
lata a testek bűze, a kilátástalanság fojtogató atmoszférája szinte érezhetően és kézzelfogha-
tóan jelenik meg az olvasó előtt.

A *Rückverc* főhőse Vidra, és az ő sorsán keresztül bemutatott, többnyire csak egy-egy pil-
lanatra felvillantott szereplők nagy része is a társadalom kitzasztottjai közül kerül ki, olyan
emberek ők, akik teljesen a perifériára szorultak, nem csak anyagi, hanem morális értele-
ben is. A kötet egyik legmegrázóbb írásában (*Száraz táp*) például egy újjgazdag kutyatulajdo-
nos a Sántán teszteli, hogy a kutyáinak szánt táp ehető-e még. A férfi megetet Vidrával egy
nagy adagot a tápból, amitől az másnapra rosszul lesz, a kísérlet eredményeképpen a kutyák
nem ehetnek az ételből, a szörnyű állapotban lévő Vidra pedig mehet, amerre lát. Elképesztő,
ugyanakkor rendkívül hitelesen megrajzolt és épp ezért teljesen hihető megaláztatásában
ráadásul önként vállal szerepet, hiszen nem kényszerítik semmire, látszólag magától teszi,
amit tesz. Önszántából, hiszen tudomásul vette szinte már az állatok mögé szorult helyét a
társadalomban, és ezt már nem is utasítja el, ekkorra már nincs benne tartás, megtöretett,
voltaképpen nincs is benne semmi emberi, ettől olyan borzongatóan meghökkentő és szomo-
rú: „Kisvártatva visszatért és valóban a hátán hozta a csövest, akár egy zsákot. Először az asz-

talhoz akarta ültetni, aztán rájött, hogy leesne a székről. A terasz előtti gyepre fektette. A kutyák szaladtak és szagolgatni kezdték Vidra ruháját, testét, ahol a hányásnyomok látszottak, aztán nyalni kezdték az ingét, nyakát, arcát. (...) Fekete műanyag zsákot vett elő, kihajtogatta, a vállára terítette, nekirugaszkodott, a hátára dobta Vidrát és elindult vele a kapu felé.” Ráadásul nem csupán az ehhez hasonló történetek, hanem sokszor egy-egy mondat, egy apróbb momentum is szívszorító tud lenni, az elbeszélés módjának köszönhetően azonban soha nem válnak giccsessé vagy szentimentálissá ezek a részek, hiszen a narrátor nem vállalkozik együttérzésre, csupán közvetíti a valóságot. S talán épp ennek a higgadt, közönyös elbeszélői hangnak a segítségével éri el, hogy az olvasó nem tud érzéketlen maradni, részvételt figyelmeztet a meredeken lefelé ívelő életpályát.

Ha a szöveg irodalmi felmenőit, hasonlóságokat keresnénk, a fülszöveg azonnal segítségünkre siet, Kerékgyártó hőseit Hajnóczy Péter és Tar Sándor szereplőivel rokonítja. Hajnóczy esetében talán távolabbi ez a rokonság, hiszen nála az alkoholizmus nem csupán egy tünet, hanem központi kérdés, az egzisztencia menekülési alternatívája, egyben csapdája is. Ráadásul Hajnóczy írásmódja sokkal inkább kísérletező, már-már avantgárd, és a társadalomrajznál az ő esetében összehasonlíthatatlanul fontosabb a belső történés, a személyes pokoljárás, így kevesebbet mutat meg abból, ami ezen kívül esik. Tar Sándor hősei és szövegei már jóval közelebbi rokonok, hiszen ő is a periféria világát tárja elénk, az elesettek, az örök vesztesek univerzumát, ráadásul éppen ezen a hajthatatlanul pontos, tiszta, bizonyos szempontból minimalista nyelven.

Kerekgyártó István szövege olyan világról hoz hírt, melyet nem szeretnénk látni, melynek létezését nem tudjuk vagy nem akarjuk tudomásul venni. Az élettörténet egyes fordulópontjainak, fontosabb történéseinek felvázolása során nem csak egy személyiség fejlődésével ismert meg, hanem metszeteket ad a közelmúlt társadalmi történéseiről is. Tipikus figurák (a rendszerváltás ügyeskedői és nagy vesztesei, a kétezres évek újjazdagjai, az ötvenes évek gyári munkásai) egyaránt felvillannak egy-egy skicc erejéig. Az elmúlt évtizedek egy tipikus vesztesének bemutatásával azonban egy nagyon általános kérdést is felvet a szöveg: mennyire vagyunk alakítói sorsunknak, illetve mennyire vagyunk áldozatai a körülményeknek? Bár a kérdés nincs kimondva, szinte biztos, hogy e sorstörténet kapcsán minden olvasóban felmerül. Hogyan lesz egy torokgyíkból pár hetesen kigyógyult, látszólag küzdelemre született, erős csecsemőből végül már csak vegetáló, halálra vágyó, testi-lelki roncs? Áldozat-e Vidra Zsolt, aki rossz időben rossz helyen született vagy felelős saját történetéért? A kérdésre természetesen nem adható egyértelmű válasz és a szöveg sem sugall semmit, szenvtelen, tárgyilagos leírásaival „csupán” megmutat, a kérdések megválaszolását pedig teljes egészében az olvasóra bízta, bár a szimpátiát és az együttérzést kétségtelenül felkelti Vidra Zsolt iránt.

Nyugtalanító olvasmány a *Rückverc*, szembesít a világ, az emberi lét sötét oldalával, ráadásul annyira olvasmányos, hogy nem tudunk kitérni e szembesítés elől. Jelenkori problémákat feszeget, vázlatos képet rajzol a közelmúltról, miközben általános, időtől és tértől független kérdéseket is felvet. Tükröt tart, felkavar, szükség van rá.

BÉKÉS IZABELLA

Meseregény a durvábbik fajtából

SOPOTNIK ZOLTÁN: SAJÁT PERZSA

*„Mindenki cipel magával legalább egy kísértetet,
az enyém speciel perzsa, valami vezér volt,
csak a sisakja csúcsdíszbe beleakadt egy úrhajó
aljába, és kitörte a nyakát.”*

Libri Könyvkiadó
Budapest, 2012
196 oldal, 1990 Ft

”

Sopotnik Zoltán 2012-es *Saját perzsa* című könyvében több kísértetet is cipel magával. Az egyik egy perzsa vezér, akit szanatóriumban fekvő néma ikertestvére küldött hozzá, hogy beszélgethessenek, a másik önmaga, mivel neve maga is kísértetet jelent. A harmadik a pánik, ami megszüli mindazt, ami az olvasó elé tárul. Sopotnik főszereplője számára úgy tűnik, két lehetőség kínálkozik: vagy cipeli ezeket a kísérteteket, pánikbetegséget, az állandó migrént, a perzsát, látomásokat, családi emlékeket és így megtapasztalja a *mindenséget*, vagy beveszi a Cipralex nevű gyógyszert, amitől jobban lesz, de „elmegy a fantáziája”, megszűnik tőle a Minden.

A perzsa vezér megjelenése a személyes létezés kérdéskörét boncolgatja, azt a kérdést, hogy a beszélő miként viszonyul „beteg” önmagához. E viszony sokszínűségének a kibomlása nemcsak a történetek variabilitásában ragadható meg, hanem azok hol lírai, hol prózai formájában is. Ez a váltakozó forma híven tükrözi a(z ön)felfedezés, az emlékezés logikáját, magába szippantva az olvasót, akárcsak a beszélőt folytonosan gyötörő migrén. Azonban a személyes létezés más kérdésekhez is elvezet, így ahhoz, hogy ki az, aki megszólal a szövegekben? A beszélő a mű elején – elidegenítve önmagától – egyes szám harmadik személyben mutatja be a szereplőt, majd szinte észrevétlenül vált át egyes szám első személyre. Bár a főszereplő neve az íróéhoz hasonlóan Sopotnik, nem beszélhetünk valódi, a klasszikus értelemben vett önéletrajzi szövegekről, hiszen ahogy a kötet borítója is idézi az Üvegvarratok című versből: „meseregény a durvábbik fajtából”. A versek és prózák kiterjedt motívumhálója, a már-már állandó jelzőként funkcionáló magyarázatok, a részek közötti állan-

dó visszaautalások, s a különleges, „csodás” szereplők meseregényszerűvé teszik a történeteket.

A könyv első része, mely a *Fejfájós park* címet viseli, szó szerint bevezeti az olvasót a történet mélyére, ugyanis a *Kamra* című verssel indul, melyben a beszélő önmaga felé fordul, elindul befelé, mint egy kamrába, ahol por van és rég elfeledett rend. Ebből a kamrából szedi elő emlékeit, lefűjva, rendszerezve őket. A befelé irányuló mozgás nemcsak a lírai énben, hanem a természetben is megjelenik; a virágok és a levelek – melyeket álmoknak nevez –, a föld mélyére törekszenek. Ez a mélység felé hatolás jeleníti meg a megoldást, gyógyírt a beszélő egész családját sújtó és összekötő migrénre. A fejfájás bár az istenektől származó átokként definiálódik a szövegekben (lásd *Radír*), áldásnak tekinthető, hiszen ez a generálója a születendő verseknek. A *Gőgös huzat* című versben a fejezet címeként megjelenő természet, a park központi szerepet kap, már-már a könyv allegóriájaként értelmezhető. Elsődleges feladata, hogy az őt körülvevő celofán segítségével megóvja a benne rejlő régi formákat. Ez azonban megakadályozza a másodlagos funkció, az áthaladás lehetőségének megvalósulását. Mivel a park az emlékek, a múlt megőrzésére szolgál, ezért a rajta keresztüljutás a múlt feldolgozását jelentheti. Az külön érdekes, hogy az úti cél egy templom, s a vásárnapi mise, tehát a cél maga is valami felé törekvést, további célokat fogalmaz meg. Ebben a versben a mindkét funkciót megvalósító megoldásként a „feleslegessé lassulás” szerepel, ami annyit tesz, hogy az átjutni kívánónak szemléllővé kell válnia, és ezáltal észrevétlenül jutnia el céljához.

A második részt (*Bársonyos szanatórium*) a konkrétabb emlékek, személyesebb képek: szerelem, barátság, a lírai ént gyötrő pánikbetegség és a hit megjelenése jellemzi. A harmadik rész (*Lassú társas*) nemcsak témájában hoz újdonságot, hanem a formában is; mintha az előző fejezetek szabad versei teljesednének ki a prózában. Az itt megjelenő történetek a család, a hiányként megjelenő eredet, apa (Tollyú) és az üvegfüvő ősök köré szerveződnek. Az üvegfüvők, mint kolónia – Sopotnikhoz hasonlóan – maguknak új mitológiát teremtvé szinte mesebeli lényekként jelennek meg. Ilyen üvegfüvő ős a nagyapa („Apósna hívtam, szíve összeért az éggel”), aki a maga prózaiságával vezeti be az elbeszélőt az élet misztikumába. Később felvillannak különös, a rendszer, az emlékezés ad hoc logikájába mégis szorosan illeszkedő képek; az iróniát áruló Gizi néni, a magyar zászlóval felmosó Mancsi néni, majd a városba látogató Bret Easton Ellis. A könyv negyedik részétől (*Borzas haza*) visszatérnek a versek, melyekben az emlékek nem kronologikusan bukkannak elő, mégis időbeli egymásutániséget érzékelhet az olvasó, hiszen a világháborútól eljut egészen ötvenhatig. A történelem, a változó haza a családi emlékeken, a saját sorsokon keresztül ábrázolódik; talán nem véletlen a Domonkos István *Kormányeltörésben* című versére rájátszó néhány sora sem: „Ha verset írok, az már politika. Bemenni parlament, / ráverni állkapocs, középre, nem / válogat. Hátha szikra gyúl. / Naiv faszt. Más ütemre kong / a sok bádogkatona.” Az utolsó fejezet a *Nulladik napok* címet viseli, mintha előzménnyé akarna válni, jelezve, hogy itt még nincs vége, hogy a metaforát, ahogy Sopotnik mondja, nem lehet felgörgetni az események széléről, mint egy megunt perzsaszőnyeget. Az emlékezésnek nem lehet véget vetni.

A könyv borítóját szemlélve az olvasó azonban azt hihetné, hogy lehet, hiszen egy fekete tenyér mutat felé, rajta a saját perzsa felirattal, s a hátoldalon is ez a tenyér jelenik meg már felirat nélkül, mint a lezárná a könyvet. Ennél elidegenítőbb, véglegesebb gesztus talán nem is lehetne számára. De a borítón lévő tenyér nem elrekeszt, hanem kínál egy perzsát, sajátot, olyat, aki sorsvonal helyett íródott az elbeszélő tenyerébe, aki már nemcsak hozzá szól, hanem az olvasó felé is int, akit már nem hagy nyugodni ez az „avantgárd fej”, a megtestesült hiány, ez a saját mitológia, mert átveszi a rezgéseket, mint az ideget a záró versben (*Kocsonyás árnyékok*) a kocsonya.

FLEISZ KATALIN

Hallgatás és magánybeszéd

DARIDA VERONIKA: FILOZÓFIAI VALLOMÁSOK

Kijárat Könyvkiadó
Budapest, 2011
249 oldal, 2400 Ft

Különös tapasztalat gondolkodók, iskolateremtő filozófusok tollából származó szubjektív, vallomásos szövegeket olvasni. Hiszen a vallomás alanyiságát, felfokozott személyességét valahogy távol érezzük a személytelenségre törekvő gondolkodói alkotásoktól. Azonban a szubjektivitás benyomásán túllépve, ha a szó etimológiáját tekintjük, egy sokkalta szabadabb, sokrétűbb értelmezői potenciált nyerünk. Ahogy ezt a könyv fülszövegében olvassuk – a szó eredeti *confessio* értelmében egyszerre jelent gyónást, vallomást és a keresztény vértanúk számára felállított sírhelyet.

Darida Veronika könyvét olvasva a vallomásnak ezen széles hatósugarát követve érdemes elindulnunk. A könyv minden fejezete mintha azt a kérdést járná körül, miszerint: mi az, ami egyáltalán vallomásra, önfeltárássra készítet? Az értelmezéseket olvasva a válasz nyilvánvaló, ugyanakkor mégsem lezáró vagy kimerítő. Mindenképp olyan, ami túlmutat a hétköznapin, szokatlan, meglepő, nem könnyen értelmezhető, és éppen ezért a számvetés, a szembenézés igényét hívja elő. Sorsfordító események, megtérések, vagy éppen véget nem érő vívódások, ön- vagy istenkeresések. Szakadékok. Felfelé vagy lefelé való zuhanások.

A *Filozófiai vallomások* ilyen határhelyzetek szülte személyes, alanyi szövegeket gyűjt egybe, méghozzá olyan filozófusok köréből, akik maguk is nagy vallomástevők, vagy valamilyen elszenvedett trauma – például a gyász – készíteti őket a krízissel való számvetésre. Szent Ágoston, Montaigne, Pascal, Rousseau, Nietzsche, Sartre, Simone Weil, Emile M. Cioran, Barthes és Derrida a könyv „főhősei”, talán személyesebb, intimebb oldalukat mutatva, mint ahogy azt megszoktuk. Ugyan Ágoston neve elválaszthatatlan a *Vallomások*-tól, de például Roland Barthes életművét mennyiben árnyalja anyja halálát feldolgozó *Gyásznaplója*? (Amennyiben a naplóírás a személytelenségre törekvő Barthes-nál is kivételnek számít.) De másképpen is kérdezhetjük. Barthes feljegyzései, vagy Derrida memoárjai mennyiben tekinthetők személyes

vallomásoknak? Létezik-e olyan közös tapasztalat, amely kirajzol egy történetileg is vizsgálható vallomásirodalmat? A könyv válasza igenlő, hiszen krízisben, válságban valamilyen formában mindegyik gondolkodó osztozik, s épp ezen tapasztalatok hívják elő a szövegek megszületését, ugyanakkor értelmezésre váró hajtóerejüket is támogatják. Az, hogy Derrida és Lyotard Szent Ágoston szövegeit olvassa, Barthes Pascalt – hogy csak a könyv példáit említsük – a vallomások időbeli távolságon átívelő, párbeszédre hívó erejét bizonyítja.

A vallomásirodalom kapcsán megkerülhetetlen a személyesség-személytelenség problémájára való rákérdezés. A vallomások mennyiben engedik az ént közvetlenül feltárulni? Vagy ellenkezőleg: nem akarják-e inkább szemérmesen elrejtteni? Írott szövegekről lévén szó, mit jelent itt az én, ki az, aki beszél? Direkt vagy indirekt szövegek a vallomások? A könyv értelmezései nem a könnyebb és csábítóbb – és ezzel együtt félrevezetőbb – utat választják, amennyiben az én áttetszősége, a leplezetlen önfeltárás helyett a szövegek *mentén, között* kirajzolódó, néhol pórén őszinte, másutt viszont rejtőző válságtapasztalatokat a maguk szövegszerűségükben *engedik* megnyilvánulni. A vallomásoknak egyaránt sajátja a feltörő könny és panaszáradat, de a szövegek párbeszéde is kirajzolhat valamiféle személyességet – még ha a maga szemérmesebb módján is. Ágoston esetében a vallomás – ha úgy tetszik, a nyilvános gyónás – gesztusa nyilvánvaló: szüntelen vívódásai, istenkeresése emeli őt a nagy misztikusok sorába. Ágoston esetében az igazán megindító a nyugtalan keresés és az Istenben való megnyugvás dinamikája. Ahogy a szerző is kiemeli, a megdöbbenő, a csoda nem más, mint a megtérés transzcendens, Istentől eredő mozzanata. És ezen a ponton kell szólnunk az írás médiumáról. Nem épp az élmény, a megtérés megragadhatatlansága hívja elő a közlést, a történés szöveggé írását? És így a további, immár Ágoston szövegének későbbi értelmezéseit? Utóbbi azt jelentené, hogy a *Vallomások* számtalan magyarázatát követően mégis még a mai napig is enigmatikus szöveg. Darida könyve, mintha ezzel a hiányzó hellyel is számot vetne, amikor a nemcsak a szöveg, hanem a kép médiumát is engedi szóhoz jutni – tegyük hozzá: a képekkel, festményekkel való párbeszéd a teljes könyvön végigvonul. Fra Angelico festményén Ágoston tenyerébe rejtett arca mintha a megtérés csodájának időbeli beazonosíthatatlanságát engedné megmutatkozni. Azaz a rejtélyt a kép sem akarja feloldani, akárcsak az írott szöveg.

Személyességről – és szövegbeli személyességről – szólva, indokolt a szerző kérdése: ki beszél a *Vallomásokban*? Annál is inkább, mivel Ágoston immár Hippo püspökeként a megtérés eseménye után tíz évvel írta. A visszaemlékezés ugyanis válogatást, rendszerezést jelent, ami azt jelenti, hogy nem egy, de legalább két elbeszélője van a vallomásoknak: egy válogató, visszatekintő és egy reprezentált én. Mindez viszont az áttetsző személyesség, a közvetlen önéletrajziség helyébe a távolságot, az én és a másik feszültségét iktatja be. Ezt a dilemmát Darida könyve – különösen jó érzékkel – nem megválaszolni, hanem fenntartani igyekszik, még hozzá egy másik szöveggel – Lyotard a *Vallomásokhoz* írott kommentárjával – való párbeszédben. Lyotard magyarázata ugyanis – amellett, hogy a *Vallomások* szöveg- azaz írásjellegét emeli ki – maga is tovább viszi ezt az ágostoni hangot. Lyotard nem megfejtetni akarja a *Vallomások* rejtélyét, inkább vállalni a személyes érintettséget, azonosulni, rezonálni az ágostoni szöveggel. Ezáltal nemcsak a hang, hanem a „ki beszél” kérdése is tovább visszhangzik – immár saját szövegében is megteremtve az én és a másik reflexív feszültségét.

S ha már a szövegek párbeszédét emeltük ki, ez az értelmezési „stratégia” a könyv más fejezeteit is meghatározza. Ugyanis a könyv vallomásszövegei nem egymástól elszigetelten ke-

rülnek értelmezésre, a filozófusportrék egymást is magyarázzák, akár olyan genealogikus sort alkotva, mint a Nietzsche majd Genet portréja által önmagáról valló Sartre. (*A vereség és a Szent Genet* című regényekről van szó.) Azonban a könyv igyekszik a vizsgálatba vont gondolkodókat egyrészt szembeállítani, ütköztetni egymással, másrészt közös, paradigmatis olvasási tapasztalatokat keresni. Montaigne és Pascal között a kapcsolat nyilvánvaló, hiszen a *Gondolatokban* számos polemikus utalást találunk az *Esszék* szerzőjére. De közös olvasási tapasztalatnak bizonyul az ószövetségi Jób alakja; Pascalt, Kierkegaardot, Simone Weil-t és Emil Cioran egyaránt mélyen foglalkoztatja. Kierkegaardnál Jób az ismétlés transzcendens tapasztalatának allegóriája, Cioran és Weil az emberi összenvedés paradigmájaként tekint Jób alakjára. A transzcendencia feltételét, a lélek sötét éjszakájának, az ürességnek a tapasztalatát jelenti a nagy misztikusok számára. Simone Weil szavaival: „nem szabad sírnunk, nehogy megvizsgálódjunk”, azaz a teljes kétségbeesést, a lélek legsötétebb éjszakáját engednünk kell feltárulni. Épp ebben a teljes vigasztalanságban érkezhets el mégis a vigasztalás, ez teszi lehetővé a kegyelem transzcendens tapasztalatát.

Simone Weil nem véletlenül idéztük. Szenvedésről szólva ideje rátérnünk arra, miféle krízishelyzetek sora hívja elő a gondolkodók misztikus tapasztalatait. Darida könyve jó érzékkel – és tegyük hozzá, tapintattal – követi a gyász, a testi-lelki gyötrődés, a magány, vagy épp az Istentől való távolság határhelyzeteit, amikor is az ember elválíks megszokott, ismerősnek érzett énjétől, egyfajta sehol-létbe kerül. Az értelmezett filozófusok közül talán Cioran és Weil hiánytapasztalatát érezzük leginkább elevenbe vágónak. Ugyanis mindkét gondolkodó teljes határhelyzetben áll, az otthon-lét hiányával küszködik: Cioran számára a szerzetesi életforma, a világról lemondó aszkézis csakis a kiüresedést tapasztaltatja meg, az istenközeliséget viszont már nem. Weil, aki sem a zsidóságban sem a kereszténységben nem tud megállapodni, mindvégig megmarad a nagy keresők sorában. Azonban mindegyik értelmezett gondolkodó esetében jelen van ez az űr, legalább időlegesen, valamiképpen „misztikussá” avanzsálva az amúgy népszerű, ünnepezt szerzőt. (Úgy mint Roland Barthes-t és Jacques Derridát.) A szenvedés Ágostontól napjainkig közös tapasztalat – summázhatjuk kissé vulgárisan a könyv „tanulságát”. A szenvedés, amely paradox módon mégis a vigasz, egy új élet felé nyithat – vagy akár egy új írásforma felé, mint Barthes *Gyásznaplójának* esetében.

De korántsem minden esetben van így! Ismét csak Simone Weilt parafrázálva, az üresség, a lélek sötét éjszakája közel vihet Istenhez, de ugyanúgy el is távolíthat tőle. A könyv egyik fejezete a vallomástevő Nietzsche alakját járja körül. Nagyon érdekes Nietzschét a transzcendens tapasztalatokra váró misztikusok sorában olvasni. Ugyanis a nagy istenkeresők Pantheonján éppúgy kívül áll, mint ahogy nem rokonítható az egyéni traumákkal, veszteségekkel szembenéző gondolkodók tapasztalatával sem. Nietzschének szintén imái, látomásai vannak, mint a nagy misztikusoknak, de „égiekhez” intézett „imájában” – amelyet a könyv is idéz – nem istenismeretért, hanem örületért könyörög. (Még ha ez az örület az önmagában való hitet szolgálná is.)

És amiért Nietzsche mégis vallomástevő filozófusnak mondható, az az utolsó befejezett alkotása: az *Ecce homo*. Ez az a könyv, amelyben a személyesség imperatívusza nem választható el szövegmaszkokban való elrejtőző megmutakozással. Nietzsche önérzetesen vállalt személyessége a pátosz hangján szól, s az isteni maszkok pátosza már az elveszettség, az örület jele – ahogy erre a könyv is rámutat. Nietzschénél a hiány és a pátosz összetartoznak, de lehet-e pátosz a gyászban, az anyára való emlékezésben? (Utóbbi esetben Roland Barthes-

nál.) Csakis a szó eredeti (*pathos*) értelmében, azaz elszenvedni a fájdalmat. Ami azt is jelenti, hogy megmutatkozni engedni. Mert újra és újra beszélni kell a hiányzóról, akár egyoldalú gyászbeszédként, monológként, emlékművet állítani beszéddel, emlékezéssel. Confessio mint sírhely. Emlékműállítás, amely viszont – szövegekről lévén szó – sosem lehet befejezett. És itt látszik a vallomások legsajátabb közös jegye: az a köztesség, a szövegek terének behatárolhatatlansága, amelynek megnyilatkozási formája a *töredék*. Ugyanakkor nemcsak a szövegek tere behatárolhatatlan, hanem a szövegek időtapasztalata is bizonytalan. Hiszen a vallomástevő Istenhez intézett fohásza mindig megkésett – ahogy ezt az Ágostonról szóló elemzésben állapítja meg a szerző – a misztikusok számára a virrasztás éjszakája időtlen, lemérhetetlen. De ugyanígy meghatározhatatlan az isteni kegyelem transzcendens pillanata is. A várakozók számára kizökken az idő – nem véletlen, hogy Ágoston a *Vallomásokban* az időtűdát fenomenológiáját is tárgyalja – és ez a kizökkenő idő közös tapasztalat mind a kegyelemre váró misztikusok, mint a gyász éjszakáján virrasztó Barthes számára. A vallomás tehát nem annyira műfaj, mint inkább gesztus, az űr beismerése, amikor nem marad más hátra, mint kimondani, kibeszélni a fájdalmat, a hiányt, a nem kimondhatót. A „mi lesz velem nélküle?” kínzó felkiáltása – a Sartre-t gyászoló Beauvoirnál – annak a hiánynak a betörése, amely a szavak általi emlékezés-megjelenítés hajtóereje. Barthes feljegyzéseiben vagy Derrida memoárjaiban szépen látszik, hogy a szövegek az anya vagy épp az én megragadhatatlan helyei köré épülnek, lezárhatatlan fragmentumokként. Darida Veronika könyve sem akar a töredékes vallomásból valami hiányzó egészt létrehozni, önnön töredékességükben hagyja őket.

BAGI ANITA

„Tavasza, nyár, ősz, tél... és tavasz”

ÉSZT KÖLTŐK VERSES BESZÉLGETÉSE

Pluralica Alapítvány
Budapest, 2010
135 oldal, 1575 Ft

„Mert nincs senki aki a fényeket / jelekké rendezze / hosszú
üres partszegélyein” (Tõnu Õnnepalu: *Insula Deserta*). Indul-
hatna akár e felütéssel is a Pluralica első rá-hangoló kötete.
Jelen recenzió nem frissen érkezett (a kötet ugyanis 2010-
ben jelent meg), ám mégis igen aktuális: elolvadt a hó, meg-
érkezett a tavasz – az évszakokkal való játék, látszólag igen
fontos a kötetben. A szó legszorosabb értelmében vett kritika
helyett – született már épp elég –, álljon itt most valamiféle
együtt érzés, együtt mozgás, együtt élés élménye.

A könyv és én igen nehezen kezdtünk el beszélgetni; zár-
kóztottak voltunk mind a ketten. Ő narancssárga; én meg két-
kedő, értetlen, minden áron jelentéseket kereső. Nem is tud-
tam, mit beszél s főként hogy hogyan – hallgattam. Aztán
egyszer csak elkezdtem érteni. Nem észtil tanultam meg
időközben – félreértés ne essék –, a hangulatot értettem meg:
képeket gyakoroltam be, hangokat láttam meg, beszélőket
különítettem el. Ugyanis nem ketten voltunk – hárman: Tõnu
Õnnepalu, Lauri Sommer és én. Ők mint könyvbéliek, én mint
könyvön kívüli.

A hangulat megértésének és a képek befogadásának mi-
kéntjét a következő ösvényeken sétálva érthetjük meg. A
magyar „agyú” olvasó örül, szinte ujjong: más toposzok és
hagyomány, más nyelv és más líra. Az ismerkedés néha azért
ijesztő, váratlan fordulatokat tartalmaz, sőt, ízléstől függően,
már-már giccsesnek ható sorokat: „Szivárványkapukat feszí-
tenek / a szétmosott erdők / szomorú ragyogása fölél”. Az
előbbi példán keresztül egy másik játékra is ráismerünk: ho-
vá s milyen írásjelet kell(ene) tennünk, hogyan játszhatunk a
jelentéssel egy-egy vessző vagy pont kitételével.

A kezdetekről. A könyvbéli társak azt mondták, járjunk
egyedül „odakinn” – szeretek idegen erdőkben bolyongani. Ide-
genvezetőim voltak, erdőszakértőim: természeti képekkel
meséltek mindenről. Számháború helyett azonban szavakkal

háborúztak: mondtak valamit, s csak később jöttem rá, mindig én voltam az, aki tippelt. A játék lényege a tapasztalás volt: a hó, a hideg, a tavasz, az elvonulás és a szemlélés megtapasztalása.

Beavatás. A következő megállapítások tesznek tanúbizonyságot a belépés, a „közös” ünneplés erőpróbáira. Az európai kultúrkör látszólag magában foglalja az északi népek kultúráját is, ám amint jól bevált értelmezői eszköztárunkkal esnénk neki a verseknek, egyszerűen visszapattannánk róluk. A kötet hangulata egységes – (már-már) azt a hamis képzetet kelti az olvasóban, hogy „benn van”, otthonosan mozog, bekebeleződött. Aztán egyik pillanatról a másikra újra a körön kívül – vagy legalábbis a körvonalon – álldogál. Eredendően nem rendelkezvén az észti mitológia, szimbolika és motivika ismereteivel az olvasó akár meg is rémülhetne, akaratossága azonban nem engedi meghátrálni. Tapasztalva tanulni: jelen esetben a használat közbeni megértés, megkonstruálás felől.

Kérlek, ne aggódj, csak jöjj

tovább a varázs nyomába.

(Lauri Sommer: Olykor szemlélve hozzád közelállót)

A kulcs maga a természet – ám korántsem az ökokritika népszerű fogalmaként applikálva. A természet csak akkor szolgálhat segítségül, ha megpróbáljuk lefordítani vagy visszafor-dítani „nyelvezetét”. E két észti író különböző nyelvet beszél – bár a zseniálisan megszerkesztett dialógus-kötet megtévesztő lehet. Látszólag egy *nyelven*: ez lenne az az észti lírahagyomány, melybe a magyar olvasó mindig csak „idegenként” tud/próbál belehelyezkedni. S valójában két *nyelvezet*en: a modernitásban eltévedő és abba kiolvashatatlanul beleíródó nyelvezetet Tõnu Õnnepalu képviseli, míg az új szokásokba friss, ám mégis ősi ösvényeket metsző író hangján Lauri Sommer szólal meg.

A kötet *feltérképezéséhez* különböző hagyományokat és fogalompárokat emelhetünk be. Talán a legfontosabbnak mutatja magát a modernitás hagyományához való visszanyúlás: a város és a vidék, a város és a természet, a természet és az ember szembeállító párhuzama. A nyelv idegensége, „nem eléggé kifejező” volta ugyan posztmodern „meglátásként” is értelmezhető, ám az elvonuló idegen, a tömeg tagjainak magányossága mégis a századfordulóra, a modernitás évtizedeibe szippantja vissza az értelmezőt. Fontos ösvénynek mutatkozik a világ (=természet=környezet) láthatatlansága, annak hangsúlyozása, hogy a világ nem egyenlő a láthatóval. A *látás* és a *nézés* konfrontálódik, mely irodalomelméleti és vizuális technikatörténeti hagyományokat követve szintén a századfordulóra mutat vissza. A látás mint vágy és mint elvárás szegeződik szembe a tapasztalással – s e kérdéskörrel elérkeztünk a kötet egyik legszembevetőbb attribútumához: a *képiség*hez vagy *látványosság*hoz. A versek képekként, mintegy emlékképekként mutatkoznak. Erős bennük a montázsjelleg – s nem véletlen az eredendő vizuális szférából származó terminus. A versekben jó néhány konkrét filmes utalás, intertext fedezhető fel (Lars von Triertől Sean Penn nagysikerű *Into the Wild* című filmjéig). A képek felidézése naplószerűen, mégis absztraháltan aktualizálódik. Mindent a *múlt* mostjában olvasunk: a Másik-hoz, Istenhez, a birtokláshoz, a szerelemhez vagy éppen a magányhoz szóló versek mind „naplófeljegyzések”, amik a pillanatban íródnak. Isten vagy az istenség kérdésköre érdekes megoldásokat tartalmaz e *verses beszélgetés*ben. Expliciten óvatossan s ritkán kimondott (Krisztus, Buddha), utalás szintjén azonban maga a természet, a *minden* megjelenítésével állandóan a kimondás aktusában jelenlevő. Sok, a magyar olvasó

számára első olvasásra talán idegen, ellentétes szimbolika, egyfajta inverz jelentésség fordul elő a versekben: a tavasz elmúlásként, a tél megszületésként; a fekete fényként, a fehér sötétséggént jelenik meg.

*összetörik
és akkor a sötétség
vagy éppen a nemlét mögötti
hatalmas fény
elvakít*

(Tõnu Õnnepalu: Nincs szabadság)

Visszatérő motívumok: az eső, a kristályos fény és jég, a szél – vagy éppen a tükör, mely holdként a végtelenségbe tükrözi a valóság álmovilágát vagy álmodott világát.

Szintén a modernitáshoz köthető a baudelaire-i *flâneur* megjelenése; a városban bolyongó, a modern teret természetiként és természetesként megélő „csatangoló”. A „szemlélődő vándor” emlékezete mindent megőriz, csupán nyelvén, jelkészletén kell változtatnia; a megőrzés aktusa maga a más nyelven való kimondás: „*a bőrfelszín alatt minden érintés megmarad*” (Lauri Sommer: *Túl sok minden mozog és repdes*).

A kötetet záró, május esti verandán elköltött beszélgetés bizonyos szempontból kulcsként is értelmezhető. Ám inkább a költők, mint a költemények megértéséhez: kinek mit jelent az írás, hogyan hoz más világlátást a költői lét, áldás-e vagy esetleg átok, és a többi. Meglátásom szerint a kötet elképesztő izgalmakat rejtő olvasmány, irodalmi közhellyel élve: fantasztikus utazás. Az oly’ távolinak tűnő kortárs észt líra egzotikumként bukkanhat fel, ám amint sikerül a körön belülre küzdenie magát az olvasónak, otthonosan kezd mozogni, megtanul „természetül” beszélni, megtanul a csillámló esők hangján szólni s megtanul egy kicsit talán észtül is – gondolkodni. A Pluralica kötete jó választás, kinézetre pofás, tipográfiára igényes, pont tavaszi sétákra való – zsebbe illő válogatás.

Tõnu Õnnepalu, Lauri Sommer, Hangolás: észt költők verses beszélgetése, Pluralica, 2010. Szerk. Gaborják Ádám, Lőrincz Gergely, ford. Jász Attila (T. Õnnepalu), Weiner Sennye Tibor (L. Sommer), Segesdi Móni (Májusi este a verandán).

CSÁKI NELLI

A Pluralica második Hangolás-kötete

LEE GIL WON: NAPFÉNYPALÁST

Pluralica Alapítvány
Budapest, 2011
135 oldal, 1575 Ft

Idő hiányában sokáig pihent mellőzötten ez a kis kék színű kötet a naplemente színét idéző fal egyik polcán, a kék-fehér színpár és a különleges kapcsos zárójeles megoldás azonban minduntalan visszatérésre készíti a tekintetet. A Pluralica Alapítvány második Hangolás-kötete valóban sajátos élményt nyújt az olvasó számára: egy új érzés- és élményvilágba, tiszta gondolatiságba vezet minket, mely utazás egyúttal szokatlan öngyógyító jelleget ölt a befogadás során.

A mindössze hetvenhét verset és egy rövidke interjút tartalmazó, tenyérnyi helyet elfoglaló kötet formavilágában a belső tartalomhoz méltó letisztultsággal és egyszerűséggel reprezentálja Lee Gil Won, kortárs koreai költő verseit. Négy ciklusra osztva (Önarckép, Meditáció felhőről, A kutya, Miért táncolok) oldalanként egy-egy költeményben ölt testet magány, számadás, bűnbánat, áldozathozatal, emberi színjáték, a mulandóság és az idő visszafordíthatatlanságának érzése, s nem utolsósorban mindezek ellenére az élet elemi erejű szomjazása, szeretete és tisztelete. A legszebben, leghosszabban és legalaposabban felépített allegóriák a szülői alakokhoz kötődnek, akik a természetbe olvadva olyan erőlködéstől mentes, de megrendítő metaforákkal gazdagítják a kötet gondolatvilágát, melyek képesek eget és földet összekapcsolva napfénypalástba burkolózni. Menny, Föld és ember – pont, horizontális és diagonális vonalak – hármassága a hangeul (koreai ABC) építőelemeiként nyeri el igazi értelmét: az írás, mely az egyszerű embereknek önkifejezési lehetőséget adott, mely a társadalom és a természet metszéspontjában lelte fel az embert és e hármat egységként értelmezte. Mindenképpen a magyar kiadás pozitívumai közé kell sorolnom, hogy az eredeti címek számára helyet biztosít a fordítás mellett, mi több, egy-egy koreai szótaggal köti össze a ciklusokat, értelmi kapcsolatot létrehozva a ciklusok címadó verseivel.

A fentebb említett teljességhez hasonlóan úgy tűnik, Lee Gil Wonnál sem létezik igazi dualizmus belső és külső világ között, a kettő feszültségét elszenvedő költősors minduntalan egységként éli meg az életet, kijózanodik tőle, inspirációt merít belőle; ugyanígy jó és rossz is elidegeníthetetlen részei az emberi létezésnek. A harmónia vágya azonban önmagában még nem bír egyensúlyteremtő erővel és ezt a költő is tisztán látja, éles tekintetével mozaikszerűen járja át saját valóságunkat, időnként társadalomkritikát, máskor önbírálatot végezvén, de végső soron is a létezés fájdalmas szépségének bűvkörében: hetvenhét versben az élet.

Ha a nyugati kultúrkörben nevelkedett ember más életérzésével is bírok, egy gondolatot bátran merek állítani Lee Gil Won kötetéről: ha mégoly kevésbé képes is az olvasó meditatív jellegű elmélkedés elvégzésére vagy egy mélyebb szintű átélés megtapasztalására, jelen kötet bizonyosan különös hatással lesz rá. E szubjektív hangvétel talán nem tűnik helyénvalónak, míg a kötet végi beszélgetést el nem olvassuk. Ennek fényében azonban úgy érzem, legalább egy szempontból megvalósult a költői ars poetica. Ebben a könyvecskében a költő nem lezár, hanem feltár (nem az önfeltárás értelmében), nem elszigeteli gondolatait a kifejezések bonyolult szövedékébe ágyazva, hanem közkinccsé, hozzáférhetővé teszi mások számára, versei által saját határtalan képzelőerejébe nyújt bepillantást, hogy általa azok is gazdagodhassanak szellemileg, akik egyébként nem rendelkeznek ilyen mély megértőkészséggel. Igen, Lee Gil Won hatni akar („A tudatosság költészetem alapja”). Ezt a kifejezést azonban ki kell menekíteni a szóra rakódott negatív jelentésrétegek alól. Nem tetszeni akar a költő, nem is helyeslő bólogatást vár, ez a költészet mentes az ilyen sekélyességtől. Nem kíván egyedüli helyes nézőpontot kijelölni, hiszen nagyon is tisztán látja, mennyire különbözők vagyunk, hogy mind megannyi háttérrel és perspektívával rendelkezünk. Épp ezért alkot olyan erőfeszítéstől mentes szintézist a kötet gondolatisága és egyszerű, letisztult, de határozott nyelvezete.

Egy további fontos következmény a fordítás kérdéskörébe tartozik. A helyenként egészen kiváló fordítás ellenére is elveszik a koreai nyelv dallamossága és hangsúlyai, de mint minden jó fordítás esetén, egy új vers születik anélkül, hogy teljesen megszűnne létezni az eredeti. Lee Gil Wonnál a díszítmény és a hordozó közeg (bármily fontos és magával ragadó) másodlagosnak tűnik a tartalomhoz mérten, így az igazi hatás egy másik nyelv közvetítése által is átragyog a verseken, anélkül, hogy elvakítana: nem kényszerít visszahőkölésre, selymesen lágy. Barátságosan ismerős, melegséggel öleli körül az olvasót, mint egy napfénypalást, s mindeközben hatásával önértékelésre készítet. A magyar cím ebben az értelemben találhatóbb, más szempontokból azonban derűlátóbb a komor hangzású „alkonyatnál”. Helyénvalósága elsősorban nem is a kötet számadó jellegű, bealkonyult hangulatvilága, hanem a jelentősége által indokolt. Az Y-generáció bitekre szabdalt valóságában olybá tűnik, mi sem nyilvánvalóbb, mint a visszatekintés és az összehasonlítás, számadás és búcsúzás korábbi értékektől és hagyományoktól, s az újak köszöntése. A koreai költészetet azonban nem szabad és nem is lehet úgy tekinteni, mint egy korábbi ezredéves hagyomány lassú lealkonyulását. A „derűsebb” hangzású cím – szándékoltan vagy sem – egy további értelemsíkon köti össze napnyugvás és hajnalpír hasonló árnyalatú fényét. Ahogy az életben is van *Őrök újakezdés*, a költészet is képes a megújulásra: „*Ne panaszkodj, / hogy sötét van, / hiszen a nap felkel / minden reggel, / és a szívekben is / rügyre kél az új remény*”. Koreában a költő, a tanító és a vezető a közélet horizontján értelmezhető legfontosabban. Itt a társadalmi létezés a költészet, önkifejezés és példamutatás ezredéves hagyományának pilléreire nyugszik, így a költészet az élet szerves része, szellemi táplálék anélkül, hogy puszta eszközzé vagy hiánypótlássá válna. Ha-

sonló elemi összefonódás figyelhető meg a fény-metaforikában. A legtöbb verset átszövi a fény és általa az élet, származzon akár a Napból, akár a Holdból („Az élet csupán árnyék, / mely a holdfényben fogan.” – Élő szív), viszonyunk azonban – mint minden máshoz – a fényhez is ambivalens: „anyám figyelmeztetett, ha leszáll az éj: / menj aludni, fiam. Nem sejtette, a mesterséges / fénytől nem tudni: éjjel van vagy nappal” (Szöuli kabóca).

Amikor a költő magányról szól, egyúttal az emberlét alaptapasztalatát is megfogalmazza: az ürességet (Álombéli barátom, Őszi napsugár). Az individuumot körülölelő tömeg a modern kor urbánus tapasztalata, a magány megélésének élménye a társadalmi és szociális hálóba integráltság során azonban korántsem új keletű jelenség: mindenkori egzisztenciális alaptapasztalatnak tűnik, hogy csupán mások közelsége által vagyunk képesek megérteni a minket elválasztó és egyben összefűző távolságokat. Ezt az ürességet ki kell tölteni, ahogyan a költemény is csak a befogadás élménye által válik teljessé. A naplemente ebben az értelemben a távolodó alak után hátramaradó magány, emlékek fénytava (A naplemente vetülete), máskor „szerelmes, buja alkonyat” (Őszi paletta), de mindenekelőtt az a jelenség, mely csendben csalta elő az életet (Naplemente a Nyugati-tó felett). A természet szolid méltóságában nincs helye zajnak (csakis zenének), helyette ritmus, lüktetés és tánc a belső összhang folyton áramló közege. Újra és újra dallamosság, szabadság ütközik meg a harmóniájából kibillent valósággal: a tánc szabad ösztönjellege a társadalomban egzisztáló embernél imádsággá válik a színlelés és arctalan érzéketlenség hatalma ellen: „hahő-maszkban táncolok (...) fájdalom rejtvé járóm a táncom (...) úgy teszek, mintha nem látnám, / miért nyílnak valóban a virágok (...) bár lényem aggodás tűzébe ég, / elég szemem eltakarnom, / hogy sok néző jót kacagjon.”

Ez a belső utazás, a harmónia és a teljesség utáni vágy akarva és akaratlanul is egyaránt társadalomkritikai vetületet képez maga körül. A Bonszai társadalomkritika a kert gazdag jelentésmezőjével, a Lakik itt egy aranyhal az emberi korlátoltság, a tudat befolyásolhatósága és az akvárium-lét képeivel reflektál saját közegére, míg a Tojánhéjon ülve rovarok és baktériumok tisztító életterébe veszíti bele az embert: „Nézem a rovarokat és a bacilusokat a tojánhéjon. / Mintha a számtalan törzset látnám, mi a földön él, / az emberiség.” A Tartsd a lámpást című vers már a magány elviselhetetlenségének és a másoktól való félelemnek, az ember csodás és félelmetes voltának régi ambivalenciáját problematizálja. A modern együttlétezés örök taktikázás (Go játék közben), ahol a leselkedő tömeg zsibvásárában (teljesítménykényszer, érdekvezérelt társadalom) szótlanul, érdektelenül sodródó emberalakok (Inszadong sikátorai) között csak elvétve tűnik fel egy visszatekintő, bűnbánó egyén (Holdúj-évi bűnbánat): „De amikor a kardforgatás / ideje jön el, / és tényleg használnom kell, / várok, majd / saját mellembe szúrom. / Vissza: önmagamba” (Önarckép).

Lee Gil Won az apró, jelentéktelennek tűnő dolgok maradandóságát és az elillanók jelentőségét egyaránt észreveszi, ez a lelki és perceptuális érzékenység azonban a költemények hangsúlyos befejező gondolatai ellenére minduntalan létbizonytalanságba („A taps nem érted szót” – Bika az arénában) és – nem mellesleg – életszeretbe torkollik: ebben a kötetben kérdések a válaszok és válaszok a kérdések.

A kötetre jellemző módon a természet és ember közös belső világgá olvad össze („Ha visszatartom lélegzetem, amíg fúj, / lelkem hátradől a szélben.” – A szél nyomában). Az egységként összefonódó lét példája a Szirti fenyő című vers: „nem a csillagok vagy a holdfény / és nem is a nagy, tengeri hullám, / hanem saját remegő szíve húzta lefelé”, illetve a gyakorta alkalmazott gazdag állat-metaforika (Kutya, Kutya 3, Vakond, Bika az arénában). Ember és ku-

tya egymás szemében tükröződő alakzatok, bemutatásuk kölcsönösen feltételezi a másik létét, csakis egymás mellett létezésükben értelmezhetők, hiszen a társadalom szempontjából ők az érem két oldala.

Az alkonyat és az elmerengő visszatekintés egész kötetén és ciklusokon átívelő legmeghittebb és leggazdagabb képei azonban alighanem a fent említett apa- és anya-versekben jelennek meg. A *Meditáció apám ginkgómagjai felett* apa-képe az örök dinamizmussal sodródó folyó, mely „*hátán cipelte a napnyugtát*”, egyszerre szimbolizálja a védelmező erőt és a megtartó gyöngédséget. Az anya (*Anyá, Egy életút, Vallomás*) búskomor megbánással, hiányérzettel és végtelenül gyengéd szeretettel megalkotott allegóriája az elillanó, égi léttel bíró felhő („*Anyám felhővé vált, / s apám felett lebeg, aki felhővé vált.*” – *Meditáció felhőről*). Ez a szülőábrázolás éppen ambivalenciájában a legmegindítóbb. A gyermek sorsára hagyja azokat, akik ebbe a világba beleteremtették, s mikor az emlékek csöndes alkonyában mégis visszatekint, e kapcsolat eredetének felidézése csupán egy testidegen élmény, az érintés (érintheség) tagadása („*Ha meglátogat valakit Szöulban, / talán azért, mert olyan aprócska, / fel sem tűnik, hogy ott járt (...) hogyan tudott ez a test világra hozni engem? / Kutatom, hogy miben hasonlítunk mi ketten.*” – *Anyá*).

Minket mégis minden vers után megérint, ahogy „*az élet aranylón ömlik tova*”, míg valahol valakinek meg nem súgjuk: „*amint hátán fénnel a folyó, / úgy folynék én. Úgy élnék újra.*”

ÉLES ÁRPÁD

Haláltól születésig

MAURICE BLANCHOT: KAFKÁTÓL KAFKÁIG

„Mikor beszélünk, egy síremlékre támaszkodunk, és a sír üressége képezi a nyelv igazságát, ugyanakkor az üresség valóság is, és a halál létté válik”. (51.)

Kalligram Kiadó
Budapest, 2012
264 oldal, 2800 Ft

”

Akármit állítunk arról a kritikai dimenzióról, amit Blanchot 1947-től 1968-ig Kafka világa köré épített, az állítások zöme kiforratlannak hat. Ugyanis Blanchot egy „ideális hiányra” épít, mely szerint sem transzcendens, sem immanens minőségében nem ragadható meg. Mintha a *Kereszteződés* (*Eine Kreuzung*, 1917) című Kafka szöveget vennénk kezünkbe, ahol a macska-bárány rendszertani csapdájába, egyetlen példányba sűrűsödő képtelenségébe ütköznénk. Hiszen ilyen állat, hogy macska-bárány nincs, és nem is lesz, karmos mancsai és puha bundája egyedülálló, mely szaporodni képtelen egyeddé teszi. Úgy látszik, hogy ebben a módszertani sokféleségben kinyer valamit a karkai nézőpontból, a szerző ugyanis nem éri be annyival, hogy értelmezésében egyetlen szegmensre építsen. Akárha megfogalmazatlan javaslatot adna, hogy a kritikának többnek kell lennie egy báránynál és kevesebbnek egy macskánál – többnek, mint amennyit az irodalom befogadásrendszere szabályozhat, kevesebbnek a kultikus beszédnél, relikviák pontoskodó gyűjteményénél. Ha már hasonlatokban gondolkodunk a könyvről, egyetlen figura nem sok sikerrel kecsegtet, ugyanis Blanchot magára az irodalom területének metaforájára tesz javaslatot. Tudniillik itt sem maradhat el az *irodalmi tér* fogalma, melynek bemutatásában egész könyvet szentelt (*Az irodalmi tér*. Kijárat, 2005); a könyv tehát inkább egy dimenzióval lehet csak azonos, mozgások közegeivel. A *Kafkától Kafkaig* egy határhelyzeteket kereső gyepüvidéke, homályos kritikai tartomány, és ahová most a magyar olvasó is betekintést nyerhet a Kaligramm Kiadó életműsorozatában.

A szerkesztés időrendben adja közre a darabokat, melyben némileg nyomon követhetjük a Blanchot Kafka-kritikájának

változásait. Egy saját, aprólékos portré fókuszának beállításait próbálja végig: az első szövegek egy elbeszélő jelenlétét tárgyalják sorok között (melyek általánosságuk miatt akár zárórészek is lehetnének), az azt követők magát a szövegvilágba olvadt szerzőszemélyiség vonásait exponálják különböző helyzetekben, hol Max Broddal kétalakos baráti képre (*Kafka és Brod*, 1954), máshol a többnyire elmaradó légyottokra helyezve Milénával (*Milena kudarc*, 1954). *Az elégedett halálban* (1952) és *A mű követelése és a halálhoz való jog* (1947) című esszéiben Blanchot-nál éppen a század második felében irányzatosan elutasított szerzőszemélyiség tükrében fogalmazódik meg valami, ami a halál fogalmának irodalmi vetületeit vizsgálja. Persze az erőteljes életrajzi vonulat ellenére messzebb visz mindez egy írói szenvedéstörténetnél, sugallva, mindent nem foghatunk egy életre – Kafkát ismerve a halál témakörének legalább egyetemes méreteiben kellett megfogalmazódnia, legyen szó egy elavulás előtt írt fragmentumról vagy egy regényről. Kérdéses azonban, hogy a *halál* itt a Kafka-recepcióban közkedvelt negatív perspektívában látható-e meg. Első egyszerű, ám válaszait nézve provokatív kérdése Blanchot-nak mindezzel kapcsolatban: mi történik, ha leírunk egy szót? Az író szerint „a mondatnak köszönhetően lesz szerző: a mondattól nyeri el a létezését, a megalkotva a mondatot, a mondat pedig őt alkotja meg, a mondat a szerző maga” (13.). Fontos továbbá a pozíció, melyet Kafkánál megfigyelt, és melyet *Az elbeszélői hang* (1964) című fejezetben tárgyal. Blanchot itt kitágítja a horizontot Kafka kérdésétől az irodalomig. Meghall ugyanis egy hangot, melyet *semleges nemnek* hív, és melynek kérdése meghaladja a grammatikát, az elbeszélői távolságtartás egyszerű pragmatikáját. A semlegességnek egyrészről eredőit mutatja fel Kafka esetében (gondoljunk az általa nagyra tartott Flaubert-re), másrészről az irodalmi nyelv általános jellemzőjévé teszi, mely egy szövegben történő megszólalását megkülönbözteti a regényes, novellisztikus formákban kimerülő „középszerű” célkitűzésektől. A semleges nem voltaképpen az irodalmi térben érthető meg, az ottani látási viszonyok gyümölcse. Ennek ad ívet a következő, *A fahíd* (1964) címet viselő esszé, mely a befogadás történetében, a rapszodoszok fordulatai, a Don Quijote rétegzettsége és a talmudi többértelműség kommentárjellegében látja igazán megnyilatkozni a semleges elbeszélőt. Arra a kérdésre, hogy ki az, aki innen beszél, egy függőben hagyott választ ad: egyszerűen a „másik”, egy semleges hang, mely a beszélő számára „csupán” közömbös lehet, de ami lényegében egyedül megszólaltathatja őt.

Az átlépés életből irodalomba voltaképpen a kaffai Naplók szemantikáját veszi kölcsön. Egy 1910-es bejegyzés kapcsán a következőt olvashatjuk: „Valaki, akit a kétségbeesés határoz meg, írni kezd. De a kétségbeesés nem képes meghatározni semmit, mert eleve túllő a célján. Az írás ugyanúgy csak az „igazi” kétségbeesésben tudhatná saját eredetét, abban, amelyik nem hív semmire és elfordít mindentől, mindenekelőtt pedig elveszi a tollat attól, aki ír.” Az állapotról, mely mindennek útjában áll, hamar kiderül, hogy termékeny inspirációs közege, a fragmentumok esetében pedig tárgya lehet a szövegeknek. Blanchot ekképpen lépteti át az olvasót az életből az irodalmi térbe, ahová például *A kastély* című regény fahídja is vezet, amin megállva K. előtt feltárul a távoli építmény ködös látképe. Ezekből a kapcsolatokból, a szöveg lényegi medialitását célzó értelmezésekből látszik, hogy Blanchot Kafka-könyvét nehéz lenne pontossággal besorolni a kritikai fordulatok határai közé: valamiféle bátor, hosszsan kifejtett paradoxonok világa az övé, kalandos modernség a haladás különböző eszményképei nélkül, zárt és egyben nyitott irodalmi táj, egy prágai fiatalemberrel és a végtelennel.

SZUROMI PÁL

Méhek, madarak és asszonyok

MIRÓ MESÉI

Szépen, lakonikusan tált kiállítás a szegedi Reök-palotában. A világhírű Joan Miró színes grafikái mégis egyre-másra meghökkentik, már-már szemem csapják a jámbor látogatókat (100 mű a bambergi Böttingerhaus galériából). Nem elég a fölöttébb kötetlen, szabad és szürreális fogalmazás, de itt a fesztelen könnyedségű, elvont formaelemekhez gyakran kökemény, súlyos, szinte drámai alakzatok társulnak. Hisz a művész előszeretettel fordul a vas-kos, komor hangzatú fekete tónusokhoz, amint a kicsattanó erejű vörösek is igencsak kultiválja. Mintha számára a vizuális önkifejezés egyenesen élet és halál kérdése lenne. S csakugyan: mennyi, mennyi különös, szuggesztív szemforma villog felületein. Ami egyfelől pontvagy vonalmintás jelzés, majd szilva- és gömbszerű tekintet, az máshol tüzes, szögletes alakzatot ölt, esetleg bábész csodálkozásként jelenik meg. Akárha Mirónak a látás aktusa, a józan tapasztalás kimondottan perdöntő lenne. Ezúttal azonban nemigen érdemes mindenestől elfogadnunk a spanyol nagymester sugallatait (1893–1983).

Igaz, a pályakezdő katalán alkotó szemléletét valami mániákus tüzetesség járta át. Huszonöt évesen így írt egy barátjának: „Azzal kezdek hozzá egy tájképhez, hogy megszeretem a tájat. Ez a szeretet a lassú megértés gyümölcse. A részletek gazdagságának lassú megértése – koncentrált gazdagság –, amely a Naptól ered. Boldogság, ha a tájban megérték egy fűszál – miért is vetnének meg? – ez a fűszál éppoly megragadó, mint egy fa vagy egy hegy.” (Román József: Miró. Corvina K., Bp., 1981. 13. o.) Nos, itt még valóban egy csupa szem, alázatos fiatalemberrel találkozhatunk. Aki ellenben nem sokra rá épp a szürrealisták táborában lelte meg igazi otthonát. Egyik legjobb cimborája, inspirátora, a leleményes Max Ernst mindenesetre magvas, teátrális és hiteles képet festett mozgalmuk lényegéről (A szürrealizmus és a festészet). Arról, hogy a művészi kifejezést pusztán csak az alkotókban lakozó állati, természeti és emberi ösztönök, tudatszférák irányíthatják hatásosan. Innen ered a kolosszális, buja főszereplő kentauros összetettsége, a befelé figyelő szempárok rejtett érzékisége. Elvégre ez az irányzat a végső, fanatikus igazságok megragadására vállalkozott. S ezt Miró is készségesen elfogadta.

Ámde miként fér össze a kifelé vizslató, analitikus, panteista nézőszög a szubjektív megérzésekre és spontaneitásokra hagyatkozó szürrealista magatartással? A szorgos, naiv áhítatú Miró kivételes pályájának bizonyára ez az egyik legnagyobb talánya. Ennek dacára csoportjuk elmés, szigorú vezére, Breton idővel őt tekintette a „legsürrealistább szürrealistának”. Nem csoda így, ha a barcelonai származású alkotó hosszú, küzdelmes éveket áldozott formai, szellemi útkeresésére. Ugyanúgy megérintette az impresszionisták kolorisztikus térihódítása, a Vadak drasztikus színmágiája, mint a kubisták képszervező fegyelme. Első, érettebb művével mégis menthetetlenül visszatalált gyerekkora legvarázslatosabb színterére, a feledhetetlen Tanya közegébe. Ahol a hétköznapi tárgyak és élőlények zsibongó tömkelege bi-

zonyos emelkedett, ünnepi meseképpé vedlett át. Ne feledjük: a művész idegeiben minduntalan ott munkált édesapja órás, aranyműves mentalitása, nem is szólva kozmikus, csillagászati szenvedélyéről. Másrészt kísérletező, útkereső művei azt is elárulták: Mirónak bámulatos érzéke volt a legkülönbébb stíluselemek termékeny összeépítésére.

Mintha a kortársi eklektika egyik legautentikusabb előfutárát tisztelhetnénk benne.

Aligha kétséges: e jellegzetes, karakteres vonások a jelenlegi tárlaton is felbukkannak. Még akkor is, ha az itteni grafikák jobbára az időskorú mestertől származnak (1950-es, 80-as évek között). Látható azonban: a nyugtalanul kutató, keresgélő művész elég gyakran igen-csak telített, sűrű szövetű, mintegy természetes képzetű víziókat komponál. Neki a színes foltok határfoka, ritmusrendje éppúgy érdekes, akár a vékonyabb és vastagabb vonalak eltérő iránydinamikája. Szinte zenei, muzikális érzékiséggel alakítja vizuális hangzait, amelyekben időnként egy-egy valószínű képzet is megjelenik.

Közben nem lehet nem észrevennünk, hogy megannyi alaki, szerkezeti változatot készít a különféle irodalmi művek megragadására. Mert roppant alapos, magas mércéjű egyéniség. A bemutató egésze pedig nagyrészt a verbális műfajokhoz kötődő alkotót idézi. Aki alkalmanként olyanféle formai, hangulati együttállásokat helyez elénk, hogy csak szaporán pislogunk, netán kapkodjuk a fejünket. Jelenleg ugyanis a fogalmazási határozottság és a bártortalan szakadozottság, az organikus torzószerűség meg a jelszerű egyetemesség, a drámai komorság és a poétikus könnyedség nem is annyira távoli komponensek. Nem bizony. Mindez időről-időre ott örvénylik valamennyiünkben, mármint végtelenné tágult belső tereinkben.

*

Igen, a szürrealisták bátor, invenciózus programja meglehetősen újszerű kereteket adott az emberi értékeknek. Oda a hagyományos hatalmi, tematikai hierarchiák primátusa, oda a nyelvi, stílári állandóságok feltétlen becsülete. Ők sokkal inkább a civilizációs konvenciókat megvető, érdemi felfrissülésekre képes egyéneket respektáltak. Breton például egy ideig jókora fenntartásokkal fogadta Joan Miró gyermekiesen naiv, játékos és mesészerű képeit. Feltette a bugyuta bőbeszédűségtől, a szellemi korlátozottságtól. Később azonban a katalán festő többszörösen rácsáfolt kapitányuk félelmeire. A húszas esztendő elejére, közepére tudniillik magabiztosan rátalált eredeti, egyedi formanyelvére, ami egy élvezetes, izgalmas szigetet jelentett a festők kollektívájában. Pedig Miró is a nagyhatású automatizmus, a vizuális költészet nyomvonalain haladt előre, akárcsak többi társa. Csakhogy váltig ragaszkodott személyes érvényű, hiteles tematikáihoz, amelyekben az anyaföld, a természet mítosza vagy a női lét esszenciája éppoly fontosnak tűnt, mint a gyermekkort idéző színpompás élmények kibeszélése. Miként azt is bizonyította: számára a szűkszavú, reduktív jellegű komponálás ugyanúgy kézenfekvő, akár a telített, zsibongó sugallatú láttatás.

Itt van mindjárt az alkotó egyik legelső remeklése, a Bohócfarsang. Látszatra intim szobabelsőben vagyunk, ahol azonban a legkülönbébb játékos, jelképes és fantasztikus motívumok révén bizonyos vásári csinnadratta keletkezik. Adva az égnek meredő létra, a bajszos holdkorong vagy a csillagászati eszközök emlékképe, ám itt a fondorlatos cicákra, az ijesztő ördögdobozra ugyanúgy figyelhetünk, mint a levegőben kigyózó organikus, anonim élőlényekre. Észbontó kavalkád, a képelemek mégis pontosak, precízek. Igazában annyi derűs, felszabadító nosztalgia élteti e lírikus, dekoratív látomást, hogy vészjóslóbb elemeiről jóformán megfeledkezünk. S tényleg: itt máris a mirói művészet egyik legsajátosabb összetevőjénél: a parabolikus, humoros tolmácsolásmódnál járunk. Noha ebben az időszakban a spanyol al-

kotónak még édeskevés oka volt a vidámabb életszemléletre. Maga is úgy emlékszik e periódusára, mint az emberpróbáló inségek, éhezések korszakára. Így némi túlzással azt mondhatnánk: dacos, játékos és derűs műveit voltaképp a szegénység anyaga csalogatta elő.

Innen származott, hogy a szelíd, szófukar alkotó ideje egy részét minduntalan Párizsban, majd szeretett szülőföldjén, a Barcelona melletti Montroigban töltötte. Éppúgy igényelte az impulzusokkal teli, mozgalmas művészeti életet, akár a hazai tájékok, cipók ízeit. Egyébként hasonló összetettség járta át anyai és női látomásait is. Míg az előbbi gondolkört egyféle levegős, minimalista felfogással, addig az utóbbit amolyan túlfűtött erotikus testiséggel adta elő. Érdekes, hogy ezúttal csak a súlyos, síkszerű, jelképes foltelemekre, egyben az ezeket összefűző vonalas, grafikus alakzatokra aspirált. Amint ez Paul Kleenél is többször előfordult. Női arcképét viszont a hullámzó, hajladozó növényi mintázatok teszik fölöttébb talányossá, tanulságossá. Miró organikus, játékos teremtménye tudniillik ízig-vérig természeti lény. Ugyanúgy ott munkál benne az érzelmek, az ösztönök dinamikus hullámverése, mint az idővel dacoló megújulás távlatos lehetősége.

Szóval a nőiség lényege most a halhatatlanság eszméjével azonosul.

Érzéki, meditatív női és anyai képzetek? Mesés gyerekkori emlékek és az örökkévalóság vonzó fénysugarai? Talán ennyiből is kiderül: a katalán mester művészi világát bizonyos érzelmi, bölcséleti logika fűzi össze. Oly módon profán, földközeli, hogy sorra-rendre a kozmikus régiókkal diskurál (l.: csillagok, napkorongok, holdak szapora szerepeltetése). Aztán úgy képes intim, derűs és korszerű lenni, hogy motívumait a legnagyobb precizitással formálja meg. Azaz egy rendkívül gyökeres, ábrázoló és bravúrosan egyensúlyozó művésszel állunk szemben. Akinek azért többé-kevésbé szerencséje van a szürrealisták táborában, mivel legközelebbi társai éppenséggel szellemi óriások. Max Ernst hatására például kipróbálja a festői anyagok önmozgásából vagy csonkolásából adódó inspiratív lehetőségeket. Majd holland élményei nyomán kedélyes parafrázisokat alkot az ott látott kismesterek témáiból. Lám, ez is egy karakterisztikus mozzanat. Tudjuk: míg Picasso a görögök és Velázquez felé orientálódik, addig a csendes Miró a flamand térségekben talál rá közeli analógiáira. Párizsi közegében viszont az elementáris erejű Hans Arp inspirációját érdemes még kiemelnünk. Ő rendkívül sürített, organikus, monumentális plasztikáival mintegy korszakos példát nyújtott a biomorf alakzatokban rejlő emberi, erotikus és mozgási energiák szuggesztív kifejezésére. Más szóval: a „bioromantikus” szellemiség egyetemesebb elterjedésére.

Ha ismét visszkapcsolunk a szegedi bemutató sokrétű anyagához, tán egy fokkal árnyaltabban látjuk az idős alkotó munkálkodását. Felvillanyzó többek közt, hogy kiállítási plakátjain aligha érzékelhetjük az idő kegyetlen vasfogát. Itt olyannyira eleven, vitális és robusztus erejű, mintha a modern kor egyik legzsenszisabb reklámgrafikusával szembesülnénk. Ráadásul gyermekrajzszerű, kéznyomatos humora is töretlenül előjön. Másfelé tekintve ellenben egy virtuóz, mesteri tudású, csak szomorkásabb szerző jelentkezik előttünk. A Rafael Alberti verséhez komponált vízióin mindenesetre alig-alig marad helye az állati, figurális metamorfózisoknak. Inkább csak elvont, dinamikus és komorabb hangütésű konstrukciókkal találkozunk. Noha a költemény címe amolyan „Csodás változásokat” ígér Miró kertjében. Igaz, A savanyú melódia darabjai (Patrick Waldborg munkájához) eleve elárulják: most kesernyesebb, bánatosabb történet következik. S nem is kell csalódnunk. Sőt előbb-utóbb rájövünk: Miró gesztikusan vonagló, csapongó vonalszövevényeiből időnként egy-egy sejtelmesen táncoló, mozgolódó figura bomlik ki. A súlyos veretű Garell királlyal pedig kimondottan fejenál-

lái pózban találkozhatunk, amolyan fanyar drámaiságban. A művész érzelmi, esztétikai skálája tehát mégiscsak változatos.

Persze a szókszavú, jelzésszerű képek sem hiányoznak e kollekciónak. Elég most csak a Shuzo Takiguschi verséhez, a Közmondásokhoz készített látomásra utalnom. Jelenleg csupán egy fekete vonalmintát meg egy méretes pirosító foltot látunk. Itt jegyzem meg: a kézműves puritánságú Miró hasonló érdeklődéssel fordult a népi, kollektív bölcsességek és szólások felé, mint a manierista Pieter Brueghel. Ahogy a távol-keleti kultúra, egyebek közt a japán fametszetek mineműsége is csak-csak foglalkoztatta. E szellemi nyitottsága egyébként a mostani összeállítástól is bőségesen kiolvasható. Az egyik kisteremben történetesen csak szobrászati képzetű grafikákat láthatunk. A művész itt takarosán sorba veszi: milyennek is érzi az olasz, a japán, az angol, a dán, a portugál vagy az iráni plasztikai gondolkodást. Neki természetesen az arpos hajladozás és öntörvényűség a közös nevező, bár a tematikai, stílári elágazások is igencsak számottevők. Olyan ez, akárha a korosodó művész egyre inkább be akarná löni önnön képzeleti, szellemi pozícióit. Vagyis hol vagyok, ki is vagyok én voltaképpen?

*

A szakirodalom azért nem túlzottan egyöntetű. Vannak, akik archaikus bájú, sziporkázó szellemű szobraiban és objektjeiben érzik a legparnasszusibb levegőt. Mások viszont Miró ártatlanul őszinte, szuverén színekészletére esküsznek leginkább. Mindezek dacára a velencei biennálék egyik grafikai nagydíját is pont ő kapta (1954). Épp Max Ernsttel és Hans Arppal együtt. Ebben tán bizonyos emberi, történelmi sorsszerűség is tetten érhető, nevezetesen a szürrealisták késői hivatalos szakmai elismerése. A spanyol mester műfaji, esztétikai megítélése mindenesetre máig bizonytalan. Kétségtelen azonban: itt egy univerzális tehetségű, kiemelkedő képzőművésszel van dolgunk. Amint az sem vitatott, ennek az életműnek valójában nincsenek élesen elkülönülő korszakai (a pályakezdést kivéve). Bár az alkotó egyre-másra módosította, gazdagította stílári, műfaji és technikai eszközeit, de eredeti, mágikus egyéniségével egyféle formai, szellemi koherenciát kölcsönzött művei sokaságának. Erős, egylényegű személyiség.

Holott a húszas esztendőik közepétől fokozatosan megváltozott Miró életformája. Szemléleti, művészi kiteljesedésének köszönhetően ugyanis egyre jobban respektálták képességeit. Innen adódott, hogy ebben az időszakban már a szobrászatban, a színházi díszlettervezésben is letette névjegyét, nem beszélve kollázsos, reduktivista képeinek átütő sikereiről. Michel Leiris egyenesen azt állította róla: eljutott „az új megértéséhez”. Elég az hozzá: jöttek a vásárlások, megrendelések, vége szakadt az anyagi szűkölködésnek. Ennélfogva a művész megnősült, utazgatott és a legkülönbébb nemzetközi kiállítási meghívásoknak is sorra-rendre eleget tett. Közben szorgos, kísérletező munkálkodásában hol mazonitra, üvegpapírra vagy rézlemezekre festette képeit. Amivel lágyabb nyelvezete is szikárabb, szúrósabb és nyersebb árnyalatot kapott. E mozgalmas, termékeny, bő évtizedet akár az alkotó vitális fénykorának is tekinthetjük.

Ámde az európai országok militarizációja, a spanyol polgárháború kitörése, majd a második világháború vészjósló árnyékokat vetett a kitűnő művész pályájára. Szembetűnő többek közt, hogy organikus, játékos és üde nőalakjai félelmetesen átformálódtak. Most már agresszív, erőszakos mintázatok adott figuráinak, mintegy mohó, ragadozó szörnyeknek láttatta őket (pl.: Női fej, Ülő nő, 1938). Hogy hol marad itt a lovagiasság, a tiszteletadás és az érzéki

vonzódás férfias gesztusa? Nos, a gyermeki szelídségű Miró pont a gyengébbik nem képviselőire vetítette ki gyötrelmes belső szorongásait. Ez a radikális, kegyetlen nézőszög amúgy a többi szürrealista festőnél is felfedezhető. Ami bizonyára egy műtörténeti, pszichológiai unikum. Ugyanakkor a negyvenes évek elejéhez kötődik remekbe sikerült gouache-sorozata, a Csillagképek megteremtése. Amely ugyanúgy imponálóan gyönyörű, mint félelmetesen tálatnyos produkció. Annyi azonban bizonyos: e válságos időkben az alkotó jellegzetes, jelképes létrái közel sem futnak fel a magasságos égig.

Mert a derűs, optimista művészhez ezek az emberpróbáló, iszonyatos esztendők is óhatatlanul hozzánőttek.

Nem árt elmondanom: Joan Miró sohasem tartozott az elméletekkel ügyeskedő, teoretikus alkatú tárgyformálók közé. Keveset beszélt, alig-alig írt, ám annál nagyobb figyelemmel kísérte a Barcelonában, Párizsban megjelenő szakmai és irodalmi közleményeket, folyóiratokat. Fiatalon egyebek közt a Reverdy szerkesztette Nord-Sud rendszeres olvasója. Majd a francia fővárosban is lépten-nyomon jelen volt azokon a művészi összejöveteleken, ahol az avantgárd költők színe-java mutatta be legfrissebb költeményeit. Bizonyára innen származott, hogy nem egyszer felkérték egynémely poétikai, irodalmi mű illusztrálására. Mintha pontosan ráéreztek volna az alkotó empatikus értékeire. Aztán Pablo Picassóval, tisztelt földijével is jó viszonyban voltak, aki pályája elején képet vett tőle. Miként Hemingway is bele-szeretett Tanya című látomásába, s meg is vásárolta e művet. És haláláig ott méregette közvetlen környezetében. Úgy vélte: „Benne van mindaz, amit Spanyolországról érzel, ha ott vagy; de akkor is, ha soha nem jutsz el oda” (Román J., 17. o.).

Költők, írók, képrások? Nem csupán a ritmikus megfelelés miatt kerültek egymás mellé az itteni fogalmak. Nem bizony. Minthogy a katalán művész valóságsszemléletében a verbális megnyilatkozásoknak igenis súlya volt. Az előbbi példák mellett ezt képi közegében is többször megvallotta, nem egyszer újság- vagy könyvmotívumokat illesztett egyéb mintázatai társaságába. De ennél is fontosabb itt az a rokonság, ami Miró absztrahálási törekvéseit a zseniális Paul Klee alkotói felfogásához, egyben sajátos „írásfestészetéhez” kapcsolja. Igaz, ezt az analógiát már korábban is szóvá tettem. Nem beszéltem viszont az avantgárd kifejezési formák háttérében megbúvó alapvető szemléleti különbségekről. Picasso mindenesetre azt tartotta: „Nem létezik absztrakt művészet. Valamivel mindig kezdeni kell” (Werner Hofmann: A modern művészet alapjai. Corvina K., Bp., 1974. 330. o.). Aztán rombolhatunk, építkezhetünk. Klee ennél békésebb, bölcsebb gondolkodó. Elfogadja a tudat, a világ kaotikus állapotát, s pont ezzel kezdi alkotói vizsgálatait. De csupán azért, hogy kézen-közön eljusson egy rendezettebb, harmonikusabb kiteljesedésig. Ami nem azonos az értelem győzelmével, hanem az ösztönös titokkeresés páratlan csillagfényeit jelenti.

Ezek után Joan Miró informel képzetű grafikáit is némileg másképpen kezelhetjük. Nem véletlen például, hogy az alkotó képzeletvilága egész Altamiráig nyomul vissza. Az ősképletekig. Ahol egy drámaian vaskos, amolyan élőhalottszerű figurációt érzékelhetünk. Másfelé meg az álmodó méh fantasztikus, duális alakleleményét élvezhetjük, aki óriási szemekkel bámul bennünket. Persze egyéb művein is felismerhetjük a formai, tematikai antinómiák termékeny metamorfózisait. Azt a folyamatot, amint a spontánul hajladozó, csapongó folt- és vonalelemekből egyszerűen csak növényi, állati vagy emberi utalások keletkeznek. Majd a dinamikus, organikus jelek fergeteges násztánca újabb meglepetésekkel szolgál. Hisz az elvont tárgyi és személyesebb töltetű formaegyvelegekből időnként gyermekies, archaikus be-

tűalakzatok toppannak elénk. És lássunk csodát: ami egy helyen laza té jelzésnek tűnik, az lényegében egy repülő madárnak, sőt corpus mintázatnak is felfogható. Ez a szintetizmus különben az UNESCO falán díszelgő monumentális kerámiáján is megkapóan visszaköszön. Csak itt a grafikák formabontó nyugtalanságát bizonyos kozmikus, létszerű tündöklés veszi át (A hold fala).

A munkamániás, termékeny Mirónak volt egy elérhetetlennek látszó vágya. Teres, tágas, nagy-nagy műteremről álmodozott. Ezt később egy építész barátja realizálta is. A barcelonai fiú mindenesetre fiatal fejjel gyakran megcsodálta a mágikus erejű Gaudi színpompás, lenyűgöző épületeit. Nem is haszontalanul. Mert maga is egy olyanfajta öblös, színgazdag és hatalmas életművet hozott létre, amely ott ékeskedik a modern művészet élvonalában. Leginkább Arp és Klee szomszédságában. Persze a hazai közönség csak nagy ritkán találkozhat a spányol génusz átfogóbb kollekcióival. Utoljára 2004-ben volt vegyes műfajú bemutatója a Szépművészeti Múzeumban. Így a szegedi grafikai tárlatot becses unikumnak érzem, amely sok mindent elárul Miró legendás személyiségéről. Hiába látjuk a korosodó alkotó komorabb, tragikusabb, puritánabb vonásait, ám könnyed, karikaturisztikus és nyitott természetét is változatlanul magában hordja. Úgy áldoz a spontán, pillanatnyi formai és gesztikus lépések varázsának, hogy közben művészi becsvágyát rendkívül tüzetes, sorozatszerű megoldásokkal kompenzálja. Igencsak sajnálom, hogy semmiféle katalógus nem készült e nemzetközi rangú kiállításról. Bár Giacometti azt írta kollégájáról: „Miró a tökély. Ha csupán egyetlen pontot helyez a vászonra, az ott pontos, helyénvaló [...] Nála három egyszerű színfolt is képpé válik” (Román J.: 30. o.).

(A tárlat május 5-ig látható a Reök-palotában).

JOAN MIRÓ: ALTAMIRA